

T.C
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİİRT’TE NÜFUS MÜHENDİSLİĞİ
(1927-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Osman ARPACIK

DANIŞMAN

Prof. Dr. Selman YAŞAR

TEMMUZ 2023

BATMAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Prof. Dr. Selman Yaşar danışmanlığında Osman ARPACIK tarafından hazırlanan “Cumhuriyet Döneminde Siirt’te Nüfus Mühendisliği(1927-1950)” adlı tez çalışması 23/06/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Prof. Dr. Selman YAŞAR

.....

Üye

Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE

.....

Üye

Doç. Dr. Ahmet İLYAS

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Osman PAKMA

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules/ethical conduct and Batman University Institute of Social Sciences' Thesis and Seminar Writing Guide. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

İmza

Osman ARPACIK

Tarih:

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİİRT’TE NÜFUS MÜHENDİSLİĞİ (1927-1950)

Osman ARPACIK
BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Danışman

Prof. Dr. Selman YAŞAR

Yıl: 2023, Sayfa: 132

Jüri

Prof. Dr. Selman YAŞAR

Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE

Doç. Dr. Ahmet İLYAS

Geçmiş M.Ö. 3000’li yıllara kadar uzanan Siirt şehri Mezopotamya ile Anadolu uygarlıklarının keşiştiği bölgede kurulmuştur. Siirt şehri Osmanlı Devleti’ne katıldığı ilk dönemlerde Diyarbakır vilayetine bağlanmış, daha sonra Bitlis vilayetine bağlanan Siirt şehri, Cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra da il statüsüne kavuşturulmuştur. Bu dönemlerde de önemli demografik değişimlere uğramıştır. Cumhuriyet Döneminde Siirt’te Nüfus Mühendisliği (1927- 1950)” adlı tez çalışmasının amacı Siirt ilinin, demografik yapısı ve tarihsel gelişimine dair veriler tespit edilerek ortaya koymaktır.

Dört bölüm halinde hazırlanan ve eldeki veriler kapsamında, 1927-1950 Yılları arasında Siirt ilinin nüfus yapısındaki değişim, gelişim ve potansiyeli ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışılmıştır. Giriş kısmında nüfus kavramı, nüfus kavramının tarihsel gelişimi ve geçmişten günümüze dünyada yapılan nüfus sayımları ele alınmıştır. Birinci bölümde Siirt ilinin ilk çağlardan Osmanlı Devleti ve Milli Mücadele Dönemi’ne kadar olan tarihsel geçmişi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti döneminde yapılan nüfus sayımlarından ve Siirt nüfusundan da bahsedilmiştir. İkinci bölümde Siirt ilinde Cumhuriyet’in kuruluşundan 1950’li yıllara kadar meydana gelen sosyal, siyasal ve iktisadi gelişmeler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise tezin asıl konusunu oluşturan ve 1927-1950 yılları arasında Siirt ilinin nüfus yapısı ve özelliği hakkında mevcut veriler ile tablolar oluşturularak aktarılmaya çalışılmıştır. Son olarak da tezin dördüncü bölümünde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin uyguladığı nüfus politikalarına kısaca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: , Demografi, Siirt, Siirt Nüfusu, Nüfus Sayımı,Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

POPULATION ENGINEERING IN SİİRT IN THE REPUBLIC PERIOD (1927-1950)

Osman ARPACIK

BATMAN UNIVERSITY GRADUATE EDUCATION INSTITUTE

DEPARTMENT OF HISTORY

Advisor

Prof. Dr. Selman YAŞAR

Years: 2023, Pages: 132

Jury

Professor Dr. Selman Yaşar

Assoc. Prof. Dr. Fahri Özteke

Assoc. Prof. Dr. Ahmet İlyas

History BC. The city of Siirt, which dates back to 3000 BC, was established at the intersection of Mesopotamian and Anatolian civilizations. The city of Siirt was attached to the province of Diyarbakir in the first periods when it joined the Ottoman Empire, and then the city of Siirt, which was connected to the province of Bitlis, was given the status of a province immediately after the establishment of the Republic. During this period, it has undergone significant demographic changes. The aim of the thesis study titled "Population Engineering in Siirt in the Republican Era (1927-19 1950)" is to determine and reveal data on the demographic structure and historical development of Siirt province.

The change, development and potential in the population structure of Siirt province between the years 1927-1950 were tried to be examined in detail, within the scope of the available data, which was prepared in four parts. In the introduction, the concept of population, the historical development of the concept of population and the censuses made in the world from past to present are discussed. In the first part, detailed information about the historical background of Siirt province from the first ages to the Ottoman Empire and the National Struggle Period is given. In addition, the censuses made during the Ottoman Empire and the population of Siirt are also mentioned. In the second part, the social, political and economic developments that took place in the province of Siirt from the establishment of the Republic to the 1950s are discussed. In the third part, the main subject of the thesis and the population structure and characteristics of Siirt between the years 1927-1950 were tried to be conveyed by creating tables with the existing data. Finally, in the fourth part of the thesis, the population policies implemented by the Republic of Turkey are briefly mentioned.

Keywords: Demography, Siirt, Siirt Population, Census, Republic of Turkey.

ÖNSÖZ

Nüfus sayımları, ülkelerin potansiyel güçlerini ortaya çıkarmak için geçmişten günümüze tüm devletler tarafından farklı amaç ve yöntemler kullanılarak uygulanmaktadır. İlk çağlardan beri ülkeler, kimi zaman vergi tahsili yapmak kimi zaman da askeri amaçlarla nüfus miktarının ne düzeyde olduğunu bilme ihtiyacını duymuş ve nüfus sayımları yapmaya çalışmışlardır. Bu dönemde tahmini ve düzensiz şekilde yapılan nüfus sayımları, yüzyıllar boyunca bu amacın ve ilkel yöntemin dışına çıkamamıştır.

18. yüzyıldan itibaren dünyada modern ve bilimsel metotlar kullanılarak yapılan ilk nüfus sayımları Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde uygulanmıştır. Osmanlı Devleti de kuruluşundan 18.yüzyıla kadar farklı amaçlarla nüfus sayımları yapmış ancak bu sayımlarda modern metotlar kullanılmamıştır.. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti de nüfus sayımlarına büyük önem vererek 1927 yılında ilk kapsamlı nüfus sayımını yapmıştır.

Bu çalışma 1927-1950 yılları arasında Siirt ilinin nüfus yapısı ve özelliklerini kapsamaktadır Belirlenen dönemlerde; nüfusun genel yapısı ve özelliği Siirt ili özelinde veriler ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nüfusla ilgili yapılan bu saptamalardan sonra araştırmaya konu olan Siirt ili nüfusunun niteliği cinsiyet, yaş, etnik, din, meslek, ekonomik, eğitim vb. Göstergeler kapsamında istatistiklerle tespit edilmiş ve elde edilen veriler tablo olarak verilmiştir

Tez çalışmam süresince benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Selman Yaşar hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yine tezin hazırlanması sürecinde yardımcı olan Doç. Dr. Ahmet İlyas hocama ayrıca teşekkür ediyorum. Aynı zamanda tezimin hazırlanması sürecinde devamlı olarak yanımda olan ve katkılarını sunan aileme de ayrıca çok teşekkür ediyorum.

Osman ARPACIK

BATMAN 2023

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xii
EKLER:	xiii
GİRİŞ	1
1. SİİRT'İN TARİHSEL GELİŞİMİ	7
1.1. Siirt'in Coğrafi Konumu:.....	7
1.2. Siirt İlinin Adının Kaynağı:	8
1.3. Osmanlı Hâkimiyetinden Önce Siirt:	9
1.4. Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Siirt:.....	13
1.4.1. Osmanlı da Tahrir ve Nüfus:.....	15
1.4.2.Osmanlı da İlk Nüfus Sayımı:.....	17
1.4.3. Osmanlı Döneminde Siirt Nüfusu:.....	21
1.4.4. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Siirt:.....	24
2. CUMHURİYET'E GEÇİŞ SÜRECİNDE MODERN SİİRT'İN İNŞASI	27
2.1.Cumhuriyet Döneminde Siirt'in İdari Yapısı:.....	27
2.2.Cumhuriyet Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Uygulanan Politikalar (1923-1950).....	28
2.2.1. Şeyh Sait İsyanı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler:.....	28
2.2.2.Umumi Müfettişlikler:.....	31
2.2.3. Mustafa Abdülhâlik Bey'in (Renda) Raporu.....	33
2.2.4. Şark Islahat Planı:.....	34
2.2.5. İsmet Paşa'nın 1935 Doğu Raporu:.....	36
2.2.6. Abidin Özmen'in 1935 Doğu Raporu:.....	38
2.2.7. Celal Bayar'ın Doğu Raporu (1936):.....	39

2.3. Sosyal ve Kültürel Yapı:	41
2.4. Mimari ve İmar Yapısı:	42
2.5. Eğitim:	43
2.5.1. Siirt Halkevleri ve Faaliyetleri:	45
2.6. İktisadi Yapı:	47
2.7. Sağlık:	50
2.8. Göç:	51
3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE NÜFUS SAYIMLARI VE SİİRT NÜFUSUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ (1927-1950)	53
3.1. 1927 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İlinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri.....	53
3.1.1. 1927 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar.....	53
3.1.2.1927 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinin Merkez ve Kırsal Nüfus Dağılımı:....	55
3.1.3.1927 Sayımına Göre Siirt İli Genelinin Medeni Hali İtibariyle Nüfusu Dağılımı:.....	56
3.1.4. 1927 Sayımına göre Siirt İlçelerinin Medeni Hali İtibariyle Nüfusu:.....	57
3.1.5. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Dinlerin Nüfusa Göre Dağılımı:.....	58
3.1.6. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Konuşulan Dillerin Nüfus Dağılımı:.....	59
3.1.7. 1927 Sayımına göre Siirt Genelinde Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı:.....	59
3.1.8. 1927 Sayımına göre Siirt İlçelerinde Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı:.....	60
3.1.9. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Okur-Yazar Durumu:.....	61
3.1.10. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Sakatlık Durumu:.....	62
3.1.11. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı:.....	63
3.2. 1935 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İli Nüfusunun Genel Özellikleri	64
3.2.1.1935 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar:.....	64
3.2.2. 1935 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinde Cinsiyet İtibariyle Nüfus Dağılımı:.....	67

3.2.3. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Yaş grupları itibariyle Dağılımı.....	68
3.2.4. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Sakatlık Durumu:.....	69
3.2.5. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Medeni Hali İtibariyle Dağılımı:.....	69
3.2.6. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Eğitim Durumu.....	70
3.2.7. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Dinlere Göre Dağılımı:.....	71
3.2.8. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Konuşulan Diller İtibariyle Dağılımı:.....	72
3.2.9. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Doğum Yerleri İtibariyle Dağılımı:.....	73
3.3. 1940 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İli Nüfusunun Genel Özellikleri:	74
3.3.1.1940 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar.....	74
3.3.2. 1940 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinin Cinsiyet İtibariyle Nüfus Dağılımı ve Yüz Ölçümü.....	75
3.4. 1945 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İli Nüfusunun Genel Özellikleri	76
3.4.1.1945 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar.....	76
3.4.2. 1945 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Cinsiyet İtibariyle Dağılımı ve Yüzölçümü.....	77
3.4.3. 1945 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Cinsiyet İtibariyle Dağılımı ve Yüzölçümü:.....	78
3.4.4. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılışı:.....	79
3.4.5. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Sakatlık Durumu:.....	79
3.4.6. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Doğum Yeri İtibariyle Dağılımı.....	80
3.4.7. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Konuşulan Diller İtibariyle Dağılımı.....	81
3.4.8. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Meslek Grupları İtibariyle Dağılımı.....	82
3.4.9. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Eğitim Durumu.....	83
3.5. 1950 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İli Nüfusunun Genel Özellikleri	83
3.5.1.1950 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar.....	83

3.5.2. 1950 Sayımına Göre Siirt İlçeleri İle Köy Nüfusunun Dağılımı:.....	85
3.5.3. 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı.....	86
3.5.4. 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Konuşulan Diller İtibariyle Dağılımı.....	87
3.5.5. 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Medeni Hali İtibariyle Dağılımı.....	88
3.5.6.1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Doğum Yerleri İtibariyle Dağılımı.....	88
3.5.7.1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Eğitim Durumu.....	89
3.5.8.1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Meslek Grupları İtibariyle Dağılımı.....	90
4. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM KURAMI ve TÜRKİYE’DE DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM AŞAMALARI:.....	91
4.1. Türkiye’de Demografik Dönüşümün İlk Aşaması (1923-1955).....	91
4.2. Türkiye’de Demografik Dönüşümün İkinci Aşaması (1955-1985).....	93
4.3. Türkiye’de Demografik Dönüşümün Üçüncü Aşaması (1985-2015).....	94
4.4. Türkiye’de Demografik Dönüşümün Dördüncü Aşaması (2015-).....	95
SONUÇ	96
EKLER:	100
KAYNAKÇA.....	123
ÖZGEÇMİŞ	132

KISALTMALAR

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

C: Cilt.

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü.

M.Ö: Milattan önce.

S. : Sayfa.

TCBİUM: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü.

TCİGD: Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Genel Direktörlüğü.

TCBİGM: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü.

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu.

TÜSİAD: Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği.

Vb: Ve benzeri.

Vd: Ve diğerleri

Vs.: Vesaire.

TABLÖLAR DİZİNİ

- Tablo 1.** 1927 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinin Merkez ve Kırsal Nüfus Dağılımı
- Tablo 2.** 1927 Sayımına Göre Siirt İli Genelinin Medeni Hali İtibariyle Nüfus Dağılımı
- Tablo 3.** 1927 Sayımına göre Siirt İlçelerinin Medeni Hali İtibariyle Nüfusu Dağılımı
- Tablo 4.** . 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Dinlerin Nüfusa Göre Dağılımı
- Tablo 5.** 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Konuşulan Dillerin Nüfus Dağılımı
- Tablo 6.** 1927 Sayımına göre Siirt Genelinde Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı
- Tablo 7.** 1927 Sayımına göre Siirt İlçelerinde Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı
- Tablo 8.** 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Okur-Yazar Durumu
- Tablo 9.** 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Sakatlık Durumu
- Tablo 10.** 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı
- Tablo 11.** 1935 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinde Cinsiyet İtibariyle Nüfus Dağılımı
- Tablo 12.** 1935 Sayımına Göre Siirt İli Genel Nüfusun Yaş grupları itibariyle Dağılımı
- Tablo 13.** 1935 Sayımına Göre Siirt İli Genel Nüfusun Sakatlık Durumu
- Tablo 14.** 1935 Sayımına Göre Siirt İli Genel Nüfusun Medeni Hali İtibariyle Dağılımı
- Tablo 15.** 1935 Sayımına Göre Siirt İli Genelinde Nüfusun Eğitim Durumu
- Tablo 16.** 1935 Sayımına Göre Siirt İli Genel Nüfusun Dinlere Göre Dağılımı
- Tablo 17.** 1935 Sayımına Göre Siirt İli Genel Nüfusun Konuşulan Diller İtibariyle Dağılımı
- Tablo 18.** 1935 Sayımına Göre Siirt İli Genel Nüfusun Doğum Yerleri İtibariyle Dağılımı
- Tablo 19.** 1940 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinin Cinsiyet İtibariyle Nüfus Dağılımı ve Yüz Ölçümü
- Tablo 20.** 1945 Sayımına Göre Siirt İli Genel Nüfusun Cinsiyet İtibariyle Dağılımı ve Yüzölçümü
- Tablo 21.** 1945 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Cinsiyet İtibariyle Dağılımı ve Yüzölçümü:
- Tablo 22.** 1945 Sayımına Göre Siirt Genel Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı
- Tablo 23.** 1945 Yılı Nüfus Sayımına Göre Siirt Genel Nüfusun Sakatlık Durumu
- Tablo 24.** 1945 Sayımına Göre Siirt Genel Nüfusun Doğum Yeri İtibariyle Dağılımı
- Tablo 25.** 1945 Sayımına Göre Siirt Genel Nüfusun Konuşulan Diller İtibariyle Dağılımı
- Tablo 26.** 1945 Sayımına Göre Siirt Genel Nüfusun Meslek Grupları İtibariyle Dağılımı
- Tablo 27.** 1945 Sayımına Göre Siirt Genel Nüfusun Eğitim Durumu
- Tablo 28.** 1950 Sayımına Göre Siirt İlçeleri İle Köy Nüfusunun Dağılımı
- Tablo 29.** 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı
- Tablo 30.** 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Medeni Hali İtibariyle Dağılımı
- Tablo 31.** 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Medeni Hali İtibariyle Dağılımı
- Tablo 32.** 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Doğum Yerleri İtibariyle Dağılımı
- Tablo 33.** 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Eğitim Durumu
- Tablo 34.** 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Meslek Grupları İtibariyle Dağılımı

EKLER:

- EK-1.** 123-1950 Yılları Arası Siirt Haritası
- EK-2.** 1930'lu yıllar Siirt Aynsalip Çeşmesinden bir görünüm
- EK-3.** 1935 Yılında Siirt Alan Mahallesinden Bir Görünüm
- EK-4.** 1950'li Yıllarda Siirt
- EK-5.** Siirt Cas Evi
- EK-6.** Siirt Cas Evi
- EK-7.** Mustafa Kemal Atatürk'ün Siirt'te kaldığı Ev
- EK-8.** Cumhuriyet Dönemi Siirt Halkevi Tarihi Bando Takımı
- EK-9.** 21 Ekim 1935 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-10.** 21 Ekim 1935 Tarihli Kurun Gazetesi Genel nüfus Sayımı Manşeti
- EK-11.** 21 Ekim 1935 Tarihli Yeni Asır Gazetesi Genel nüfus Sayımı ile ilgili Manşeti
- EK-12.** 21 Ekim 1935 Tarihli Halkın Sesi Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-13.** 21 Ekim 1935 Tarihli Son Posta Gazetesi Genel nüfus Sayımı ile ilgili Haberi
- EK-14.** 21 Ekim 1935 Tarihli Anadolu Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-15.** 21 Ekim 1935 Tarihli Ulus Gazetesi Genel nüfus Sayımı Manşeti
- EK-16.** 21 Ekim 1935 Tarihli Akşam Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-17.** 22 Ekim 1945 Tarihli Tanin Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-18.** 22 Ekim 1945 Tarihli Vakit Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-19.** 22 Ekim 1945 Tarihli Akşam Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-20.** 22 Ekim 1945 Tarihli Son Posta Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-21.** 22 Ekim 1945 Tarihli Ulus Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi
- EK-22.** 23 Ekim 1950 Tarihli Zafer Gazetesi Genel Nüfus Sayımı Manşet
- EK-23.** 6 Mart 1948 Tarihli Siirt Gazetesi Manşeti

GİRİŞ

Nüfus, güncel hayatımızda sıkça bir biçimde ifade ettiğimiz sözcüklerin başında gelmektedir. Bir ülke veya kent ile alakalı ufak bir araştırmanın sonucunda öğrenmeyi arzuladığımız ilk hususlardan biri o yerin nüfusunun ne kadar olduğudur. Bunun sebebi birden fazla konunun nüfus ile direkt veya dolaylı bir şekilde bağlantılı olmasıdır(Köse, 2010, s.1). Nüfus Arapça 'da "*ruh, can, hayat*" manalarına gelen "*nefis*" sözcüğünün çoğulu olarak karşımıza çıkmaktadır(Doğan, 2021, s.209). Lügat kavramı olarak baktığımızda ise birçok anlama gelmekle beraber "nüfus" sözcüğü bilindiği üzere genel manada genişliği belirli bir sahada, belirli bir dönem zarfında yaşamakta olan insanlar şeklinde tanımlanmaktadır(Aksu, 2011, s.219). Genel sözlük manasıyla birlikte "nüfus", insanlık tarihinin ilk dönemlerinden güncel yaşantımıza kadar ilerleyen farklı faktörlerle belirli hususiyetlere (ırk, din, dil vb.) sahip olan kişilerin meydana getirdiği bir topluluğu temsil etmektedir(Özekmekçi, 2020 ,s.10). Bunun yanı sıra nüfus sayımları çok eski zamanlara dayanmakla beraber, bugüne kadar şekil ve içerik noktasında devamlı bir değişime uğradı. Bu değişimin bir hayli gerekli sebepleri bulunuyordu; iktisadi, sosyal, savunma amaçlı gibi birçok faktör söz konusuydu(Dündar,2000,s.13). Nitekim devletlerin sahip olduğu güç; orduyu meydana getiren askeri sayı, hazine için gerekli vergi, buna bağlı tarımsal üretim, endüstriyel üretim, ticaret ve tüketim gibi hususlar nüfus ile doğrudan ilişki içindeki meseleler olduğundan büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle devletler yeteri miktarda nüfusa ihtiyaç duymuşlardır(Köse, 2010, s.1).

Günümüz dünyasında tüm ülkelerin en fazla üstünde yoğunlaştığı meselelerden biri de nüfus kavramıdır. Zira nüfus, bir taraftan dünyada bulunan belli miktarda doğal kaynakları paylaşarak, bu sebeple tüm çevresel problemlerin ana kaynağını oluştururken, diğer yandan da, ülkeler adına mühim bir güç unsuru ve sürekliliklerini sağlama noktasında gerekli bir öge haline gelmiştir(Arslan ve Topçu, 2012, s.88). Genel anlamda nüfus politikalarında esas amaç nüfusun kontrolünü sağlamaya yönelik bir tutum ortaya konulmuştur. Fakat bu tutum ülkelerin tarihi sürecin içinde yer edinmeleri ile bulundukları mekân ve pozisyon itibarıyla alanlarda kendilerini göstererek stratejik olarak farklılıklar göstermiştir(Doğan, 2013, s.294).

Nüfus sayımı ve bunun yanında istatistik gibi uygulamaların tarihi oldukça geçmişe

dayanmaktadır. İnsanlar toplu bir şekilde hayatlarını beraber devam ettirdikleri dönemden beri istatistiğin mevzusu olacak bilgilerle meşgul olup, yaşamı daha kolay hale getirmek adına bunlardan bir mana çıkartıp sayısal veriler ile ortaya koydukları ifade edilebilir. Muhtemelen eldeki verilerin konuya faydalı olacak bilgilere dönüştürülmesinin kayda değer olacağını algılayan yani Yahudi, Mısır, Roma, Arap ve Türk milletlerinin tarihin başlangıcından beri iktisadi ve savunma maksatlı sayımlarda bulunarak istatistikler ortaya koymuşlardı(Özekmekçi, 2020, s.10).

İlk çağlardan beri ülkeler, kimi zaman vergi tahsili yapmak kimi zaman da askeri gayeler ile nüfus miktarının ne düzeyde olduğunu görme ihtiyacını duymuş ve bu düşüncede nüfus sayımları yapmaya çalışmışlardır. (Başar, 2010, s.71). Bu sebeple ilk çağlarda nüfus mevzusunda genel hâkim düşünce, nüfusun çoğalmasına yönelik bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu hâkim düşünce çevresinde nüfusun çoğalması yönünde birden fazla hükümler ortaya atıldığı görülmüştür. İlk Yahudi toplumlarında çocuk sahibi olamayan kadınların aşağılanması, İran da birden fazla çocuğa sahip ebeveynlerin ödüllendirilmesi, Saparta’ da zorunlu evliliğin getirilmesi ve Romalıları da ise asker ihtiyacının karşılanması yanında özellikle devamlı bir şekilde nüfusun çoğalmasını hızlandıran temel gerekçeler üstünde durulmuştur(Çakmak, 2007, s.1). Ayrıca Yunan ve Romalılarda olduğu gibi Hristiyan inancında da nüfusun çoğalmasına yönelik bilinçli usuller takip edilmekteydi. İncil'in "*Genese*" kısmında bulunan "*velut ol, çoğal, arzı doldur*" anlatımından yola çıkarak topluma erken yaşta evliliği ve birden fazla çocuğa sahip olunması için öneride bulunmaktadır. Hristiyanlık dininde destek görüldüğü gibi İslamiyet'te de nüfusla ilgili meselede çokça bilgiler bulunmaktadır. "*Evleniniz ve çoğalınız, kıyamet gününde sizin çokluğunuzla övüneceğim*" hadisi ve "*servet ve çocuklar bu dünyadaki yaşantınızın ziynetleridir*" ayeti İslamiyet dininde evliliği ve fazlaca çocuğa sahip olunması gerektiği konusunda teşvik edici öneriler sunmaktadır(Oktay, 2014, s.33).

Devletlerin yapısal gücünü bilmek ileriye dönük ülke adına bir yöntem belirlemek ve tasavvur yapmak suretiyle nüfus sayımları milattan önceki devirlerden beri yapılmaktadır. İlk devirlerde aşağı yukarı düzensiz bir biçimde uygulanırken 18. yüzyıldan sonra daha modern bir yapıya bürünerek bugünkü döneme kadar süre gelmiştir (Demir, 2020, s.3).

Nüfus sayımının Latince karşılığı "*Census*" kelimesi günümüzde de batı dünyasında

halen kullanılmaktadır. Dünyada İlk nüfus sayımı ile alakalı bilgilere Tevrat'ta rastlanmaktadır. İsrail oğulları Mısır'dan çıktıktan sonra Sina Çölü'nde Hz. Musa tarafından sayılmıştır. Bu sayım, yirmi yaşından büyük ve eline silah alabilecek erkek kişilerden oluşuyordu. Bunun yanı sıra Arkeologlar tarafından yapılmış kazılar neticesinde ortaya çıkarılmış en eski sayım belge kayıtlarının Mısırlılara ait olduğu görülmüştür. Mısır da bulunan anıtlarda yazılı olan sayımlarda Mısırlıların dikkatli ve düzenli bir şekilde ortaya koydukları sayımlar ile nüfus değişimlerini izlediklerine dair delillere ulaşılmıştır (Dündar, 2000, s.13-14). Baktığımızda Mısır da ikinci hanedan zamanında iki yılda bir yapılırken, yedinci hanedan zamanında ise yılda bir kez iktisadi amaçla nüfus sayımları yapılmaya başlanmıştır. Yapılan bu nüfus sayımları Firavun emrinde bulunan memurlar aracılığıyla uygulanmaktaydı. Nüfus sayımının yapılacağı gün her ailenin önde gelen lideri tarafından ailedeki bireylerin ve esirlerin sayısını, sayımı yapan memurlara aktarmak zorundaydı. Sayımı yapmakla görevli memurlar ise her bir ailenin liderine bir sıra numarası verip sayım çizelgesine kayıt ederdi. Firavunun emrinde bulunan memurlar ise kayıt çizelgesine göre özellikle vergiler ile birlikte askeri ve idari yükümlülükleri halkı bilgilendirmek adına paylaşırlardı(Uluçay, 2021, s.2).

Mısır'da Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altında yapılan sayımlar sürdürülmüştür. On dört senede bir tekrar edilen sayımlarda Romalılarından baş vergisini almak için yükümlülerin sayısal durumu saptanmıştır. Tarihteki ilk nüfus işleri kurumu oluşturulmuş bu kurum sayesinde iki sayım arasındaki süreçte nüfusla ilgili değişim ve hareketlerin takibi yapılmıştır. Öte yandan Romalılarda "*Gensorluk*" adında bir kuruluş bulunmaktaydı. Bu kuruluş toplumun nüfus sayısını, ahlaki denetimini ve vergi listelerinin sıralamasını oluşturmak adına kolaylık sağlardı(Dündar, 2000, s.14). Romalılar da ilk nüfus sayımı "*Kral Cervius*" zamanında yapıldı. Sayımlardaki nihai amaç askeri gücün nüfus durumunu gözden geçirmek ve vergilerin tahsilini yapmaktır. Bununla birlikte bir diğer amaç ise eğlence ve dinsel törenlerde yapılan zaruri ihtiyaçlar için kaynak toplamaktır. Krallık dönemiyle birlikte uygulanan bu nüfus sayımları Cumhuriyet Devrine kadar da İmparatorluğun öncelikli çalışmalarından biri durumundaydı. Romalılar da nüfus sayımı bir tellal tarafından topluma duyurulurdu. Duyurudan sonrada insanlar "*Cam pus Martius*" ta bir araya gelip "*Censorların*" karşısına çıkarlardı(Özekmekçi, 2020, s.12-13). Bu sayımların sonucunda tüm Romalıların nüfus sayısı, yaşı, cinsiyeti ve halka ait mülklerin

durumu belirlenmiştir. İlk başlarda sistemsiz ve belli sürelerde yapılan bu sayımlar, M.Ö 3.yüzyılın sonu ile M.Ö. 2. yüzyılın sonuna dek geçen yüzyıllık dönemde beş yılda bir olacak şekilde belirlenmiştir(Köse, 2010, s.5).

Yunan Şehir devletlerinde, Mısır'daki gibi belli zaman aralıklarında yapılan düzenli bir nüfus sayım uygulaması tam olarak bilinmemekle birlikte Atina şehir devletinde görevli din adamlarının yalnızca doğum kayıtlarını tuttukları görülmekteydi. Atina "da M.Ö 377 yılında yapılan bir sayımda vatandaşlarla ve vatandaşlık hukukunu taşımayanların sayısı belirlenmiştir. Ayrıca M.Ö 313 yılında Atina şehir devletinde ergin durumundaki erkekler için sayım yapılmıştır. Atina "da yapılan bu nüfus sayımları öteki Yunan şehir devletlerince örnek alınarak uygulanmıştır.((Uluçay, 2021, s.2).

Bu bilgiler kapsamında ifade edecek olursak, günümüzden yüzyıllar öncesinde yaşayan medeniyetlerin nüfus meselesi ile çok yakın bir şekilde ilgilendiklerini, günümüz sayım metodlarından farklı olarak dönemin şartları ve ihtiyaçları doğrultusunda genellikle nüfusun artmasına yönelik kararlar aldıkları görülmektedir.

Avrupa'da feodalite sistemin çökmeye başlaması ile birlikte büyük ve merkezi devletler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Üretimde yaşanan büyük artışlar, ulaşım imkânlarının artması, ülke ekonomilerinin çapını genişletmiş ve büyük mevcutlu ordulara duyulan ihtiyaçlar ülkeleri nüfusun sayısını ve hareketlerini takip etmeye sevk etmiştir. Bu maksatla nüfusa dair sağlam ve doğru verilere dayalı bir sistemin varlığına gereksinim duyulmuştur(Yüceuluğ, 1966, s.9).

Ortaçağ döneminde nüfus sayımları önceden yapılan sayımlardaki gibi sistemsiz ve belli zaman aralıklarında tahmini yöntemler şeklinde uygulanmasına devam edilmiştir. Modern manada ifade edebileceğimiz nüfus sayımlarına ise son iki yüzyılda karşılaşılmıştır. Modern sayımlardan maksat; sabit bir yerde önceden günü belirlenen ve belli bir vakit sırasında aileleri gösteren çizelgelerle ve esas amaç nüfus sayısını belirlemek adına sayımlar yapılmıştır(Dündar, 2000, s.14). Dünyada modern anlamda ilk nüfus sayımları İngiltere ve Fransa'nın kolonilerinde başladığını söyleyebiliriz. 1665 tarihinde Kanada topraklarında yapılmış nüfus sayımı ilk nüfus sayımı olarak ifade edilmektedir (Baykal, 2019, s.10). Ardından kronolojik olarak diğer ülkelerde yapılan sayımlara baktığımızda 1742 tarihinde Almanya'da,1748 tarihinde İsveç'te, 1769 yılında Dominik'te, 1787 yılında İspanya'da, 1790 da ABD'de ve 1801 de İngiltere'de sayımlar yapılmıştır. Aile

çizelgelerini kullanarak yapılmış ilk ilmi nüfus sayımları ise 1847 yılında Belçika'da yapılmıştır(Dündar, 2000, s.14). ABD'de yapılan nüfus sayımında rasist bir düşüncenin öne çıktığı, beyaz olmayan kişiler sayıma dâhil edilmişlerse de "köle" şeklinde kayıtlara geçirilmiş sonraki sayımlarda ise beyaz olmayanların nüfus sayımlarına katılmadıkları görülmüştür(Köse, 2010, s.6).

Ülkeler yüzyıllar öncesinden itibaren 20. yüzyılın ortalarına kadar, nüfusun sayıca çok fazla olmasını güç unsuru açısından elzem ve zorunlu görmüşlerdir. Fakat şimdiki günümüz dünyasında ise nüfusun sayıca çok olmasından ziyade kalite veya hususiyeti üstünde durulmaktadır. Nüfusun niceliği ve ehil olunması nüfusun özelliği ile ülkelerin ilerlemesi arasında bir bağlantı kurulmuştur(Şimşek, 2015, s.203). Yüzyıllardan beri devletler doğurganlık, ölümler ve evlilik olmak üzere nüfusla ilgili durumları ve nüfus değişimlerini, daha çok askeri güç ve vergilerin tahsili amacıyla kayıtlar tuttukları görülmüştür. Halk için önemli bir hizmet olarak devamlı olması gereken ve gelişmekte olan nitelikli nüfus işleri, toplulukların günümüz şartlarında bilinmesini, kamusal hizmetler noktasında aktif ve faydalı olacak şekilde ortaya konulması, meydana getirilecek istatistiksel bilgiler ışığında başta eğitim olmak üzere sağlık gibi pek çok iş koluna bilgi aktarımı, nüfus değişimlerinin takibinin yapılması, nüfus cüzdanı gibi uygulamalar vasıtasıyla insanların sahici kimliklerinin teyidi gibi pek çok alanda önemini göstermiştir(Çimen, 2012, s.185).

Nüfus sayımlarının günümüz devletlerinin işleyişlerini daha sağlıklı bir biçimde düzenlemesi ve yararlı bilgilerin sistemli aralıklarda topluluklardan elde edebilmesi için yapıldığı bilinmektedir. Bu maksatla bir gün içindeki nüfus sayısının durumu , cinsiyet, medeni hal, dini, yaşı, mesleki vb. şeklindeki hususiyetlerin tamamının kayıtlarının tutulduğu görülmektedir. Bu başlıklar nüfusun kontrolünü ve yönetimini daha yararlı şekilde yapılabilmesi maksadıyla önem taşımaktadır. Devletin işleyişi için en uygun durumun olması, belediye işleri için düzenlemelerin yapılması, taşımacılık ile ulaşımdaki işler noktasında gereksinimlere göre ayarlamaların yapılması sayım konusunda eldeki mevcut miktarlarla yapılmaktadır. Diğer yandan ulusal müdafaa açısından askeri güç dikkate alındığında sayımların ne denli mühim olduğu görülmüştür. Doğurganlık, ölümler ve göçler kavramlarının istatiski bilgilerle mana bulması "demografi" olarak ifade edilmektedir. (Tuğluoğlu, 2012, s.59).

Demografik olgunun kaynağını oluşturan, nüfus ile yaşamsal hadiselerdir. Demografi; dünyanın ya da bir ülkenin mevcut nüfus yapısındaki durumu ile etkin hususlarını tetkik eden ilmi bir daldır. Yunanca '*demos*' (halk) ile '*graphein*' (yazmak) sözcüklerin birleşiminden ortaya çıkmıştır. 'Nüfus coğrafyası' ya da 'nüfus bilimi' şeklinde de adlandırılmaktadır. Eldeki nüfus miktarının; yaşı, cinsiyeti, evlilikleri, geçimini, eğitim durumunu vs. türlü toplumsal ve iktisadi tarafını tetkik eden demografi; ülkeler özelinde ve bölgesel yerlerin nüfusunun dağılışıyla birlikte doğurganlık, ölümler, göçler gibi değişim ve yönleri incelemektedir(Çakıcı, 2014, s.1). Başka bir tanımlamada ise, "*Demografi bilimi*"; nüfus yapısının, biçimsel oluşumunu ve zamanla nüfus ile alakalı şekilde meydana çıkacak hadiseleri, nitel ve sayısal yöntemlerle sunan bir düzendir(Aksu, 2011, s.220). Nüfus sayımı, toplumları oluşturan bireylerin miktarı, cinsiyeti, yaşı, mesleği, lisanı, dini ile tahsil vaziyetlerini göstermesinden dolayı halkların sosyal, iktisadi ve tarihsel taraflarının tanınması, sosyolojik tarihlerinin yazılışı bakımından da bir hayli önem taşımaktadır. Bu sebeple nüfusla alakalı bilgilere ulaşma isteği ve gereksinimi gene toplumların var oluşu ile başladığı söylenebilir(Acar, 2012, s.11).

Genel olarak bakıldığında, geçmişte devletler aracılığıyla yapılan ilk nüfus sayımlarının daha çok devlete başta savunma amaçlı olmak üzere ekonomik ve sosyal anlamda fayda sağladığını, günümüz şartlarında ise yapılan sayımların devlete faydasının yanında öncelikle vatandaşlar için ne gibi faydalar sunacağı üzerine yapıldığı söylenebilir.

Geçmişten günümüze nüfus kavramı, nüfus kavramının tarihçesi ve yapılan nüfus sayımlarına değindikten sonra tezin asıl konusunu oluşturan Cumhuriyet dönemi Siirt nüfusunun yapısı ve özelliklerine geçmeden önce il nüfusunun iyi bir şekilde analiz edilebilmesi için öncelikle Siirt şehrinin bazı genel özelliklerinin öğrenilmesi faydalı olacaktır. Ayrıca Osmanlı döneminde yapılan nüfus sayımları ile Siirt ilinin nüfus yapısına da ayrıca değinilecektir. Çünkü çalışma sahasının coğrafi konumu, topoğrafik özellikleri ve Siirt'in genel bir tarihsel geçmişi ile Osmanlı Dönemi nüfus gelişmeleri nüfusla ilgili verilecek bilgilere ışık tutacaktır

1. SİİRT'İN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Siirt'in Coğrafi Konumu:

Kentler, pek çok şeyin bir araya gelmesinden oluşur. (Calvino, 2012, s.13). Bu sebeple tarihi süreçlerde kentlerin gelişimi üstünde görev yapan birçok öge ön plana çıkmıştır. Elbette bu öğeler de bizzat oluşturmuş oldukları netice itibariyle değişiklik gösterirler. Bunun yanında yerleşme yerlerinin gelişmesinde fiziksel koşullar şeklinde bilinen; iklimsel, yüzey şekilleri, bitki örtüsü ve su benzeri faktörler ile beşeri koşullar şeklinde bilinen; zirai endüstri, zanaat, ulaşım ile turizm gibi benzeri etkenler bir hayli belirleyici rol oynarlar(Kümür, 2014, s.46). Bu bağlamda baktığımızda Siirt, Türkiye’de güneydoğu bölgesinde bulunan bir kenttir. Siirt’in coğrafi konumunun bulunduğu yeri tespit ettiğimizde; Güneydoğu’da Torosların çizmiş olduğu büyük yay etrafında, Dicle Havzası içerisindeki kısımda bulunmaktadır. Güneydoğu Toroslar, Malatya ve Elazığ arasındaki ovalardan itibaren, Muş Ovası’yla Van Gölü ile az yükseltiye sahip olan Güneydoğu’daki düzlükleri birbiriyle ayrıştıracak biçimde, büyük bir yay çizerek İran’da yer alan Zagros Dağları ile birleşmiştir. Siirt, kurulmuş olduğu konumu itibariyle hemen hemen tarihteki tüm dönemlerde El Cezire’nin genişliklerini Doğu Anadolu platolarına ve Azerbaycan’a birleştiren yollar üstünde yer alması nedeniyle önem taşımaktaydı (Demir, 2016, s.9).

Siirt şehrinin coğrafi konumunu daha bilimsel ve matematiksel şekilde ifade edecek olursak, , 38°-15 ve 37°-45 Kuzey Enlemleri ile 42°-54 ve 41°-32 doğu boylamlarını içeren bir konum üzerinde bulunmaktadır. Deniz seviyesinden 930 metre yüksekliğe sahip olan kentin yüzölçümü ise 5406 km²’dir. Kentin doğu kısmında Van, Hakkâri, batı tarafında Batman, kuzey kesiminde Bitlis, güney tarafında ise Şırnak ve Mardin kentleri yer almaktadır(Çelik, 2019, s.2). Bu bölge üzerinde bulunan Siirt Kenti, İpek Yolu üstünde yer almasından dolayı tarihsel konumunun vermiş olduğu kazanımlarını iyi kullanarak; bilhassa dokuma, bakırcılık ile dericilik gibi deneyimleri açısından bölge ticaretinde mühim bir merkez durumuna ulaşmıştır(Akay, 2021, s.36).

Arazilerinin önemli bir kısmı dağlar ile örtülü olan Siirt, kuzeyinde Muş dağları, doğu tarafında ise Siirt dağları ile çevrilmiştir. Bu çevrili dağlar, şehrin mevcut tabii sınırlarını teşkil eden sıra dağlar olarak bilinir(Çelik, 2012, s.1).Dicle nehrinin önemli

kolları arasında yer alan Botan, Batman, Başur, Kezer ve Garzan sularının bu dağlar arasında sıkı ve koyu ovalar süresince akıp gitmektedir. Botan Çayı, Siirt-Hakkâri ile Siirt-Van sınırını meydana getiren yükseltisi fazla olan dağlardan kaynağını almaktadır. Evvela batı istikametine akan bu suyun, sonradan kuzeybatı istikametine yönelik akmaktadır. Botan Çayı, akmakta olduğu yönde derinliği olan dar bir geçit oluşturmuştur. Pek çok havza suyunu biriktiren Botan Çayı, Çattepe’ de Dicle Nehri ile birleşmektedir. Bunun dışında, Siirt’in dağlık kesimindeki suyu biriktiren Botan Çayı, düzenli yağmur ve kar suları ile beslendiğinden dolayı tüm mevsimler de zengin oranda su hacmine sahip olmaktadır(Aslan, 2017, s.1).

Siirt şehrinin iklimsel özelliği ele alındığında, alanın coğrafik yerine uygun şekilde iklim koşulları bakımından da bir transit özellik taşımakta olduğu bilinmektedir. Türkiye’de sıcaklığı ve kuraklığı en yüksek bölge olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin kuzeydoğu ucunda bulunan Siirt şehri ile yakınındaki çevre, bozulan Akdeniz iklimi ve orta kuşaktaki Step (Karasal) iklime ait ortak etkileri taşımaktadır(Alkan, 2017,s.65). Kent, dört mevsimi de yaşamakta olup sıcaklık ortalaması yazın +40 dereceyi, kışın ise -7 dereceyi görmektedir(Kars,2018,s.39). Hali hazırda yönetim taksimatı gereğince, Merkezi ilçe ile beraber Aydınlar, Baykan, Eruh, Kurtalan, Pervari ve Şirvan ilçeleri ile birlikte toplamda 7 ilçe, bu ilçelere bağlı 7 kaza, 279 köyün yanında köylere bağlı olan 213 mezradan oluşmaktadır(Çelik, 2012, s.1).

1.2. Siirt İlinin Adının Kaynağı:

İlk olarak Siirt adının nereden geldiği ile alakalı farklı fikirlere bakalım. Baktığımızda Siirt isminin kaynağının nereden gelmiş olacağı üstünde birbirinden değişik fikirler mevcuttur. Asur yazıtlarında “*Seriri*” tabirinin Siirt’in ilk ismi olduğu belirtilmektedir. Bunun haricindeki bir başka iddia ise Siirt adı, Sami toplumunun bir kolu olarak Keldaniler de, “*kent*” manasını taşıyan “*keert*” (*ka’art*)kelimesinden türemiş olduğu ileri sürülürken, Ermeni dilinde ise “*kent*” manasını taşıyan “*gerd*” kelimesi ile de benzerlik taşıdığı göze çarpmaktadır. Bunun dışındaki başka bir görüşe göre ise Siirt kentinin kurulmuş olduğu sahanın arka tarafında yer alan üç tepeyi göstermek adına “*sehirt*” (üç tepe) ismi ifade edilmiştir. (Demir, 2016, s.9-10). Nitekim kentin ilk yerleşme merkezi olarak kurulduğu bölgenin “*Rasinnaebah, Biraffa ve Mevbuk*” isminde üç tepenin

yer alması sebebiyle Farsça olarak üç düğüm veya üç tepe manalarında "*Sé- Hirt*" ibaresinin kullanılmış olacağı yönündeki fikir daha uygun ve geçerli olmaktadır (Çelik, 2019, s.1). Kadir Aytar'da "Said Nursi ve Siirt" isimli yapıtında Siirt kentinin isminin eski Siirt'in üst tarafındaki sırtlarda kurulmuş olduğundan dolayı "Sirt" sözcüğünden geldiğini düşündüğünü ifade etmiştir(Aytar, 2013, s. 1).

Siirt adının kökeniyle ilgili hem batılı yazarlar arasında hem de İslami kaynaklar arasında "*İs'ird, Sîird, İs'irt, Siirt, Saird, Seerd, Sert, saert, Sört, Söörd, Sö'ört*" gibi çeşitli biçimlerde ifade edilmiştir. Osmanlılarda ise Siird ve İs'ird olarak kullanılmıştır. Güncel hayatta ise Siirt şeklinde söylenmektedir(Tuncel, 2009, s.173). Şemsettin Sami'nin "*Kamusü'l-Alâm*" isimli önemli yapıtında "*Siirt, Tiğrakert*" şeklinde ifade edilmektedir (Akay, 2021, s.37). Siirt'in ismi üstelik Türkçeye, Arapça da "*Secerd*" kelimesinden bozulmuş şekilde geçtiği de belirtilmektedir. Kökeni itibariyle hangi lisandan gelmiş olduğu tam bir şekilde bilinmemektedir. Bölgede yaşayan Süryani toplumu şehre, "*Bet Mbadre (Dağınıklar Kenti)*" şeklinde belirtiyorlardı. Bu adın 19.yüzyılın sonuna değin kullanılmış olduğu kaynaklar vasıtasıyla bilinmektedir(Şer, 2010, s.15). Ayrıca Eyyubiler zamanında yaşamış ve büyük bir tarihçi olan İbn-i Şeddad (Bahaddin İbn-i Şeddad) "*El-Alaku'l-Hatıra, Dimeşk*" isimli yapıtında Siirt adının bu kente verilmesinin nedeni olarak İki kez yakılmış ve üç kez de tekrardan kurulmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Siirt'in tarihsel süreçte birçok saldırılara uğraması da bu iddiayı doğrular niteliktedir(Azimli, 2006, s.127).

Çok eski zamanlarda Siirt Kentinin yer almış olduğu bölgenin, çivi yazısı ile yazılmış metinlerde, "*Alzi/ Alşe, Ahiznik, Arzanene/ Arzanena, Arzon/ Arzun*",biçiminde zikredilmiştir. Bu ad kalelere verilerek ve o zamanlarda bu gibi 7 adet olarak gösterilen kaynak metinlerde, bu bölgenin "*Tigranokerta*" şeklinde adlandırıldığı ve günümüz Siirt kentinin kurulmuş bulunduğu arazinin de bu yerde olduğu belirtilmektedir(Tezcan, 2006, s.104).

1.3. Osmanlı Hâkimiyetinden Önce Siirt:

Siirt şehri Mezopotamya ile Anadolu medeniyetlerinin kesiştiği bölgede kurulmuştur. Yakın zamana kadar Siirt tarihinin MÖ 4. yüzyıl öncesine kadar ki dönemler arkeolojik çalışmaların yetersizliği nedeniyle bilinmiyordu. 1963 tarihinde Halet Çamlıbel

ve R.J. Braidwood başkanlığında kurulan “Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi” kapsamında, Siirt ili ve yakın çevresinde yapılan saha çalışmaları neticesinde Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Helenistik, Roma, Bizans– İslam ve Yakınçağı içeren devirlere ait kalıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır(Çelik, 2012, s.5). Bu nedenle Siirt’te yerleşik hayatın çok eski devirlere dayanması, kurulmuş olduğu yörenin coğrafi alanından kaynaklandığını göstermektedir. Siirt ilinin Güneydoğu Toros eteklerinde olması, güney tarafında gelişmiş tarımsal medeniyetinden, kuzey kesiminde ise yüksek yayla kültürünün etkisi altında kalmasına neden olmuştur. İki medeniyetin buluştuğu noktada olan Siirt ili bir transit yol üstünde kurulmasının vermiş olduğu imkânlardan yararlandı. Ayrıca Siirt, askeri güçlerin geçişi olan yolları üstünde kurulmuş ve “Kral Yolu” da bu yerden geçmekteydi (Demir,2016, s.10). Kuzey ile güney kesimlerinde kurulan medeniyetler, bölgenin kültür gelişiminde ve nüfus yapısında etkin rol oynamıştır. Ancak bölgede tarihsel süreç boyunca ulaşımda ve arazi şartlarının oluşturmuş olduğu elverişsizlik durumun da etkisiyle çok ilerlemiş şehirlerin ortaya çıkmadığı ve yüksek miktarda nüfusa ulaşılmadıkları görülmektedir(Alkan, 2017, s.57).

Siirt ili ve çevre bölgesini tarihi özellikleri ile gelişimi kapsamında değerlendirebilmek adına ilk olarak tarihi devirler öncesine bakmakta fayda vardır. Bunu yerine getirmek içinde bölgede yaşamakta olan insanların ardından bırakmış oldukları kalıntıları araştırmak gerekir. Bu tarz, başta sınırlı bilgiler sunacak olsa bile, bölge ile alakalı genel bir düşünceye hâkim olmamızı sağlayacaktır(Aslan,2017, s.4). Yerleşik düzene geçilmesi ile birlikte kurulmuş olan şehrin etrafında bulunan mağara yerleşmeleri tarih öncesi dönemlere ait yerleşmeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki mağaralarda yaşama ihtiyacının Yontma taş (Orta Paleolitik) dönemden sonra başladığı varsayılmaktadır. Tarihi dönemlerin ilk süreçlerine kadar yerleşim birimi şeklinde kullanılmış olan bu mağara meskenleri, insanlar aracılığıyla yapılmış olduğu dönemde Botan Nehri'nin muhtemel birkaç metre yukarı tarafında bulunmaktaydı. Giderek Botan Deresi'nin yatağını derinleştirmesiyle birlikte mağaralar vadide sarkık şekilde kalmıştır. Günümüz yükseltileri 150 ile 500 metreye kadar çıkan mağaralar gömülü vadide sarkık vaziyettedir. Böylece Rasulhacar (Taşbaşı) mağaralarındaki inişler ile çıkışlar giderek güçleşmiş ve sonunda insanlar buraları terk etmeye başlamışlar. Yakın döneme kadar kimi göçebe aileler şehrin etrafındaki mağaraları barınma yeri olarak kullanıyorlardı. Fakat bu

mağaralar giderek önemlerini kaybetti. Yerleşme mekânları olmaktan çıkıp mezar, depo, tapınak gibi veyahut bölgede aşırılığa kaçan eşkıyalara barınak olacak görevi üstlendi (Seçkin, 2006, s.18-19).

Tarihsel yönden baktığımızda Siirt'in tarihi geçmişi M.Ö. 3000'e kadar dayanmaktadır. Bu tarihteki kalıntılara ulaşılan ilk kavim Subarular' dır. Dicle ırmağının sağ kıyısında kurulmuş olup halkı kabileler halinde göçebe şekilde yaşamlarını sürdüren bu devlet, Siirt yöresini de kapsayan coğrafi alanda hüküm sürmüştür(Babaoğlu ve Çelik, 2018, s.530-531). Bununla birlikte Siirt ilinin MÖ. 2000'li tarihlerde ve Sami kökenli topluluklar tarafından kurulmuş olacağı noktasında genel bir inanış hâkim iken Siirt ilinin kuruluş devrinde kimin elinde ve idaresinde olduğu ise net olarak bilinmemektedir(Demir, 2016, s.10-11).

Coğrafi konum nedeniyle Mezopotamya ve Anadolu yöreleri kavşağında yer alan Siirt, bu bölgede hâkimiyet kuran uygarlıklar adına önem teşkil eden bir yer olmuştur. Tarihi devirler öncesinden başlayarak yörede hüküm süren çeşitli medeniyetler Siirt şehrini buyruğu altına sokmaya çalışmıştır(Çelik, 2019, s.5). Şehrin bulunduğu bölgede Sami topluluğu, Babiller ile Asur İmparatorlukları' nın Siirt'i egemenlikleri altına almışlardır. Hurriler ile Mitanni krallıkları da 200 yıla yakın bir egemenlik sürdürmüş ve ardından Urartu'ların hâkimiyeti altına giren Siirt ili ve çevre bölgesi, M.Ö. 7. yüzyılda Pers İmparatorluğu'nun saldırılarına maruz kalmıştır. Tahmini 300 yıla yakın hâkimiyet kuran Perslerin egemenliğinden sonra, Büyük İskender'in yapmış olduğu seferler neticesinde bütün Anadolu ile beraber Siirt ilini de kendi egemenliği altına sokmuştur. Büyük İskender'in ölümünün ardından sonra sırasıyla; Selepkaslar, Persler, M.Ö. 1. yüzyılda da Roma İmparatorluğu, M.S. 2. yüzyılda da Partlar ve Sasaniler bölgede hâkimiyet sağlamışlardır(Özgen, N. ve Karadoğan, S. 2009,s.65).

Bölgeyi hâkimiyeti altına alan her ülke, her topluluk Siirt şehrine kendisine ait dini inançlarını ile kültürel sıfatlarını götürmüştür. Yörede çeşitli pek çok devlet ve medeniyetin hâkimiyet sürmesi, yörenin zengin bir kültür birikimine kavuşması için olanak sağladı. Siirt ili tarihsel süreç boyunca coğrafi yerinin vermiş olduğu avantajdan çok dezavantajlarını görmüştür. Çeşitli devletler tarafından hüküm sürmesi sebebiyle değişik kültürler ile iç içe bulunurken önemli devletler arasında kalarak yıkımlar yaşamıştır. Bilhassa Sasaniler ile Bizans Devleti arasında yaşanan büyük soluklu savaş ortamı Siirt ve çevre bölgesinde

büyük bir iktisadi çöküntüye neden olmuştur. Yaşanan bu durum Bölge halkında İran ve Bizanslılara yönelik bir tepkiye yol açmıştır(Demir, 2016, s.11) Kuzey ile güney kesimlerinde kurulan medeniyetler, bölgenin kültür gelişiminde ve nüfus yapısında etkin rol oynamıştır. Ancak bölgede tarihsel süreç boyunca ulaşımında ve arazi şartlarının oluşturmuş olduğu elverişsizlik durumunun da etkisiyle çok ilerlemiş şehirlerin ortaya çıkmadığı ve yüksek miktarda nüfusa ulaşılmadıkları görülmektedir(Alkan, 2017, s.57). İslamiyet devrine kadar ki dönemde ise Siirt ili ve etrafı Bizans Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır(Yılmaz, 2016, s.2-3).

İslamiyet'in hızlı bir şekilde yayılması ve fetih hareketlerinin de başarılı olarak devam etmesi, İslam orduları aracılığıyla Kuzey Irak, Anadolu ve Suriye'nin fethedilmesi ile sonuçlandı(Demir, 2016, s.11). Siirt ve çevresi, Hz. Ömer devrinde 639 tarihinde aşağı yukarı tüm Güneydoğu Anadolu'yu az bir süre zarfında fetheden İyaz b. aracılığıyla İslam devletlerine katılmıştır(Tuncel, 2009, s.173). Ardından El-Cezire Vilayetine bağlı olarak yönetilmiştir((Kafalı ve Sekmen, 2010, s. 57). Siirt şehri, çok geçmeden Bizans Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Fakat Bizanslıların egemenliği fazla devam etmemiş ve Emevi Halifesi Abdülmelik zamanında (685-705), Siirt bölgesi tekrardan İslam Devleti'nin hâkimiyetine geçmiştir(Aslan, 2017, s.5). Siirt şehri, Müslüman devletlerin egemenliği zamanında geçmiştense bu yana güç bakımından yetersiz olduğundan dolayı Diyarbakır ve Hasankeyf'e bağlı şekilde idare edildi. Bu yer Diyarbakır yöresinin sınırını oluşturuyordu. Nitekim bölgedeki coğrafya hakkında bilgi sahibi olan tarihçi İbn Şeddat, Siirt şehrini Diyarbakır bölgesindeki son kale şeklinde kabul etmektedir. Bu dönemde İlk olarak Siirt hâkimliğine sahabeden Hişam oğlu Hakem tayin edilmiştir.(Duygu, 2012, s.10).

Siirt şehri İslam orduları tarafından fethedilmesi ile beraber İslam Devleti idaresinde oluşan siyasal sıkıntıların etkileri Siirt'te de hissedilmiştir. Siirt'in Hz. Osman döneminden başlayarak siyasal sıkıntıların olumsuzlukları hissedilmeye başlandığı gibi Emevi Halifesi Abdülmelik döneminde sükûnet ve huzurlu bir ortam yaşanmaktaydı. Emevi Devleti'nin yıkılmasının ardından Siirt şehri Abbasi Devleti'nin himayesine geçmiştir. Abbasi yönetiminin zayıflamasının sonucunda yörede, yerel güçler ile Abbasi idaresi altında bulunan Müslüman devletler ortaya çıktı(Demir, 2016, s.12). Öncelikle Siirt ve bölgesi Abbasi Devleti'nin ardından bilinen dönemler zarfında Hamdani ve Mervani beyliklerinin yönetiminde kalmıştır.(Akay, 2021, s.39). Dini yönden yöre ilk olarak önemli bir “*Harici*”

merkezi konumundaydı. 9. yüzyılın ardından Hanbeli ve Maliki inançları, Mervanoğulları zamanında Şafilik, Türklerde ise Hanefilik yaygınlaşmıştır.(Duygu, 2012, s.10).

9. ve 10. yüzyıllarda Bizans saldırılarına uğrayan yöre, Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Bizans güçlerine karşı üstünlük sağlayarak Anadolu kapılarını açan Selçuklu Devleti Siirt şehri ile çevre yöreyi de egemenliği altına almıştır. Malazgirt Meydan Muharebesi esnasında Mervaniler'in hâkimiyetinde olan Siirt şehri Artuklular zamanında Moğolların saldırılarına maruz kalmış ve ardından İlhanlılar, Celayirler, Karakoyunlular, Akkoyunlular ile 1500 tarihinde Safevi'lerin, 14. ve 15. Yüzyılda da Eyubilerin kontrolüne geçmiştir(Siirt İl Yıllığı, 1973, s.2-3). 1514 tarihinde Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim komutasında düzenlenen Çaldıran Savaşı'nın ardından Siirt şehri ile beraber Diyarbakır ve Hasankeyf de Osmanlı Devleti'ne katılmışlardır(Özgen ve Karadoğan, 2009, s.66).

1.4. Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Siirt:

Osmanlı Devleti bölge ve çevresini ele geçirmesinin ardından yörede bulunan beyler, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tanımışlardır. İdris-i Bitlisi aracılığıyla bir araya getirilen Ekrad Beyleri idaresi ve bölgedeki beylerin muhtariyeti temin edilerek yörede derebeylik sistemi kurulmuştur. Oluşturulan bu sistemin, Yavuz Sultan Selim'in idare düşüncesine uygun olmasının yanında, mahalli idarecilerin de merkezi idareye olan ilgilerini çoğaltmıştır. Üstelik bölgedeki Kürt beyleri Diyarbakır ve Van Vilayetlerin bağlı olmak kaydıyla belli miktarda vergiyi ödemesinin yanında ihtiyaç halinde de savaşlarda yer almayı onaylamışlardır(Aslan, 2017, s.6-7). Osmanlı Devleti bu yöreyi tekrardan düzenleyerek 1518 tarihinde Diyarbakır'ın merkezi sisteme ve idari ünitelere ayırmıştır. Merkezi Diyarbakır olacak şekilde Musul, Bitlis, Mardin, Harput ve Dersim'i de Kapsayan geniş bir vilayet oluşturuldu(Kodaman, 1986, s.15).

Osmanlı Devleti tarafından bölge, ele geçirilmesinin ardından 1523 tarihinde, Diyarbakır Beylerbeyliği' ne bağlanan bir liva olarak oluşturulmuştur. Bu tarihteki tahrir defterleri kayıtlarında Siirt şehri, 25 köyün yanı sıra 2 mezradan ibaretti. Siirt'in Merkez kısmında ise 4 mahalle, 217 ev bulunmaktaydı. Siirt şehrinin hangi yıllar arasında liva olduğuna ilişkin net bir bilgiye sahip olunmamakla birlikte, 1567 tarihindeki tahrir kayıtlarında liva şeklinde geçmektedir. 44 senelik süre içinde yörede mühim bir farklılığın

yaşanmadığı görülmektedir. 16. Yüzyıl boyunca Siirt'te Müslüman ve Zimmiyan cemaati; Ermeniler, Yakubiler, Nasturiler ve Yahudiler ile beraber yaşamışlardır(Alkan, 2017, s.58). Siirt Şehri, 1514-1632 tarihleri arası dönemde Diyarbakır vilayetinin bir Sancağı iken, 1632-1653 tarihleri aralığında ise Van vilayetine bağlanmıştır. Az bir süre Van Vilayeti' ne bağlı kalan Siirt ili bu süre dışında aşağı yukarı 19. yüzyılın sonlarına kadar Diyarbakır Vilayetinin bir sancağı olarak kalmıştır(Yıldız ve Saraçoğlu, 2007, s.620).

1831 tarihinde uygulanan Osmanlı nüfus sayımları kapsamında 19. yüzyıl itibariyle Siirt yöresi Hazzo (Kozluk)' nun Diyarbakır Vilayeti' ne bağlı bir hükümet olarak ifade edilmektedir. Günümüz Siirt ili kazalarından biri olan Şirvan (Şirve) ise liva olarak Van vilayeti içerisinde bulunmaktaydı(Kılıçcıoğlu, 1992, s. 20-21).

Tanzimat'ın ilan edilmesi ile beraber birden fazla alanda başlamış olan modernleşme çalışmaları yönetim örgütlerinde de görülmeye başlanmıştır. 15 Şubat 1842 yılında Takvim-i Vekayi' de yayımlanarak yürürlüğe giren yeni uygulamalarla eyalet yönetimine de modern bir görünüm kazandırmıştır. Bu modern düzenleme ile her bir taşranın finansal konuları, mülkiye ve zaptiye meseleleri ile beraber taşradaki en yüksek rütbeli görevliye verilmiştir. Bu görevlinin yetkisinde sancaklara kaymakam, kazalara ise müdürler gönderilmiştir(Güneş, 2015, s.10).

1864 Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti, yönetsel düzeni tekrardan oluşturdu Osmanlı Devlet, Nizamname ile birlikte vilayetlerin durumunu ve yönetim düzenini gözetirken, vilayet içerisinde bulunan eyalet, kaza ve bucak gibi yönetim ünitelerinin yapısını ve tarifini tekrardan vurgulamıştır. Bu planlamalar ile merkez otoritesinin gücü arttırırken, yöredeki güç unsurlarını da zayıflatmıştı. Bu yeni düzen içerisinde Siirt ilinin yönetim yapısında da değişiklikler yapılmak üzere çalışmalar başlamıştır(Demir, 2016, s.14).

1864 Vilayet nizamnamesi ile kaza haline getirilen ve İstanbul'dan tayin edilen kaymakam tarafından idare edilen Siirt ili, 1867 Vilayet nizamnamesi gereğince Diyarbakır eyaletine bağlanan bir sancak konumundaydı.(Özgen ve Karadoğan, 2009, s.66). Siirt ili 1884 yılında Bitlis Eyaleti'ne bağlanarak, bu yıldan itibaren 1919'a kadar Bitlis'e bağlı olarak kalmış, 26 Eylül 1919 tarihinde bağımsız liva, Cumhuriyet döneminde de ayrı bir eyalet konumuna getirilmiştir(Savur, 2010, s.16). 1892 devlet salnamesi kayıtlarında da Siirt livası Diyarbakır'dan ayrılmış olup, Bitlis eyaletine bağlandığı ifade

edilmektedir(Özgen ve Karadoğan, 2009, s.66). Bu tarihte Bitlis'e bağlı olan Siirt livası, Siirt, Şirvan, Pervari ve Garzan ile birlikte toplam 4 kazası ile Rıdvan, Zeyraki ve Deyr Gül olmak üzere 3 bucak ve 570 köyden ibaretti(Alkan, 2017, s.58).

1.4.1. Osmanlı da Tahrir ve Nüfus:

Osmanlı Devleti'nde, yeni fethedilmiş toprakların genel durumları, eski Türk-İslam devletlerine geçmiş yöntem ve kural ile uygulanarak idari örgütler aracılığıyla tespiti yapılırdı ki, bu yöneme Tahrir denilmekteydi. Tahrirlerin yapıldığı esnada köyler, mezralar gibi yerleşik merkezleri, tarımsal arazi, yaylaklar ve kışlakların belirlenmesi ile yasal konumları belirlenirdi. Her bir taşranın kime ait hassa olduğu, kime ait tımar ya da kime ait vakıfların ve mülklerin olduğunu, o köylerdeki üretilmiş ürünler ile yetiştirilmiş hayvanların türünü ve sayılarını bu defterler aracılığıyla görmek mümkündü (Günaydın, 2011, s.1). Ayrıca Osmanlı imparatorluğu'nda nüfus sayımı ile yazma geleneği finansal amaç düşünülerek tahrir defterleri ile başlandığı varsayılmaktadır. Tahririn, sözcük anlamı ise "yazmak, kaydetmek, deftere geçirmek" manasındadır(Özekmekçi, 2020, s.14).

1.Beyazıt zamanından itibaren faaliyette olan bu tahrirlerin, yapılmış fetihler ile birlikte yeni sultanın başa geçmesi, önceleri tahrir defterlerine kayıtlı olmuş yerlerin gelir kaynaklarının ya da toprak dağıtımında mühim bir değişimin ortaya çıkması veya yeni reformların uygulanması ile yerine getirilirdi. Bunun dışında tahrirlerin uygulanması merkez idaresinin isteğiyle yapıldığı gibi kimi durumlarda eyaletlerden gelen şikâyetler ve sorunlar da dikkate alınarak yapılırdı. Ayrıca tahrirlerin yapıldığı sırada elde edilen bilgiler farklı defterlere de yazılırdı. Baktığımızda bu defterler arasında "*icmal defteri*" ve "*evkaf defteri*" idiler. Bu defterlerin yanında ayrıca kadıların tuttuğu "*cizye*" ve "*avarız*" vergisini vermekle mükellef kişilerin adlarının yer aldığı defterler de düzenlenmiştir(Elibol, 2007, s.137).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş zamanlarına değin uzandığı bilinen tahrir kayıtları, tımar düzeniyle ilişkili şekilde sürdürüldüğü için yöntemin devam ettiği alanlarda tahriri yapılırken kullanılmadığı alanlarda ise uygulanmazdı. Tahrir kayıtları, emin adı verilen şahıs ve kâtip aracılığıyla uygulanır, kazalarda bulunan kadıların da bu memurlara yardımcı olmakla yükümlüydüler. Tahririn bitiminden hemen sonra söz konusu kayıtların temyizi yapılır, düzenlenen defterlerden bir tanesi defterhane bölümünde bulunurken ötekisi de

bölgedeki beylerbeyine yollanırdı. Fakat zaman içinde tımar düzeni önemini yitirince genel ölçüde tahrir çalışmalarından da vazgeçilmeye başlanmıştır(Güneş, 2014, s.223).

Osmanlılar da “ nüfus sayımı” geleneğinin epey bir geçmişe uzandığı bilinmektedir. Bilhassa arazinin işlenmesiyle birlikte uygulanan tahrirler, nüfus ile ilgili önemli bilgileri sunacak en eski belgeler şeklinde değerlendirilmektedir. 15. Yüzyılda öncelikle yeni elde edilen topraklar ile beraber devlete ait toprakların tümünde kayıtlar tutulduğu görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde nüfus ile alakalı bilgileri de içine alacak ilk içerikli sayımların 16.yüzyılda ortaya konulmuş ve nüfusa yönelik tahminlerde bulunulması daha kolay hale gelmiştir. Dolaylı şekilde kazanılan diğer hazır bilgiler ile beraber 16. yüzyıl boyunca Osmanlılarda nüfus artışı yaşandığı ve yüzyılın bitimine doğru 30- 35 milyona yakın nüfusa ulaştığı varsayılmıştır. 17.yüzyıla beraber ise bu yazım işlerinin düzensiz şekilde birtakım kontrollerle sürdüğü görülmüştür(Akdemir, 2017, s.5).

Osmanlı Devleti, vergi mükellefi kişilerin vergilerini tespit etmek adına uyguladıkları tahrir defterleri nezdinde nüfusu kayıt altına almak için makro düzeyde ehemmiyet gösterirdi. Bu tahrirlerin, ayrı ayrı bir ev içerisinde erişkin erkek sayısını kapsamaktaydı. 15 ile 17.yüzyılları kapsayan aralıklarda tahrirlerde, Müslim ile Müslüman olmayan aile büyükleri, ettikleri ve topladıkları arazilerin büyüklüğüne dair; çift, yarı-çift, bennak ve caba şeklinde, kayıtlarda yer alırdı. Bir evde bekâr olan erişkin erkek ise mücerret şeklinde ayrı olarak kaydı tutulurdu. Müslüman olmayan vatandaşlardan da kişi başı olarak tahsil edilen vergilerden cizyenin Osmanlılar hazinesi için belirli devlet geliri kaynakları arasında yer aldığından, merkez idaresi sözü edilen vergilerin incelenmesi ile yenilemesi noktasında kayıtların güncelliğine epey bir ehemmiyet verirlerdi(Mutlu, 2016, s.34).

Osmanlı da askeri ve ekonomik gücü belirleme amacının bir sonucu olarak Müslümanların nüfusu genellikle matluba muvafık (isteğe uygun olan) ile matluba gayri muvafık (isteğe uygun olmayan) biçiminde iki bölüme ayrılırdı. Bunun dışında isteğe uygun olmayan bölümdeki şahıslar adına yaşlı, küçük, sakat benzeri adlandırmalar kullanılırdı. Kimi durumlarda Müslüman kişilerin yaşları sınıflamaya tabii olup birden on altı yaşa kadar ki kişiler, on altı yaş ile kırk yaş arası kişiler ile kırk yaşında ve üstünde olanlar şeklinde üç gruba ayırma gidilmiştir. Müslüman olmayanlar da cizyeye uygun görülen ve cizyeye uygun görülmeyen biçiminde iki bölüme ayrılmış ve sayıma tabi

tutulmuşlardır. Cizyeye uygun görülenler verecekleri cizye miktarına uygun “*âla, evsat, edna*” ibareler ile ortaya konulurken uygun bulunmayan şahıslar için ise “*ihtiyar, amelmande*” ifadeleri kullanılmıştır(Karal, 1943, s.18-19).

Osmanlı Devleti'nde tahrirlerin tutulmasını gerekli, ayrıca zorunlu hale getiren durum devletin örgütlü yapısından kaynaklanmaktaydı. Tımar düzeni gereğince örgütlenmiş olan devlet, eldeki mevcut toprak miktarını ve bunların üstünde hangi şahsın yaşamını sürdürdüğünü bilme arzusu ortaya çıkan düzenin bir sonucuydu(Çimen, 2012, s.192)

Nüfus sayısını fiilen belirlemek üzere yapılan sayımlarından önce uygulanan tahrir belgeleri, günümüzde uygulanan modern nüfus sayımlarından farklı olarak nüfusun iktisadi sistemini belirlemek üzere vergi alma uygulaması ile ilişkilendirilmiştir. Tahrir belgeleri direkt nüfusun tespitine dair yapılan faaliyetler olmamakla birlikte netice itibariyle nüfusla alakalı bazı bilgileri sunmaktadır(Gülgönül, 2017, s.1). Ayrıca tahrirler dışında devlet idarecilerinin Avarız, Cizye, Temettuat Defterleri, Vilayet Salnameleri, Nüfus Yoklamaları ile Nüfus Zabıt Kayıtları Osmanlı Devleti'nin hudut bölgeleri dâhilinde yaşamını sürdüren insanların tespitinde ölçü olarak kullanılan diğer başlıca kaynaklar arasında bulunmaktadır(Kılıç, 2021, s.543).

Tahrir Defterleri umumi bir şekilde ele alındığında; sayım sırasında temel anlamda insanları kapsamayıp, vergi mükellefi haneleri saptamak üzere ve tarım gelirlerinin dökümünü yapmak maksadıyla yapılmış olduklarından devletin sınırları içerisinde yer alan nüfusun bilinmesinin yalnızca tahmini yollarla mümkünü olmakta ve eldeki bilgilerin diğer bilgi ve kaynaklar ile karşılaştırılması yapılmadan uygulanması mahzurlu görülmüştür. Sadece bunun akabinde gelecek olan sürecin, nüfus sayımlarına dair daha net bilgilerin toplanmasına olanak sağlamıştır(Aydoğan ve Çoban, 2016, s.116).

1.4.2.Osmanlı da İlk Nüfus Sayımı:

Osmanlı imparatorluğunda nüfus sayımları, toprak kayıtları ile o dönemde oluşturulmuş daimi kayıtlı sistemler 19.yüzyılda büyük önem taşımaktaydı. Osmanlı Devleti'nin merkezileşmesi ile birlikte kişi ve iktisadi kaynaklar noktasında bilimsel gerçeklerle ilişkilendirilmek için farklı idari sorumlulukları taşıma ihtiyacını ortaya

çıkarmıştı. Nitekim bakıldığında imparatorluğun çağdaş bir orduyu meydana getirmesi ile bu orduyu faal ve yardımcı birlikler şeklinde düzenlemesi, erkeklerin nüfus miktarını ve yaşını net bir şekilde bilmeyi gerektiriyordu.(Karpat, 2006, s.400).

Önceki rejim ve yönetim geleneğine sadık kalınarak devletin müesseselerinde ıslahatlarda bulunmaya çabalamış 19.yüzyılda öne çıkmış iki sultanı padişah II. Mahmut(1808-1839) ile padişah II. Abdülhamid(1876-190), nüfusla ilgili incelemelerde neredeyse bütün konularla yakinen ilgilenmişlerdir. Nüfusun kayıt altına alınması amacıyla şahsen hüküm vererek sayımların sürdürülmesini teftiş etmişlerdir. Nüfusla ilgili istatistik verilerin elde edilmesi ve bununla alakalı tüm hususları, geçmişte yaşanan ihtişamlı günlerdeki gibi faaliyette bulunan güçlü yönetim çalışmaları tekrardan kazandırabilecek esas reformlar şeklinde görmüşlerdir.(Karpat, 2010, s.62).

Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyılın ilk döneminde almış olduğu mağlubiyetler ile yaşamış olduğu ciddi toprak kayıplarının ardından padişah II. Mahmut tarafından ülkenin bazı gereksinimlerini yerine getirmek adına nüfus sayımları yapılmıştır(Gülgönül, 2017, s.1). Bu doğrultuda, yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından ortaya çıkan yeni şartlar çerçevesinde vergiler ve mevcut askeri durumun nüfus miktarını önceden bilmek adına 1828- 1829 tarihlerinde bir nüfus sayımı yapıldığı görülmüştür(Güneş, 2014, s.222). Bu nüfus sayımı ilk girişim olarak gerçekleşmişse de nüfusun genelini kapsayacak şekilde bu deneyimin Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan savaştan ötürü tamamlanmadığı görülmüştür(Yıldırım, 2011, s.86). Bu savaştan hemen sonra ülkenin genelini kapsayacak şekilde 1830-31 tarihinde yeniden bir nüfus sayımı daha yapılmıştır. (Güneş, 2014, s.222). 1831 Tarihindeki bu sayım 19. yüzyılda imparatorluk sınırlarında yapılan ilk nüfus sayımı olarak tanımlanmaktadır(Karpat, 2010, s.63).

1831 tarihindeki sayımın hazır nedenlerinden biri padişah II. Mahmut" un kapsamlı bir şekilde reformlarda bulunma arzusu idi. Gerçekte yönetimin uygulamak istemiş tüm değişiklik girişimine karşıt olan Yeniçeri ordusunu 1826"da lağveden II. Mahmut, istediği ıslahatı yapma olanağına ulaşmıştır. Yeniçeri ordusunu ortadan kaldırdıktan hemen akabinde yapılacak olan ilk zorunlu ıslahatın, yeni bir orduyu oluşturmaktır. Bu orduyu kurmak için de yeni vergilere kaynak aranması ile askerliğe elverişli insanların sayısını bilmeyi zorunlu kılmaktaydı. Yalnız resmi açıklamalar üzerine bu sayımlarda eşya değerlerinde yaşanan değişim; arazilerin başka şahıslara geçmesine ve eski toprak

belgelerinin uygulanmasından; derbentlerin, bundan böyle yürürlüğe girmemesine rağmen yollar ile köprülerin bakımını karşılamak üzere eskiden olduğu şekilde vergi muafiyeti sağlanmasından dolayı yaşanan vergi haksızlıklarını ortadan kaldırılması arzulanmıştır (Saat, 2014, s.17) Bu sayımın gizli tutulduğu ayrıca sayımı yapacak olan memurların uzunca bir süre askerlik vazifesinden dolayı yorgun düşen Müslüman halkın şüphelerini ortadan kaldırmak için gerçek bilgileri sunmak ve güveni sağlamak adına kadılardan ve ulemalardan, şöyle ki toplumda itibarlı din camiasına bağlı üye kimseler içinden görevlendirilmişti. Tahmini 85 üst düzeyde memur ve bunların hizmetinde olacak çok sayıda kâtip ile beraber meydanlara inilmesi bu noktada 1831 sayımının önemini ortaya koymaktadır.(Karpat, 2010, s.67).

1830-31 yılındaki nüfus sayımları sırasında görevli olan memurların, hazırlamış oldukları defterleri İstanbul'a göndermesi ile birlikte bu defterlerin işlemiyle ve korunmasıyla ilgilenmek, mevcut tutanaklara bağlı olarak vergilerin hesabını ve nüfusta yaşanan değişikliği belirlemekle sorumlu bir kurumun oluşturulması zorunlu görülmüş ve bu maksatla 1831 tarihinde Ceride Nezareti kurulmuştur. İstanbul'da kurulmuş bu nezaret ile birlikte taşra ve sancaklardaki nüfusa dair konularla ilgilenmek adına defter nazırlıkları oluşturuldu. Bu defter nazırlıklarında görev alacak defter nazırı, kayıt görevlileri ve yazıcılar atanmışlardır. Bu kuruluştaki bulunan defter nazırlarının mesuliyetleri; şehirlerde ve şehirlere tabi kaza ile kırsalda doğmuş, farklı bir bölgeden diğer başka bir bölgede hayatını kuran kişilerin nüfus defterlerinde kaydını yapmak; ölmüş ve göçmüş olanları da defterden silmekle beraber yolculuk edecek kişilerin alması zorunlu olduğu mürur kağıdı konusuyla da ilgilenmekteydiler(Demir, 2016, s.12).

1831 tarihinde uygulanan nüfus sayımı, ortaya çıkan bazı eksiklik ve aksiliklere rağmen ülkenin sınırlarında yaşamakta olan Müslüman ve gayrimüslimlerin nüfus sayısını bilmek adına önem taşımaktadır. Bununla birlikte 1831 sayımından önce ve sonrasında uygulanan bazı yeniliklerle çıkartılmış mevzuatlarda, ülkeyi kapsayan idari bir nüfus kayıt düzeninin oluşturulması ile nüfusta yaşanacak değişiklikleri düzgün bir şekilde izlenmesi noktasında ayrıca katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nde var olan ve 17. yüzyıla beraber bir daha uygulanmayan tahrir alışkanlığının tekrardan hayata geçmesi bu anlamda gerçekleşmiştir. Fakat eski alışkanlığın bir adım üstüne çıkarak zamanın koşullarına elverişli ve daha çağdaş bir nüfus sayımı yapmak için uğraşmıştır(Günaydın, 2011, s.5).

1829 tarihinde oluşturulan nüfus defteri sisteminin takriben 1953 tarihinde yani Kırım Harbinin çıkmasına kada nispeten düzenli ilerledi. Bu sistemin bir sonucu olarak sayısal anlamda fazla olan nüfus defterleri, 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ndeki nüfusun büyüklüğünü ve bileşimini nispi bir şekilde ortaya koyan göstergelerdir(Karpat, 2010, s.366).

Tanzimat'ın ilan edilmesinden 5 sene sonra 1844 tarihinde yeniden bir nüfus sayımı yapılmıştır(Baş ,2022, s.16). 1831 sayımı usul olarak öngörüldüğü üzere askeri gayelere göre yapılmadığı, 13 senenin ardından 1844 yılında, bir ordu sorumlusunun yönetiminde yalnızca askeri gayelere hizmet edecek yeni bir sayım yapıldığı görülmektedir. Sayımın hazırlık safhası 1831 sayımından çıkarılan tecrübelerden faydalanılarak daha detaylı şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat sayımlarda netice itibari ile başarı sağlanamadı. Sayımı gerçekleştiren memurların dikkatsiz davranışları, askerliği yapmak istemeyen kişilerin yanlış bilgilendirmede bulunmaları, gayrimüslim toplumu liderlerinin tebaasına ilişkin ilettikleri bilgilerin doğru çıkmaması bu başarısız durumun temel sebepleri içinde gösterilebilir. 1844'te ülke genelinde yapılan nüfus Sayım sonucuna göre, Osmanlı Devleti'nde toplam nüfus 35.350.000'dir(Demir, 2016, s.12).

19. yüzyılda yapılan başka bir nüfus sayımı girişimi ise 1874'te olmuş fakat sayıma geçilmeden 1875 yılında Bosna-Hersek'te bir ayaklanma durumu ortaya çıkmıştır. Ardından yaşanan padişah değişimi ile Kanûn-i Esâsî'nin ilan edilmesi, akabinde yaşanan Osmanlı-Rus savaşı ve sonucunda Balkanlardan Anadolu'ya gerçekleşen göçler, sayımın yapılmasında bir müddet geciktirmeye engel olmuşsa da 1881 tarihinde yeniden bir nüfus sayımının yapılması kararlaştırılmıştır. 1878 tarihindeki Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti adına başka bir yeni durumu meydana getirmiş ardından bu antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da bulunan önemli toprakları elinden çıkmıştır. Fransızlar Tunus'u (1881) ve İngilizler ise Mısır'ı (1882) işgale girişmesi üzerine ortak hareket etmeleri, yıkılmama mücadelesi veren Osmanlı idarecilerini ıslahatları gerçekleştirmeye itmiştir. Ayrıca Berlin Antlaşması Osmanlıları, bilhassa Ermeni toplumunun yoğun olduğu doğu vilayetlerinde yenilikler de bulunmaya mecbur bırakmıştır. Osmanlı idarecileri, ülkede gerekli şartları iyileştirme noktasında başarıya ulaşmak için, coğrafi ile tabii kaynaklar hakkında çok yönlü bilgilere ulaşma gerektiği düşüncesindeydi. Bu doğrultuda nüfus yoğunluğu olan yerlerin gelişimi için önem gösterilebilirdi. Bu şartlarda da Osmanlı

da ilk çok yönlü nüfus sayımına 1881 de başlanmıştır. 1881' yapılan nüfus sayımında göze çarpan özellik, erkek nüfusuyla birlikte kadın nüfusu da bu sayım içerisinde sayılmıştır. Bu sayımda bir diğer özellik ise nüfus kâğıtlarının da verilmesi idi(Saat, 2014, s.19).

Geç Osmanlı Devleti döneminde yapılan en donanımlı ve mühim iki nüfus sayımları, 1885 ile 1907 tarihleri arasında yapılan sayımlardır. Bütün Osmanlı döneminde uygulanan sayımlar içerisinde en kapsamlı sayımlar olarak kabul edilmektedir. Bu nüfus sayımları; yaş, cinsiyet, medeni hal, etnisite, dini cemaat, mesleki, doğum yeri vs. şeklinde başlıkları içeren ilk ve son Osmanlı nüfus sayımlarıdır. Ayrıca birtakım özelliklerinden dolayı bu iki sayım ile bunlar nezdinde oluşan temel nüfusu kayıt altına alan defterler aracılığıyla doğum, ölüm ve evlenme gibi istatistikleri de öngörmek mümkündür. 1907 sayımı ile oluşan temel nüfusu kaydeden defterler ve "*vukuat defterleri*" ismi ile bilinen defter biçimlerine uzanan nüfus kayıt sistemleri günümüz Türkiye'sinde uygulanan resmi nüfus defterlerinin kökenini oluştururlar(Yıldırım, 2011, s.88-89).

1830-1914 tarihleri arasında Osmanlı da nüfus meselesini detaylı çalışmalarla ele alan Karpat, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı da nüfus üzerine yapılmış çalışmaları yeterli görmekle birlikte ayrıca bu sayımların birtakım eksiklikler taşımakta olduğunu da belirtmektedir. Yazarın belirttiği üzere, bu çalışmaların az bir kısmı gerçekçi nüfus sayımları içeren istatistikleri temel almakta olduğunu, bu çalışmalar içinde mühim bir bölümü devletin sınırlarındaki kimi etnik ve dini kökene dayanan camianın politik tezlerini doğrulama maksadını taşıdığını ve sonunda, büyük bölümü Batılı devletler aracılığıyla yapılmış olan nüfus çalışmaların Anadolu'da bulunan halk ile ana dili Arapça olan ülkelerle alakalı tek bir ifade belirtmemektedir(Karpat, 2010, s. 41-44)

Genel manada değerlendirildiğinde; Osmanlı Devleti zamanında uygulanan nüfus sayımları, devletin elde etmiş olduğu gücü siyasi bir güç şeklinde tanımlandığından dolayı nüfus artışının devlet tarafından devamlı olarak desteklendiği görülmüştür. Bu süreçte nüfus ile alakalı politikaların geliştirilmesinin nihai amacı ise askeri gücün saptanması ile bu gücü geliştirmek ve vergi mükellefi kişilerin belirlenmesi olarak ifade edebiliriz.

1.4.3. Osmanlı Döneminde Siirt Nüfusu:

Tarihi süreç boyunca pek çok medeniyetin idaresi altına girmiş olan Siirt şehrinin

nüfusu ile ilgili bilgiler, başta bu bölgeye yerleşen insanların daha çok göçebe bir hayat biçimini benimsemesinden ve kayıtlara geçmiş eski dönemlere ait nüfus bilgilerinin olmaması sebebiyle, genellikle Osmanlı devrine ve daha sonraki kayıtlara dayanmaktadır. Tarihsel geçmişi çok eski dönemlere dayanan Siirt şehri, farklı medeniyetlerin hâkimiyet mücadelesi arasında kalmış birçok kez yıkıma uğramış ve nüfusun bir bölümü göç etmiştir. Farklı devletlerin hâkimiyeti altında gelişen Siirt şehrinde nüfus yapısı farklılık göstermiştir. Siirt ve çevre bölgesinde, İslamiyet'ten önce ve sonrasında değişik dini inanışlara sahip Ermeniler, Gregoryan, Keldaniler, Katolikler, Süryaniler, Yakubiler ve Yezidi gibi azınlıklar yaşamaktaydı. İslam tarihinden sonra ise Selçuklu ve Osmanlı'ya ait özellikler ağır basmakta ve bölgede daha çok dinsel motifler ile dini eğitimin yaygın olduğu görülmektedir(Özgen ve Karadoğan, 2009, s.67). Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten kısa bir süre sonra 1526 tarihinde, Siirt dört mahalleden oluşan küçük çapta bir şehirdi. Ayrıca bu mahallelerde toplamda 406 hane içerisinde 58 bekâr kişi yaşamaktaydı. Yine hristiyanlardan oluşan farklı gruplar ve bu gruplar içinde yer alan cemaat ise 217 hane ile 74 bekâr nüfusu barındırmaktaydı. Bunun dışında Siirt şehrinde 14 hanenin yanı sıra 4 bekâr kişinin olduğu bir Yahudi topluluğu bulunmaktaydı. Bu veriler dışında 17. ve 18. Yüzyılda ise Siirt şehrinin nüfusuna dair başka bilgilere ulaşılmamıştır(Tuncel, 2009, s.174).

Tarihi süreçte Siirt'in idari oluşumunda birçok kez yapılan değişiklikler nüfusu ile ilgili sağlıklı bilgilere ulaşılması noktasında zorluklar çekilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Diyarbakır ve Bitlis vilayetlerine bağlanması sebebiyle Siirt'e bağlı kaza ve bucak ile köylerdeki değişikliklere gidilmesi sebebiyle nüfusun miktarını belirlemek güçleşmiştir. 19.yüzyılın ilk dönemlerinde Osmanlı Devleti'nde yaşanan iktisadi sıkıntılar sebebiyle devletin bu süreçte nüfus sayımı yapmasını zorunlu hale getirmiştir. Nitekim devlet ordu için gerekli olan asker sayısını tespit etmek ve cizye vergisinden elde edecek olan gelirleri toplamak maksadıyla nüfus sayımı yapılması kararı almıştır. Fakat bu nüfus sayımında yalnızca erkek nüfusunun belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ardından çıkarılan yönetmeliklerle hazırlıklara başlanılmış ve sayımdan sorumlu olacak olan "*Ceride Nezareti*" oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti modern olarak ilk nüfus sayımı 1831 tarihinde gerçekleştirmiştir. 1844 tarihinde İkinci bir nüfus sayımı uygulanmıştır. Bu nüfus sayımından sonra 1846 tarihinde Diyarbakır'daki nüfus sayımı sonuçlanmıştır. Fakat bu

dönemlerde yapılan sayımlar sırasında Diyarbakır Eyaleti'nin bir sancağı konumunda olan Siirt'e ait herhangi bir nüfus kaydı yer almamaktadır. Siirt'in nüfusuyla alakalı defterlerin olmaması sebebiyle Siirt nüfusuna ilişkin yeteri kadar veriler bulunmamaktadır. (Babaoğlu ve Çelik, 2018, s.533,534).

Siirt nüfusuna dair bilgilere 19.yüzyılda buradan geçen seyyahların aktardıkları bilgiler ışığında ulaşılmaktadır. 19. yüzyılın başlarında buradan geçen Macdonald Kinner, şehir nüfusunu 3000 bireyden oluştuğunu ifade eder. 1836 yılında Siirt ziyareti sırasında J. Shiel ise Siirt'te 1000 hane olduğunu aktarır. Ardından Ainsworth nüfusun 5000 dolaylarında olduğunu ileri sürmektedir. Osmanlı-Mısır Savaşı sırasında Anadolu'da olan H.V. Moltke 1838' de şehrin enkaza döndüğünü aktarmıştır. (Tuncel, 2009,s.174).

1871-72 tarihleri arasındaki nüfus sayım verilerinde Siirt şehrinin merkezi nüfusu 9.000 civarındadır. Siirt sancağı ise toplamda 69.449 erkek nüfusa sahipti. Müslüman Erkek nüfusu 52.143 iken, gayrimüslim erkek nüfusu ise 17.306'dır(Aslan, 2017, s.13). 1878-1880 verileri kapsamında Siirt Sancağının toplam erkek nüfusu 35.388'dir. Bu nüfus içerisinde 23.549 Müslüman erkek, 11.839'u da Müslüman olmayan erkeklerden oluşmaktaydı. Gayrimüslim nüfusunun içerisinde ise 11.052'si ermeni, 173'ü Protestan, 399'u Keldani, 215'i Katolik'ler bulunmaktaydı(Babaoğlu ve Çelik, 2018, s.535). 1892 Bitlis vilayeti salnamelerinde Siirt sancağı 31.692 erkek 27.797 kadın toplam 75.914 nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır.(Kılıçcıoğlu, 1992, s. 22).

Osmanlı Devleti döneminde Siirt Sancağının nüfusuna dair son verilere 1914 tarihinde gerçekleşen olan nüfus sayımı ile elde edilebilmektedir. Yapılan bu nüfus sayımının sonucunda Siirt Sancağında toplamda nüfusu 105.808 nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun 86.463'ünü Müslüman kişiler oluştururken, 19.345 kişi de Gayrimüslim insanlar oluşturmaktadır(Karpat, 2010, s.366). Bunun yanı sıra Siirt livası, çoğunlukla aşiret boylarının yaşamını sürdürdüğü bir yöre olma özelliğini taşımaktadır. Yörede büyük ve küçük olmak üzere birçok aşiret boyunun mevcut olduğundan bahsedilebilir. Bu aşiretlerin önemli bir bölümü göçebe durumdayken diğer bir bölümü ise yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu aşiretler toprak ve hayvancılık işiyle uğraşarak, Siirt Livası içerisinde önemli bir nüfusu barındırmaktadırlar((B.C.A.), 272/12.35.2.1).

Nüfus ile ilgili veriler değerlendirildiğinde, Siirt Sancağında değişik kültürden, inançtan insanlar yaşamaktadır. Osmanlı döneminde Siirt nüfusu verilerinde çoğunluğu

Müslümanlar oluşturmakla birlikte önemli oranda da gayrimüslim vatandaşı da bulunmaktadır. Zaman zaman Siirt nüfusunda artışlar görülmekte, bazen de nüfusta azalışlar göze çarpmaktadır.

1.4.4. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Siirt:

I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin mağlup çıkması ile beraber, halkın yaşamış olduğu iktisadi sıkıntılar oldukça yükselmişti. Siirt'i de içine alan bölge, ilk olarak Sarıkamış'ta yaşanan felaketin acılarını yaşadı. Daha sonra gelen Rus işgali ile toplumsal çatışmalar yaşandı. Osmanlı güçlerinin Sarıkamış'ta önemli kayıplar vermesi, Rus işgaline karşı savaştan Hamidiye Alayları ve gönüllü unsurların gayretlerini eksik bırakması sonucunda Rus güçlerinin Bitlis'e kadar olan çevreyi rahat bir şekilde işgal etmelerine zemin hazırladı. Devletin otoritesini bitirdi, yörede eşkıyalık faaliyetleri çoğaldı. O tarihte Bitlis'in bir kazası olan Siirt ili bu yaşanan durum karşısında epey bir zarara uğradı (Demir, 2016, s.14).

Bu süreçte Siirt ili işgale uğramadı fakat Bitlis'e kadar gelmiş olan Rus işgalini ziyadesiyle hissetti. Bitlis'in işgali sırasında Siirt'in coğrafi yeri ile idari durum yönünden önemi bir hayli arttı. İşgale uğrayan Bitlis ile bağlantı, Diyarbakır üstünden işgale uğramayan son kent olan Siirt'in içinden geçerek mümkün olmaktaydı. Bu durum, Siirt'in coğrafi yerini artık daha da önemli kıldı. Üstelik Bitlis'te işgal nedeniyle yeteri kadar memur olmadığı için Siirt'in bir zaman Bitlis eyaletinin idari vazifesi ile mesuliyetini taşımak zorunda kaldı (Erdeha, 1975, s.88). Nitekim bakıldığında Bitlis'in, Rus güçleri tarafından işgale uğraması neticesinde vali, vilayet erkânı ile memurlar, o tarihte Sancaklık idaresi konumunda olan Siirt'e gönderilmiş ve Bitlis Vilayetindeki resmi işler Siirt Sancağında yapılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, Bitlis'in işgal edilmesi, Bitlis'te bulunan halkın bir bölümünü Siirt'e göç etmeye zorlamıştır (Tezer, 1972, s.48). Bu gelişmeler yaşanırken, 1916 tarihinde Doğu Cephesinde ciddi gelişmeler yaşanmış, Çanakkale Savaşı'nda önemli bir üne sahip olan Mustafa Kemal, Diyarbakır'daki 16. Kolordu Komutanlığına getirilmiştir. Mustafa Kemal komutasındaki birlikler, Bitlis ve Muş'u Rus güçlerinden kurtarmış ardından 1917 tarihinde Osmanlı ve Rus kuvvetleri arasında Erzincan'da yapılan mutabakat sonucu savaşa geçici olarak ara verilmesi kararlaştırılmıştır. 17 Ekim 1917 yılında Rusya'da yaşanan ihtilal neticesinde Rus güçleri,

Doğu Anadolu'dan çekilmeye başlamışlardır. Bu da Siirt'in işgale uğrama ihtimalini ortadan kaldırmıştır(Aslan, 2017, s.24).

Rus güçleri işgal ettikleri bölgeleri terk edip çekilirken, geriye de birçok sorunu da bırakıp gitmişlerdi. İlk olarak yüzyıllar boyunca beraber yaşamakta olan dini ve etnik kimliği farklı olan kişiler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkardı ve bu anlaşmazlık, çatışmalara yol açtı. Nihayetinde Siirt ilinin nüfus yapısında yoğun biçimde önemli değişimlere neden oldu. Kent büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bir görünüme sahip oldu(Koçi, 2019, s.9). Birinci Dünya savaşının devam ettiği Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa, Kolordu Komutanlığında general rütbesi ile Siirt şehrine iki defa ziyarette bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa 27 Mart 1916 yılında Diyarbakır'dan Bitlis'e gideceği sırada Nisan ayı içinde Siirt'e iki gün süren bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Atatürk'ün Siirt ili ve bölgesine farklı zamanlarda ziyaretler gerçekleştirmesi, Siirt ve bölgesinin direnişler karşısında önemli bir konumda yer aldığını göstermektedir(Aslan, 2017, s.24-25).

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun dâhil olduğu cephenin mağlubiyeti ile neticelenirken bu durum aynı zamanda Türk toplumu için zorlu günlerin süreceğini gösteren bir gelişmeydi. Savaşın bitmesi ile birlikte imparatorluk 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır(Yalçın, 2011, s.11). 31 Ekim 1918 tarihinde geçerli olan ve 25 maddeden oluşan mütarekenin, silahları bırakmakla kalmayıp resmen Osmanlı Devleti'ne ait toprakları işgallere açık ve paylaşılmaya ilişkin kararlar taşımaktaydı. Zira tüm iyi niyet ve söylemlere rağmen Anlaşmada atılan imzaların mürekkebi kurumamışken çok değil üç gün sonra Osmanlı Devleti toprakları işgale uğramaya başlanmıştır(Obuz, 2017, s.265). Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu Kıtaları Müfettişliği vazifesi ve yetkileri ile 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak; Türk ulusunun yaşamış olduğu zorluk ve yokluk karşısında Milli Mücadele Harekatını başlatmıştır(Türkmen, 2011, s.63) Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinde Siirt, Bitlis'e bağlı bir sancak idi. 1890-1917 tarihleri döneminde Siirt, Eruh, Garzan (Kurtalan), Şirvan ve Pervari adları ile beş kazası bulunmaktaydı. 1918 yılındaysa Siirt Sancağına Şırnak da bağlanarak kaza sayısı altıya yükselmiştir. (Şaşmaz, 2014, s.153).

Siirt ilinin tarihi gelişim sürecinde, hiç şüphesiz Milli Mücadele Dönemi de önemli bir konuma sahiptir. Birinci Dünya Savaşı'nın fiilen bitmesinin ardından Siirt adına da bu

noktada yeni bir süreç başlamıştı. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu üzere Siirt şehrinde de başlamış olan işgaller ile ayrılık yanlısı cemiyetlere yönelik bir Müdafai-Hukuk cemiyeti kurulmuştu(Atalay, 1946, s.90). Nitekim Anadolu'da başlayan halk direnişlerinin bir sonucu olarak Mustafa Kemal Paşa, tüm şehirlerde Müdafaa-i Hukuk Derneği'nin kurulması emrini vermiştir. Mustafa Kemal'in bu emri üstüne Siirt eski müftüsü Halil Hulki (Aydın) Bey Başkanlığında Siirt'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti oluşturuldu. Siirt'te kurulmuş olan bu cemiyetin kurucu unsurları içinde, Ömer Atalay, Hamit Bay, Hamza Hilmi, Bekir Sıtkı ve Abdülkerim Bey bulunmaktadır. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ülke topraklarında gelişen işgaller karşısında dik bir duruş sergileyerek, işgallere yönelik kınama ve protesto telgrafları çekerek, Milli Mücadele yanlısı ve Mustafa Kemal'in safında bir tavır ortaya koymuştur. Siirt şehri Milli Mücadelede göstermiş olduğu desteği Erzurum ve Sivas Kongrelerine de katılarak göstermişti. Erzurum Kongresine Siirt'ten Bitlis Heyetinde yer alan Hafız Mehmed, Cemil (Aydın) ve Hâcîrecebzâde Hâfız Mehmed Hilmi (Çorapsız) katılmıştı (Demir, 2016, s. 16).

Siirt şehrinin Milli Mücadeleye sunmuş olduğu destekler ve Müdafai-Hukuk Cemiyetinin faaliyetleri sayesinde bu mücadele ruhu şehrin her ilçe ve bölgesinde destek görmüştü. Şehrin ileri gelenleri, aşiret reisleri ve din adamları (şeyhler) gibi önemli kişiler Sivas Kongresinin toplandığı günlerde bizzat Milli Mücadeleye destek vermeleri ile birlikte mücadele ruhu sürekli canlı tutulmuş, Halkın büyük bir kısmı az bir zaman içinde vatan birliği adına yürütülen direnişlere destek vermeye başlamıştı. Böylelikle Siirt tarih sahnesinde Milli Mücadele içerisinde yerini almıştır(Obuz, 2017, s.267).

Siirt şehri 1892-1919 yılları arası dönemde Bitlis Vilayetine bağlı iken, 26 Eylül 1919 tarihinde ise 48 Sayılı Heyet-i Umumiye Kararı ile bağımsız bir liva konumuna getirilmiş ardından 1923 tarihinde Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra da il olmuştur (Özgen ve Karadoğan, 2009, s. 66). İl statüsü kazanan Siirt şehrinin doğusunda Van ve Hakkâri güney tarafında Mardin, Batı tarafında Diyarbakır, kuzey kısmında ise Muş şehri yer almaktaydı(Akay, 2021, s.40)

Siirt şehri il olduktan sonra başta coğrafi olmak üzere nüfus yapısında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Bakıldığında 1924 tarihinden 1990 tarihine kadar süren bazı değişimler şu şekilde özetlenebilir; 1924 yılında Beytüşşebap Siirt ilinin sınırlarına dâhil edilmiştir. 1926'da Beşiri ve Sason'un Siirt ili sınırlarına dâhil edilmesi ile birlikte il

sınırlarının genişlemesi sürmüştür. Ancak daha sonra Beytüşşebap, 1936 yılında Hakkâri ili sınırlarına katılmıştır(Yılmaz, 2016, s.5). 1938 yılında Yanarsu ilçe merkezi Kurtalan'a taşınmıştır. O dönem Kurtalan ilçesinin ismi Garzan olarak geçmekteydi. 1943 tarihinde Garzan ilçesinin adı Kurtalan olarak değiştirilmiştir(Kars, 2018, s.43). 1938 tarihinde Siirt iline bağlı olan Baykan ile Kozluk, ilçe statüsüne kavuşturuldu. 20 Ağustos 1936'da Van ilinin Gevaş kazasına bağlı Müküs (Bahcesaray) bucağı ve köyleri, Gevaş kazası sınırlarından alınmış ve ona bağlı tüm köyleri ile beraber Siirt ilinin Pervari kazasına bağlanması yönünde kara verilmiştir(Demir, 2016 ,s.20).

1990 Tarihinde çıkarılan kanun ile Siirt Şehri 3' ayrılmış, Batman ile Şırnak ilçeleri Siirt'ten ayrılarak il statüsünü kazanmışlardır(Kılıççioğlu, 1992, s. 57). İl statüsü kazanmış olan bu iki ile Siirt ili sınırları içerisinde yer alan, Beşiri, Sason ve Kozluk ilçelerinin Batman'a, Beytüşşebap ile Güçlükonak ilçelerinin de Şırnak'a bağlanması kararlaştırılmıştır (Kars, 2018, s.43)). Siirt ili 1923 tarihinde il olduktan sonra toplamda 11 ilçesi bulunurken, Batman ve Şırnak ilçeleri 1990 tarihinde Siirt ilinden ayrılması ile birlikte 6 ilçeye gerilemiştir(Yılmaz, 2016, s.5). Günümüz Siirt ilinin toplam 6 ilçesi bulunmaktadır Bunlar; Baykan, Kurtalan, Erüh, Pervari, Şirvan ve Tillo' dur(Kars, 2018, s.43).

2. CUMHURİYET'E GEÇİŞ SÜRECİNDE MODERN SİİRT'İN İNŞASI

2.1.Cumhuriyet Döneminde Siirt'in İdari Yapısı:

Siirt şehri 1923 tarihinde Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra il olmuştur (Özgen ve Karadoğan, 2009, s. 66). İl statüsü kazanan Siirt şehrinin doğusunda Van ve Hakkâri, güney tarafında Mardin, Batı tarafında Diyarbakır, kuzey kısmında ise Muş şehri yer almaktaydı(Akay, 2021, s.40).

Siirt şehri il olduktan sonra başta coğrafi olmak üzere nüfus yapısında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bakıldığında 1924 tarihinden 1990 tarihine kadar süren bazı değişimler şu şekilde özetlenebilir; 1924 yılında Beytüşşebap Siirt ilinin sınırlarına dâhil edilmiştir. 1926'da Beşiri ve Sason'un Siirt ili sınırlarına dâhil edilmesi ile birlikte il sınırlarının genişlemesi sürmüştür. Ancak daha sonra Beytüşşebap, 1936 yılında Hakkâri ili sınırlarına katılmıştır(Yılmaz, 2016, s.5). 1938 yılında Yanarsu'nun ilçe merkezi Kurtalan'a

taşınmıştır. O dönem Kurtalan ilçesinin ismi Garzan olarak geçmekteydi. 1943 tarihinde Garzan ilçesinin adı Kurtalan olarak değiştirilmiştir(Kars, 2018, s.43). 1938 tarihinde Siirt iline bağlı olan Baykan ile Kozluk, ilçe statüsüne kavuşturuldu. 20 Ağustos 1936'da Van ilinin Gevaş kazasına bağlı Müküs (Bahcesaray) bucağı ve köyleri, Gevaş kazası sınırlarından alınmış ve ona bağlı tüm köyleri ile beraber Siirt ilinin Pervari kazasına bağlanması yönünde kara verilmiştir(Demir, 2016, s.20).

1990 Tarihinde çıkarılan kanun ile Siirt Şehri 3' ayrılmış, Batman ile Şırnak ilçeleri Siirt'ten ayrılarak il statüsünü kazanmışlardır (Kılıççioğlu, 1992, s. 57). İl statüsü kazanmış olan bu iki ile Siirt ili sınırları içerisinde yer alan, Beşiri, Sason ve Kozluk ilçelerinin Batman'a, Beytüşşebap ile Güçlükönak ilçelerinin de Şırnağa bağlanması kararlaştırılmıştır(Kars, 2018, s.43)). Siirt ili 1923 tarihinde il olduktan sonra toplamda 11 ilçesi bulunurken, Batman ve Şırnak ilçeleri 1990 tarihinde Siirt ilinden ayrılması ile birlikte 6 ilçeye gerilemiştir(Yılmaz, 2016, s.5). Günümüz Siirt ilinin toplam 6 ilçesi bulunmaktadır. Bunlar; Baykan, Kurtalan, Erüh, Pervari,Şirvan ve Tillo'dur(Kars, 2018, s.43).

2.2.Cumhuriyet Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Uygulanan Politikalar (1923-1950)

2.2.1. Şeyh Sait İsyanı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler:

13 Şubat 1925'te Bingöl şehrinin Piran köyünde Şeyh Said İsyanı vuku bulmuştur. Haklarında gözaltı kararı olan 8-10 şahsın jandarma birliklerine teslim olmaması ve ateş ile cevap vermeleri neticesinde ortaya çıkan bir isyandır. Bu isyan,kimi Zaza aşiretlerince ve dini şahsiyetler ile de desteklenmiş ve büyümüştür(Koca, 1998, s.96-97).Bu isyan hızlı bir şekilde yayılarak Dersim, Elazığ, Muş, Diyarbakır ve Siirt yörelerine de sıçramıştır. Şeyh Said ve beraberindekiler 19 Şubat tarihinde Muş-Bingöl bölgesindebir piyade birliklerini Diyarbakır tarafına yönelik çekilmek zorunda bırakılmış, 22 Şubat'ta da bir süvari alayını da esir etmişlerdi. Şeyh Said liderliğinde sayıları 5.000 kişiden oluşan güçler, Diyarbakır'a girmişler, akabinde den Hazzolu Hatip Beyleri Silvan ve güçleri de Şeyh Şemseddin komutasında Diyarbakır etrafına gelmişler. Bu netice ile birlikte Diyarbakır'da toplanan Şeyh Sait güçlerinin sayısı 20.000'e ulaşmış bulunmaktaydı(Fırat, 1961, s.133).

Ayakanmanın asıl nedeni olarak Kürtçülük ve İslamcılık şeklinde karar alınmış ve

bu yol doğrultusunda büyük bir alan etrafında genişlenmesi amaçlanmıştır. İstekleri içerisinde İslami Hukuk ile Halifelik de bulunmaktaydı. (Zürcher, 2006: s.55). Diyarbakır'da kıvılcım ateşi yakılarak, Bingöl'de ortaya çıkan ve liderliğini Şeyh Sait'in yaptığı iktidar ve inkılaplara yönelik bir ayaklanma ve fiili bir isyandır. (Sarıkoşuncu, 2010, s.3). Bu isyanın ortaya çıkış nedenleri üzerinde değişik söylemler vardır. Kendisi dini bir yapıya önderlik eden Şeyh Sait'in, halifelik makamının sonlandırılması, medrese kurumlarının tasfiyesi gibi yapılmakta olan laik inkılaplar sonucunda ortaya çıkan muhafazakâr çevrenin karşı koyduğu ve bunu yansıttığı şeklinde dini nedenlerle isyan edildiği fikri mevcuttur. Kimi düşüncelere göre ise bu ayaklanma, politik-etnik ayrılıkçı bir oluşumdur. Bu sebepten ötürü ayaklanma ile alakalı tek bir ihtimali ortaya koymak doğru değildir. Genel ve tüm bir olasılık ile ifade edilen durumların fazla veya düşük etkisi ihtimaldir. Fakat göze çarpan düşünce bu ayaklanmanın, muhafazakâr ve dine dayalı bir oluşum olduğu kanaati hâkimdir. Nitekim Karpas'a göre, Şeyh Sait isyanının amacı Doğu Anadolu'da bağımsız bir Kürdistan devleti kurmak ve Halifeliği yeniden diriltmektir. Bu aynı zamanda, doğu bölgesinde köyleri denetim altına alarak derebeylik sistemini parçalamak yeteneğini gösteren hükümet otoritesine karşı bir tepkiydi(Karpas, 2010, s.132)

İsyan patlak verdiğinde Fethi Bey (Okyar) olayların geçici olduğunu ve yerel unsurlarla bastırılarak sonlandırılabilceğini savunmuştur(Ahmad, 1995, s.99). Söz konusu isyanın patlak verdiği sırada Cumhuriyet Halk Fırkası hükümetinin başında, daha sonra Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurucusu olacak olan Ali Fethi (Okyar) bulunuyordu. Ali Fethi Bey, isyanın mahallî bir hareket olduğunu ve bölgesel sıkıyönetim tedbirleriyle bastırılabilceğini düşünüyordu. Ancak isyanın hızla yayılması, Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki; bu isyan hareketinin bir karşı devrim olduğunu düşünen İsmet (İnönü) ve onun önderliğinde buluşan radikal kanadı güçlendirmiştir(Özalper, 2014, s.127). Mustafa Kemal (Atatürk)'ün de kanaatinin bu yönde olması neticesinde 2 Mart 1925'te Ali Fethi Bey istifa etmiştir. Hemen ardından da Mustafa Kemal (Atatürk)'ün onayıyla, İsmet (İnönü) hükümetin başına geçmiştir. İsmet (İnönü) hükümeti, kendisine büyük yetkiler tanıyan Tahrir-i Sükûn kanunu çıkartmış ve İstiklal Mahkemeleri'nin tekrar kurulmasını sağlayarak sert tedbirler almıştır(Turhan ve Çulha, 2022, s.262). Kanun'un amacı, Şeyh Said İsyanı'na karşı bir tedbir olarak görünse de tatbikatta kapsamı bir hayli geniş tutulmuştur. Kanun, Hükümet'in, irticaya ve isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve barışını, güvenlik

ve asayişini bozmaya yönelik her türlü teşkilatı, kışkırtmaları, teşvikleri, girişimleri ve yayınları, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yasaklamaya yetkili olduğunu ve sanıkları İstiklal Mahkemeleri'ne verebileceğini hükme bağlamıştır. 6 Mart 1925 tarihinde ise “Tevhid-i Efkâr”, “Son Telgraf”, “İstiklal”, “Sebilürreşat”, “Aydınlık” ve “Orak Çekiç” gazeteleri ile Adana, İstanbul ve İzmir’de faaliyet gösteren birçok gazete ve dergi kapatılmıştır(Şentürk, 2016, 203).

Çıkış noktası Piran olan isyan Elazığ yönünde yaygınlaşmış, Şeyh Said destekçileri buraları ele geçirip tüm doğu ve güneydoğu illerine yayılmayı hedeflemiştir. Şeyh Said İsyanının kısa bir sürede geniş bir alana yayılması, önceden planlandığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir(Babaoğlu, 2014, s. 95). Ayaklanmanın ilk üç haftası Şeyh Said ve taraftarları lehine gelişmiştir. Ancak 7 Mart’ta Diyarbakır’ı kuşatan Şeyh Said’in şehri ele geçiremeyip başarısız olması sonucunda Hükümet güçleri yığınak yaparak üstünlük kurmaya başlamışlardır(Aslan, 2017, s.90). Hükümetin isyan karşısında daha sert bir tutum takınarak doğuya sevk edilecek askeri birlikleri arttırması ile ayaklanmacılar ele geçirdikleri bölgelerden geri çekilmeye başlamışlardır. Mart ayı boyunca uygun olmayan hava koşulları yüzünden aksayan askeri harekât Nisan ayında yoğunlaştırılarak isyancılar Çapakçur kazasından uzaklaştırılmışlardır. Öte yandan Nisan ayının ikinci haftasında, Şeyh Sait ve adamları Muş ile Varto arasındaki bölgede yakalanmışlardır. Böylelikle isyancıların büyük bir kısmı silahlarını bırakarak teslim olmuşlardır. Diyarbakır’da yapılan sorgulamalarda pişman olmadığını söyleyerek dini değerleri yeniden yaşatmak için isyan ettiğini ifade eden Şeyh Sait, kırk altı adamıyla birlikte 26 Haziran’da idam edilmiştir(Babaoğlu, 2014, s.99). Daha sonra Şark İstiklâl Mahkemesi, isyanda tesiri olduğunu ileri sürerek 25 Mayıs’ta Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın, mahkemenin görev alanına giren bölgelerindeki şubelerinin kapatılmasına hükmetmiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının parti programındaki “dine hürmetkârdır” maddesinin gericiliği kışkırttığı hükmüne varmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait İsyanı ile fiili ilgisi olmasa da, manevi desteği ve tesiri olduğu gerekçesiyle isyandan sorumlu tutulmuştur. Bütün bunlar neticesinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 3 Haziran 1925’te resmen kapatılmıştır(Turhan ve Çulha,2022, s.262).

Şeyh Said Ayaklanması, Siirt ilinin batı sınırını oluşturan Batman Suyuna kadar

gelişmiştir. Ancak Siirt'te bulunan hükümet güçlerinin aldığı tedbirler sayesinde Şeyh Said Ayaklanması Siirt'in içlerine nüfuz edememiştir. Şeyh Said ile birlikte bazı aşiret reislerinin, şeyh ve ağaların idam edilmesi, Siirt yöresinde bulunan bazı aşiretlerde derin bir etki yaratmıştır. İdamlardan etkilenen aşiretler, ayaklanmak için çeteler oluşturmuşlardır. Siirt'in Sason, Garzan, Beşiri bölgelerinde bulunan aşiretler hükümetin kendilerini keseceği gerekçesiyle ayaklanmışlardır. Sason'da Bekiran aşireti, Garzan'da Penciran ve Reşkotan aşiretleri ayaklanmışlardır. Bunlara ek olarak, Erüh ve Pervari'de de ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu aşiretlerin ayaklanmaları güvenlik güçleri tarafından bastırılmıştır. Ayaklanmayı çıkaran ve yakalanan aşiret reisleri Diyarbakır İstiklal Mahkemesinde yargılanarak idam edilmişlerdir(Aslan, 2017, s.91).

2.2.2.Umumi Müfettişlikler:

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu çevresinde ortaya çıkan bazı kaygı verici durumlar ile Ankara'da kurulmuş olan yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletine ve iktidarına yönelik birtakım farklı tepkiler devletin bu bölgeye yönelik bir hayli dikkatli ve hazırlıklı davranmasına neden olmuştur. Hükümet kanadından bilhassa bölünmenin ve parçalanmanın olabileceği düşünceleri güvenlik kaygısının en üst seviyede tutulmasına neden olmuştur. Bu sebeple de doğu vilayetlerini devlete bağlılığı noktasında başta askeri, yönetsel ve kanunlardan oluşan birçok farklı önlemler alınmıştır. Doğu ve Güneydoğu illerine yönelik daha fazla hakimiyet elde edilerek merkezi otoritenin daha da güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Doğu illerinde var olan idari kuruluşun üstünde umumi müfettişlikler ismi ile yeni bir idari oluşum kurulmuştur. 26 Haziran 1927'de yasa olarak kabul edilen kanun ile umumi müfettişlikler oluşturulmuştur. Genel olarak her ne kadar güvenlik endişelerine yönelik dikkat çekse de müfettişlikler, Doğu illerinde ekonomi, bayındırlık ve iskân gibi çalışmaları da yürütmekteydi(Demir, 2016, s.19-20).

Umumi Müfettişlik Uygulamaları, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçen ve Umumu Valilik, Bölge Valiliği, Genel Müfettişlik, Fevkalade Vali ve İnspektörlük şeklinde farklı adlarla da bilinen idari sistemlerdir(Akbulut, 2020, s.40).Merkezi Diyarbakır olarak ve kurulan I. Umumi Müfettişlik bölgesi Siirt'i de kapsayan geniş bir alanı içine almaktaydı. Müfettişlikler bölgedeki valilerin üstünde iktidarın ve bakanların temsilcileri

olarak birçok görevler ile donatıldı(Demir, 2016, s.20). Umumi Müfettişlik uygulamaları 1952 yılına kadar, yörede devletin gücünü hissettirme noktasında bir gayret sarf etmiş, yörenin iktisadi açıdan gelişmesi adına katkıda bulunmuş ve yörede mevcut bulunan aşiret yapılanması karşısında köy ahalisinin, ağalara ve bey diye ifade edilen kişilere karşı korunması amaçlanmıştır(İlyas, 2014, s.339). 27 Kasım 1927’de Dâhiliye Vekâlet’ince hazırlanan 5858 Sayılı “Umumi Müfettişlik Vazife ve Salahiyetleri Hakkında” talimatname İcra Vekilleri Heyeti’nce onaylanmıştır. Kurulan bu müfettişlik El aziz, Urfa, Bitlis, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Van vilâyetlerini kapsamaktaydı. Ayrıca ilk kurulan müfettişlik olduğu için buna “Birinci Umumi Müfettişlik” adı verilmişti(Kardaş, 2020, s.2359). Mevcut çıkarılan bu yasanın içeriği ele alındığında başta yönetim olmak üzere iktisadi yönden doğuda bulunan illerin Umumi Müfettişlik uygulamasına bağlanması amaçlanmaktadır. Kanun içeriğinde yer alan başka bir maddede, Umumi Müfettişliğinin İçişleri Bakanlığına bağlanmasıyla birlikte güvenliğin sağlanması ve kolluk gücünün de Umumi Müfettişliğinin görev ve yetkileri içerisinde bulunmaktadır. 25 1064 Sayılı Umumi Müfettişlik Yasasında göze çarpan bir diğer hususta bütçe giderlerinin İçişleri Bakanlığı tarafından karşılanması kararı alınmıştır. Ayrıca bütçenin kısıtlı olduğu durumda da ek bir bütçenin hükümetin vermesi kararının Umumi Müfettişliği ’ne denli bir önem verildiği anlaşılmaktadır(İlyas, 2014, s.336).

Siirt ilini de kapsayan Birinci Umumi Müfettişlik bölgesine 11 Aralık 1927 tarihinde İbrahim Tali Öngören atanmıştır. Beş yıl süren görevinin ardından Öngören ’in yerine, 12 Ocak 1933 yılında Dâhiliye Vekâleti Müsteşarlığını yürüten Ahmet Hilmi Ergenli göreve gelmiştir. 11 Haziran 1935 yılında Ergenli’den sonra Abidin Özmen bu göreve getirilmiştir. Abidin Özmen’in yerine de 18 Haziran 1943’te Avni Doğan Birinci Müfettişlik görevine getirilmiştir(Aslan, 2017, s.98). İbrahim Tali Bey, görev yaptığı süreçte özellikle Dersim ayaklanmasının yaşandığı zamanda aşiret gruplarının ne gibi faaliyetlerde bulunduklarını takip etmiş ve bunu hazırladığı rapor ile Başbakan İsmet İnönü’ye sunmuştur. Ayrıca bu dönemde hazırlamış olduğu on dokuz sayfalık Dersim Raporu da Devletin Dersim’de takip edeceği politikalar doğrultusunda önem arz etmektedir. İbrahim Tali Bey’in yapmış olduğu diğer çalışmalara bakıldığında, müfettişlik çatısı altında oluşturulan bürokratik kadrolar arasında haberleşmenin sağlıklı bir şekilde kurulması ve disiplinli bir şekilde yürütülmesi konularında mühim vazifeleri yerine

getirmiştir(Aydoğan, 2005, s.101,). Daha sonra 19 Şubat 1934'te Trakya Umumi Müfettişliği (II. Umumi Müfettişlik) kurulmuş ve İbrahim Tali Bey müfettiş olarak burada görevlendirilmiştir(Akbulut, 2020, s.41).

Bölgede bulunan aşiret gruplarının da önemli destek vermesi neticesinde ortaya çıkan ve aşağı yukarı dört yıl süren Ağrı ve Zilan ayaklanmaları sonucunda Bakanlar Kurulu tarafından alınan karar ile merkezi Erzurum'da olacak şekilde Tahsin Uzer, 6 Eylül 1935 yılında III. Umumi Müfettiş görevine getirildi. III. Umumi Müfettişliğin I. Umumi Müfettişliğinden tek farklı yanı Trabzon ilinin de umumi bölge içerisine dâhil edilmesi idi. (İlyas, 2014, s.337-338). Son aşamada III. Umumi Müfettişliğinin devletin otoriter gücünün ayaklanmaları önlemesinden sonra bölgede merkezi otoriteyi hissettirmek için oluşturulduğu görülmektedir(Koçak, 2003, s.159).

2.2.3. Mustafa Abdülhalik Bey'in (Renda) Raporu

Mustafa Abdülhalik Renda TBMM Başkanlığı yaptığı sırada 14 Eylül 1925 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye sunmuş olduğu Doğu Raporu, tek parti iktidarında doğu yöresi için ortaya konulacak strateji planının ana unsurunu ortaya koymak adına önem arz etmekteydi. Abdülhalik Bey'in Doğu ile ilgili kaleme aldığı Raporu, Şeyh Said ayaklanmasından sonrası bölgede birtakım gözlemler yapmak üzere geldiği sırada ortaya konulduğu görülmektedir. Ele alınan bu Rapor, doğu yörelerinde vuku bulan ayaklanmaların nedenleri ile yapılacak olanlar üzerine kapsamlı bir rapor özelliği taşımaktaydı. Raporda, doğu bölgesini yeniden yapılandırmak üzere devlet uygulamalarının tekrardan ele alınması gerekliliğinin elzem olacağı kararı alınmıştır. Abdülhalik Bey'in Doğu Raporu'nda dikkat çeken mühim konulardan biri de *“aşarın kaldırılması ağa ve bey köylerinde henüz hayırlı tesirler gösterememiştir; aşiret reisleri ile ağaların nüfuzları kırılmamıştır”*³ tespitidir. Abdülhalik Bey'in ifade ettiği konulardan bir diğeri ise aşiret beylerinin güçleri ile bu güç unsurunun devlet eli ile kırılmamış olması konusu mühim görülmekteydi(İlyas, 2014, s.332).

14 Eylül 1925 tarihinde İsmet İnönü'ye sunulan raporda önemli ulaşım yollarına Türklerin yerleştirilmesi, Türklükten Kürtlüğe asimile olanların eğitilmesi, Türkçe eğitime önem verilmesi, Fırat'ın batısında kalan ve dağınık bir şekilde yerleşmiş olan Kürtlerin Türkleştirilmesi, demir yollarının geliştirilmesi, aşiret sistemine karşı devletin

güçlendirilmesi, isyan edilen bölgede silah taşınmasının yasaklanması ve memurlar için Doğu'daki illerde zorunlu hizmet uygulanması gibi öneriler dile getirilmiştir(Aslan, 2017, s.93).

2.2.4. Şark Islahat Planı:

24 Eylül 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile “Şark Islahat Planı” kabul edilmiştir. Bu plan Cemal Uybadin, M. Esat Bozkurt, Abdülhalik Renda ve Kazım Orbay'ın bir araya gelerek hazırladığı plandır. Şark Islahat Planı, Renda ve Uybadin'ın bölgede yaptıkları gözlemler ve çalışmaları sonucunda hazırlanmıştır. Şark Islahat Planı kapsamında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde mühim birtakım düzenlemeler hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu Plan kapsamında, Balkan bölgelerinden gelecek göçmen gruplarının Doğu vilayetlerine yerleştirilmesi ve Doğu illerinde hayatını devam eden Kürtlerin ise Batı bölgelerine iskân edilmeleri planlanmıştır. Islahat planı bölgede asayişin kontrol altına alınması düşünüldüğü için ekonomik hususlara önem verilmemiştir(Aslan, 2017, s.94-95). Şark Islahat Kanunu maddelerine göre;

“Türkiye beş genel müfettişlik bölgesine ayrılmıştır. Beşinci genel müfettişlik bölgesi şu illerden oluşmaktadır: Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Siirt, Genç, Beyazıt, Mardin, Urfa, Siverek, Elaziz, Dersim, Malatya, Ergani vilayetleri ile Pülümür, Kiğı, Hınıs ilçeleri.

Kürt isyanını yönlendiren ve yönetenlerle bunların yakınları ve aşiret reislerinden hükümetin Doğu'da kalmalarını uygun görmediği kişi, aile ve gruplar Batı'da hükümetin göstereceği yerlere gönderilecektir.

Vilayet ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka dil kullananlar cezalandırılacaktır. Bölgeye gidecek yabancı kişi ve kuruluşların hükümetten izin almaları gerekmektedir. İzni olmayan kişi ve kuruluşların bölgeye girmesine kesinlikle müsaade edilmeyecektir.

Olağan mahkemelerde ve sıkıyönetim mahkemelerinde asker ve sivil “yerli” halk bulunmayacaktır.

İsyandan arta kalmış olup cezalandırılmayan kişiler kanun önüne çıkarılacak ve cezalandırılacaktır.

Van şehri ve Midyat arasındaki hattın batısında Ermenilerden kalan araziye Türk göçmenler yerleştirilecektir. Bu sebeple sıkıyönetim bölgesindeki illerde Ermeni malları satılmayacak, hatta Kürtlere kiraya dahi verilmeyecektir.

Ermeni mülklerine yerleşmiş olan Kürtler yerleştikleri yerlerden çıkartılarak eski yerlerine ve ya Batı bölgelerine gönderilecektir.

On sene sürecek bir planla Yugoslavya, Bulgaristan, Kafkasya ve Azerbaycan'dan gelecek 500.000 nüfusun bu bölgeye yerleştirilmesi için her sene bütçeye beş milyon lira tahsilât konulması tavsiye edilmiştir.

Doğuya idealist ve yetişmiş Türk kökenli memurlar gönderilecek; ikinci derecedeki memurluklara dahi Kürt memurlar atanmayacaktır.

Aslen Türk olan fakat Kürtlüğe karışmak üzere bulunan, Siirt, Mardin, Savur gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk ocakları ve Kız mektepleri açılması gerekmektedir.

Özellikle Dersim, tercihen yatılı okullar açılmak üzere suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır.

Bölgedeki arazi ve nüfus tahrir işlemleri acilen yapılacaktır. Nüfus tahrir işlemlerinin yapılması sonrasında askerlik yaşına gelmiş erkekler hızla askere alınacaktır. Bu askerler başka bölgelere gönderilecek ve bir süre için silahsız olarak askerliklerini yapacaklardır. Bölgedeki karakollar, savunmaya uygun inşa edilmeli ve telefon ve helyosta ile donatılmalıdır.

Kaçakçılık, İstihbarat, casusluk ve Güvenlik açısından sınır komiserleri askeri yerleşim ve değişimi dışındaki konular için de Umum Müfettişlikten gerekli yetkiyi alabilirler.

Aşiret yapısı on sene içerisinde dağıtılacak ve hükümet dairelerinde aracı kişiler kullanılmayacaktır.

Bölgede görev yapan tüm memurlara %75 zam verilecektir.

Bölgede bulunan silahlar toplanacak ve ruhsatsız silah taşınmasına izin verilmeyecektir”(Yayman, 2011, s.80)

8 Eylül 1925 tarih ve 2536 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe girilen Şark Islahat Planı'nın ortaya konulmasında yörede yapılan araştırma çalışmaları ve yazma eserlerin önemli bir tesiri bulunmaktaydı. İsmail Hüsrev Tekin'in ele almış olduğu “Türkiye’de Köy İktisadiyeti” isimli eseri doğu bölgesindeki yapılandırmayı ifade ederken

değindiği “Doğu ve Güneydoğu illerinde çoğunlukla toprağın ve köy ahalisinin ortaya koyduğu araçlar aşiret reisleri, beylerin ve ağaların mülkiyeti altındadır” sözü bu noktada önem taşımaktadır (İlyas, 2014, s.333).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin demografik yapısının değiştirilmesi, ulaşım konusuna ağırlık verilmesi, eğitim alanında adımlar atılması, Türkçenin ve Türklük bilincinin bölge illerinde yaygınlaştırılması, dağlık bölgelerin boşaltılması gibi öneriler içeren Şark Islahat Planı, 1925-1950 yılları arasında Ankara Hükümetinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu politikasını belirlemede etkili bir metin olmuştur(Aslan, 2017, s.96).

2.2.5. İsmet Paşa’nın 1935 Doğu Raporu:

Türkiye Cumhuriyet Devleti’nin en geniş raporunu ortaya koymuş olan İsmet İnönü, devletin doğu politikasının baş aktörlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Doğu bölgesinde yaşanan Şeyh Said ayaklanması sonrasında doğu yörelerinde çıkan ayaklanmaları bastırma hususunda ortaya koyduğu katı uygulamaları ile bilinen İsmet İnönü, alışılmış devlet politikası dışında uygulamaları ile tanınmaktadır. Umumi Müfettişlik gibi kurumunun kurulmasında önemli bir desteği bulunan İnönü, müfettişlik kurumunda yer alacak olan tüm bürokratları kendine yakın kişilerden seçmiştir. İsmet İnönü’nün hazırlamış olduğu Doğu Raporu, ilerleyen zamanlarda hazırlanan raporlara klavuzluk etmesi bakımından da önem arz etmektedir(İlyas, 2014, s.339). İsmet İnönü, 1935 yılında Atatürk’ün emri ile Anadolu’da çeşitli illeri karış karış gezmiş ve bu bölgelerdeki gözlemlerini 21 Ağustos 1935 tarihinde bir rapor haline getirmiştir. Kürt Meselesinde güvenlikçi bir algısı bulunan İsmet İnönü, bu meselenin Türkleştirme ve İskân Politikaları ile çözülebileceğini dile getirmiştir. Ayrıca bölgedeki kötü yönetimin ve yetersiz memurların bölgeyi geri bıraktığını dile getirmektedir. Bunlara ek olarak gezilen bölgelerde fakirlik, iskân problemleri, sağlık problemleri ve altyapı yetersizliğinin önemli sorunlar olduğunu kaleme almıştır. Devletin bekası için ordunun güçlü olması gerektiğini ve ordunun ihtiyaçlarının öncelikli olarak karşılanmasının zaruretiyle dile getirmektedir. İnönü’ye göre hükümetin halka inmesi gerekmektedir. Ayrıca halk ağaların elinden kurtarılmalı ve bölgedeki aşiret düzeni ortadan kaldırılmalıdır (Aslan, 2017, s.93).

İsmet İnönü Doğu raporunda Siirt ili ile ilgili şunları yazmıştır:

Siirt'in şehre ait ve vilayete ait, iki hususiyeti vardır: Siirt Türklüğe hevesli bir Arap şehridir. Fırka merkezimizdir. Tüccar ve hükümete yakın, itaatkâr halkı vardır. Havası gayet iyi olan Siirt susuz, pis bir trahom merkezidir. Şarkında Botan Çayı, garbında Gezer, Paşor çayları gür nehirler halinde akarken, Siirt'e su getirmek büyük paralara ihtiyaç göstermektedir... ...Siirt'in doğuya naklini tercih ederim. Son Kürtle meskûn olan Siirt vilayetinde başlıca kuvvetimiz idare merkezlerimiz, memurlarımız ve zaptiyelerimizdir. Bu merkezin içerde bulunması hululümüzü (geçişimizi) kolaylaştırır. Vilayet olarak Siirt, Şırnak, Eruh, Pervari, Şirvan, Garzan, Beşiri kazalarından mürekkeptir. Bunların hepsi Kürt'tür. Siirt daha şarka alınırda Beşiri'nin Diyarbakır'a alınması düşünülecektir. Siirt Merkezinde idare merkezimiz çok kuvvetli olmalıdır...

Raporun Siirt ile ilgili olan kısmının devamında, halkın içine girilmesinin Sason ve Mutki gibi yerlerde çok önemli bir iş olduğunu vurgulamıştır. Her ne koşulda olursa olsun halkın içine girilmesi gerekmekte ve bunun için seyyar doktorların kullanılması uygun bulunmaktadır(Öztürk, 2007, s.30-31).

Doğuya yaptığı seyahat esnasında İsmet İnönü tarafından hazırlanan Kürt Raporu, her bir başlığı kendinden farklı ve bir o kadar da dikkat çekmektedir. İsmet İnönü'nün Doğu Raporu'nun Dersim ile alakalı bölümü ise yörede uygulanacak olan politikaları ile önceki politikalardan farklı uygulamalar yer almaktadır. Raporun içeriği değerlendirildiğinde, bu da gösteriyor ki devletin doğu politikaları İsmet İnönü ve kendisine yakın kişiler tarafından belirlenmiştir. Nitekim bakıldığında doğu ile ilgili sunulan rapor ve Umumi Müfettişlik kurumuna getirilen bütün şahıslar İsmet İnönü tarafından hazırlanan listelerden görevlendirilmiştir. İlk durağı Adana olup son olarak yolculuğu Samsun'da bitiren İnönü toplam 20 doğu iline ziyarette bulunmuş ve bu iller hakkında rapor ortaya koymuştur. Doğu ile ilgili hazırlanan raporda asıl ana mantık güvenlikçi bir politika etrafında toplanılmış, teferruatında ise yapılacak olanlar ise kapsamlı bir şekilde başlıklar biçiminde ortaya konulmuştur. İsmet İnönü'nün hazırlamış olduğu rapor öteki raporlardan farklı olarak ilerleyen kısımlarda da ifade edildiği şekliyle aşiret gruplarının başka yerlere yerleştirilmeleri hususunun genel bir kanun ile değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bundan yola çıkarak ilk olarak 1925 tarihinde yapılacak olan İskân Yasası kapsamlı bir çevreye yayılacağı hakikatini de ortaya koymuştur. Kendinden öce hazırlanan raporlara eleştiriler getiren İsmet İnönü, bu noktada devlet

tarafından doğu bölgesinde düzenli bir siyasetin izlenmediği ve buna bağlı olarak yaşanan olumsuz neticelere dikkat çekmiştir. Ayrıca İnönü, Doğu bölgesinde görev alan valilerin kendinden önce görev yapan valilerden ayrı politikalar ortaya koymaları bölgedeki sorunları daha kalıcı bir duruma getirdikleri düşüncesi üzerinde durarak bu fikrinin arkasında durmuştur. Raporun son bölümünde eğitimle ilgili hususlarda yaşanan olumsuzlukların ortadan kaldırılması bölgedeki sağlık, idari ve güvenlik ile alakalı mühim neticeler elde edeceğini savunmaktadır(İlyas, 2014, s.340)

2.2.6. Abidin Özmen'in 1935 Doğu Raporu:

Mülkiye Mektebi'nin yetiştirdiği önemli bürokratlardan ve IV. Dönem ara seçimlerinde ve V. Yasama Dönemi Aydın Milletvekilliği yapmış, VII ve VIII. Hükümetlerin Maarif Vekâlet'inde bulunan biri olan Abidin Özmen 1935 yılında hazırlamış olduğu Doğu Raporu, kendisinden önce hazırlanan raporların en geniş değerlendirilmesini içeren önemli bir belgedir. Raporun özü "Birinci Umumî Müfettişlik bölgesindeki Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkâri, Muş, Mardin, Urfa. Siirt Vilâyetlerinin iç siyasal durumları hakkında rapordur" şeklinde başlamaktadır. Özmen Raporu, Cumhuriyet döneminde çıkan isyan ve aşiretler hakkındaki bölümünde Şeyh Said İsyanı sonrası genel bir portre çizmektedir. Özmen'in bu raporundaki portre şöyle özetlenebilir: "*Şeyh Said hadisesi Kürtlük duygusunun besleyip büyüüttüğü bir vakadır. Haçonun, Sasonluların, muhtelif semtlerdeki muhtelif şahısların kalkınması bir pilin verdiği cereyanın tesirinden başka bir şekilde tefsir edilemez. Ağrı vakası da aynı mefkûreye istinat etti*(İlyas, 2014, s.40-41). Abidin Özmen tarafından 06.10.1936'da şöyle bir rapor kaleme alınmıştır:

"Bu aylar bölgemizin en önemli ve etrafa çok dikkat edilmesi lazım zamandır. Cereyan eden asayiş hadiseleri ve alınan haberler en ufak teşekkül olan nahiye den Müfettişliğe kadar her kurumun fazla hassas olmasını icap ettiriyor. Emniyet büroları etrafı ne kadar tenvir ederse etsin Dâhiliye ve Jandarmanın zat işleri büroları, Vilayetlerden, Hatta Müfettişlikten yazılan ricaları kale almamak, hatta bir çoklarına cevap bile vermekte devam ettikçe ve bölgemizin çok nazik vaziyetini tayin ve zat işlerinde de emniyet büroları kadar tutmadıkça bölgenin emniyet ve asayiş karışıklığının önüne geçmeğe imkân göremiyorum.

Mutki, Eruh, Lice, Gürpınar, Şemdinli, Erciş kasabalarında hanus kaymakam yoktur. Daha önce iki yazdım. Cevap bile alamadım. Son zamanlarda Lice, Bismil, Eğil kazalarında, Hani nahiyesinde idare ve istihbar işlerinde, emniyet meselesinde dikkat celp eden şekiller vardır. Buna karşı Bismil ve Eğil Kaymakamları ikişer ay mezuniyet almışlardır. Esasen hiçbir işe yaramaz ve bulundukları yerin en ufak hususiyeti olduğunu gayri müdrik adamlardır. Bunların kaldırılmasını açıklarının yağmurlar başlamadan önce doldurulmasını dilerim.

Çok nazik bir vaziyette bulunan Licenin Jandarma kumandanı Yüzbaşı Razi'nin yaptığı bir sünnet düğününe en ufak esnafı bile davet ederek beş arşın basmaya tenezzül ettiği, çok zaafı ahlaktan ve hali acizde bulunduğu ve bu hali Vali ve eyi bir subay tanınan Diyarbekir Vilayeti Jandarma Komutanı Binbaşı Nazmi'ce de kanaat halinde bulunup oradan alınması teklif edildiği halde harciraah olmadığından bahisle işin tetkikiyle mahkemeye tevdi emri verilmiştir.

Son günlerde emniyet teşkilatı Lice için bir çok istihbarat vermekte hali firarda adamları bulunmakta ve bir çok kaçakçı şebekeleri beslemekte olan Lice, Kaymakamsız ve bir kaç lira harciraah verilmemesi yüzünden fena halde kalmış oluyor...

Sayın Başbakan İsmet İnönü ve Dâhiliye Vekâletine arz edilmiştir... (B.C.A.30.10/70.458.10.) Raporda da anlaşılabacağı üzere bölgede güvenlik ile ilgili alakalı endişelerin olduğu ve bu konuda özellikle asayiş birimlerinin birbirleri ile koordineli bir şekilde işbirliği yapamamasından dolayı yaşanan olumsuzluklar neticesinde ortaya çıkabilecek asayiş zafiyetinin önüne geçilemeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca bazı bölgelerde devlet otoritesinin olmadığını acilen bu bölgelere gerekli görevlendirmeler yapılarak bu asayiş ve idari boşluğu ortadan kaldırılması gerektiği ifade edilmektedir.

2.2.7. Celal Bayar'ın Doğu Raporu (1936):

İsmet İnönü'nün doğu gezisinden önce Mustafa Kemal'in özel ricası üzerine doğu illerinde bulunan Celal Bayar, 10 Aralık 1936 tarihinde raporunu bitirerek Mustafa Kemal'e vermiştir. Raporun ilk kısmında ifade edildiği şekliyle sade ve kibar bir lisanla ortaya konulmuştur. Bakıldığında net önerilerden ve saptamalardan uzak durmaya özen gösterildiği dikkat çekmektedir. Rapor kısmının ilk başlığında Bayar, Cumhuriyet

idaresinin bölgede bulunan derebeylik izlerini bertaraf etmek için gayret gösterdiğini belirterek ifadelerine bu şekilde devam etmiştir(İlyas, 2014, s.342).

“Doğu illeri bizim rejimimize gelinceye kadar kesin bir tarzda hâkimiyetimiz altına girmemiştir. Geçmiş hükümetler halk üzerindeki hâkimiyetlerini ağalar ve şeyhler aracılığıyla yürütmek istemişlerdir. Ağalar ve şeyhlerin soyduklarının bir kısmını hükümet erkânına vermeleri suretiyle ortaklaşa idare maslahat devri yaşanmıştır(Bayar,2009,s.63).

Bayar, yaptığı tespitlerinde mühim bir şekilde bölgedeki devlet otoritesinin en temel varlığını jandarma ve orduya bağlamaktadır. Bayar bu konuyla ilgili olarak tespitlerini: *“Doğuda bugün için dahi, tamamen yerleştiğimiz iddia olunamaz. Dayanacağımız en önemli kuvvet, ordumuz ve jandarmamızdır. Geçen sene Başvekilimiz İsmet İnönü’nün seyahatinden sonra idari ve mali sahalarda da yapılan yenilikler göze çarpmaktadır şeklinde ifade etmiştir(Orhan, 2019, s.37).*

Bayar Raporu’nda göze çarpan bir diğer detay ise bölgede görevli olan idarecilere yönelttiği ithamlardır. Bayar, ortaya çıkan ayaklanmalar sonucunda idarecilerin bölgedeki halkı ayaklanmalara destek vermekle suçlamış ve sorumlu sorumsuz demeden halkı bu olaylardan sorumlu tutulmasının devlet ile halk arasındaki ilişkilerde mesafenin açılmasına neden olduğunu belirtmiştir(Bayar, 2009, s.64).Raporda dikkat çeken bir diğer hususta eğitim ile ilgili ifadeleridir. Bayar’ın izlenimlerine göre, okuma-yazma çağından uzak olan köylünün bilgi ve ufku açmak ve verimini arttırmak için “millet mektebi” seferberliğine başlanmalı ve bu yolla çok sayıda köy okulu açılmalıdır. Bayar, köy okullarının kütüphanelerine ise İktisat Bakanlığı’nda bulunan kitaplarla Üniversite Cinegraphique Belge’nin sinema ile öğretim programını ödünç vermeyi önermektedir(Orhan, 2019, s.43).

Bayar’ın hazırlamış olduğu Raporda en çarpıcı yerlerden bir diğeri ise, bölgede bulunan feodal gücün etkisini bitirmek ve devletin, kırsalda halkın safında bulunarak bir an önce toprak reformunu uygulaması gerektiğini ifade etmektedir. Bayar, ayrıca değindiği konulardan biri olan iskân meselesini de eleştirmiş ve bunun olumlu bir tarafının olmadığını daha farklı politikalar ile akıllıca sonuçlara ulaşılabileceğini belirtmektedir(İlyas, 2014, s.343).

Raporda “Doğu illerimizde Ekonomik Gözlemlerimiz ve Önerilerimiz ” alt başlığında Doğu illerindeki ekonomik sorunu teşhis ederek yöre halkının o günkü koşul ve araçları çerçevesinde yaşam ve refah düzeylerini yükseltmek ilkesine dayanılarak ilk

aşamada hayvancılığın, ikinci aşamada da demiryollarının hiç olmazsa Erzurum’a değin ulaştırılarak tarımın sanayileştirilmesine çalışmadan söz ediliyor. Bayar’a göre oldukça ilkel bir ekonomik bünyeye sahip olan doğuda zorunlu kişisel gereksinimin dışında üretim ‘‘tasavvur’’ bile edileme(Orhan, 2019, s.41) Sonuç olarak Celal Bayar’ın Doğu ile ilgili hazırlamış Raporu daha önce hazırlanan raporlar arasında olumlu ölçülü ve en realist rapor olarak önemini korumaktadır. Aynı zamanda uzmanlık alanı iktisat olan Bayar, çözüm önerileri sunarken bölgedeki kalkınmanın ekonomik anlamda yapılacak yatırımlarla mümkün olabileceğini belirtmiş, bölgede derebeylik sisteminin meskeni olan aşiret gruplarının etkisini de bu şekilde azaltılabileceğini ifade etmiştir. Bayar’ın hazırlamış olduğu Raporu’nda göze çarpan bir diğer husus ise devlete ait müesseseleri ve devletin yürüttüğü siyasete eleştiriler getirirken aynı zamanda ortaya çıkan meseleleri konuşarak ve mutedil bir plan çerçevesinde çözüme kavuşturulacağı fikrini ortaya koymuştur. Bayar, alışılmış doğu politikalarında şiddet, askeri harekât ve baskıcı uygulamalara yönelik ılımlı, halka yakın ve karşılıklı diyalog ile çözüm odaklı önerileri günümüze kadar taşınmasında mühim bir devlet adamı sıfatı ile bilinmektedir(İlyas, 2014, s.344).

2.3. Sosyal ve Kültürel Yapı:

Siirt şehri, bulunduğu bölgesel konumu ile birlikte olumlu ve olumsuz olarak ifade edebileceğimiz birçok farklılıklar barındırmaktaydı. Bakıldığında hem Mezopotamya hem de Anadolu şeklinde belirtilen bir coğrafyada bulunması sebebiyle birçok uygarlıktan etkilenmiştir. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak pek çok medeniyeti kendinde barındırdığı için kültürel deneyimi fazlasıyla olan bölgesel merkezlerden biridir. Bunun yanı sıra engebeli bir toprak yapısı olması ve hareketli biçimde belirtilen ticaret yollarından uzak kalması sosyal ve kültürel bakımdan gelişmesine engel olmuştur.

Coğrafi konumu sebebiyle dışarıdan yapılacak olan herhangi bir saldırı karşısında güvenli bir yapıya sahip olan Siirt tarihi süreç içerisinde çoğunlukla Mezopotamya medeniyetlerinin tesiri ve kontrolünde olmuştur. Bunun yanı sıra Doğu ile Batı kültürlerinin kesiştiği noktada yer alması nedeniyle çok zengin kültürel birikime sahiptir. Bu coğrafi avantaj ayrıca Siirt şehrinin kültürel çeşitliliğinin ilerlemesinde önemli bir faktör olmuştur(Özgen ve Karadoğan, 2009, s.67)

2.4. Mimari ve İmar Yapısı:

Kent mimarisinin uzağında gelişim gösteren Siirt şehri, 1923'te il merkezi konumuna gelmesine rağmen yeteri ölçüde bir gelişim gösterememiştir. Bu süreçte kent merkezinin konumu olarak ifade edilen olan İnönü, Ulus, Sakarya ve Dumlupınar gibi mahallerde sokaklar epeyce dar ve düzensiz bir şekilde imar planından yoksun kalmıştır. 1950'li yıllara doğru Tınaztepe, Batı, Ülkü ve Karakol mahalleri zaman içerisinde gelişme göstermiştir. Siirt sokakları, insanların zar zor geçebilecek genişlikte olup; yerel idarecilerin imar planlarından ziyade, mülk sahiplerinin imar ve şehir bilgilerini yansıtmaktadır. Bu dönemde inşa edilmiş mahallelerde cadde özelliği gösteren herhangi bir düzen yoktur. Hiçbir alt yapı ve planlamanın olmadığı bu mahallelerde sağlığı tehdit edici koşullar mevcuttur. Köy ve kent yaşamının iç içe yaşandığı Siirt şehrinin dört bir yanında, geçimini hayvancılıkla sağlayan birçok aile günümüzde de bu faaliyetlerini sürdürmektedir(Özgen ve Karadoğan, 2009, s. 68)

Siirt şehrinin çevresi yeşillik, bahçe ve tarımsal alanlarla kaplı, diğer bölgelerde görülmeyen bir konut çeşidi (evin dış kısmından bakıldığında damı düz, ancak ev içerisinde bakıldığında kubbeli) mahallelerden bir araya geldiği küçük bir yerleşim konumundaydı. Bölgede “cas” ismi konulan alçı taşının (jips) kullanımı ile oluşturulan bu ev tipinin birtakım modelleri Siirt'in başta doğusu tarafında bulunan eski mahallelerinde şuan bile varlığını sürdürmektedir(TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, s.174) Bu maddeden yapılan evler yüzünden şehir virane bir görünüme sahiptir. Yeni yapılan binanın yanına gelindiğinde bu binanın yüz yıllık bir ömrü olduğu düşüncesine kapılmamak mümkün değildir. Ancak, bu binalar 5-6 yıl içerisinde yıkık dökük bir hal alır. Castan yapılan evlerin tamirâtı çok maliyetli olduğu için şehir halkı bu yapıları onarmaktan kaçınmaktadır. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Siirt'te düzenli bir imar yapılaşması yoktu. Bu durum şehrin plansız ve düzensiz bir yapılaşmaya gitmesine neden olmuştur. 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı İmar Kanunu ile imar planlarının hazırlanması ve uygulanması belediyelerin sorumluluğuna verildi. Siirt'in yapılaşma sorunu çözmek ekonomik olarak maliyetli olacağı için gerekli tedbirler alınmamış ve imar ile ilgili faaliyetler ertelenmiştir(Aslan, 2017, s.59).

İmarla ilgili ilk ciddi çalışmalar il Valisi ve Belediye Başkanı olan Sakıp Beygo (1934-1936) döneminde yapılmıştır. Cumhuriyet, Doğan ve Sakıp Beygo caddeleri bu

dönemde açılmış ve hiç caddesi olmayan Siirt üç caddeye kavuşmuştur. Daha sonraki dönemlerde Aydınlar ve Lütfi Kayra caddeleri açılmıştır. Temmuz 1941’de şehrin imar çalışmalarında bir canlılık gözlenmektedir. Belediye tarafından Yeni şehir için 4 tane numune evin yapılması planlanmıştır. Ayrıca, birkaç yıl önce yapımına başlanmış ve çeşitli nedenlerden inşası durdurulmuş olan çarşı halinin yapımına yeniden başlanması planlanmıştır. İmar alanında yaşanan bu canlılık ile Ağustos 1941’de Siirt’te ilk parke taşlı kaldırım yapılmıştır(Aslan, 2017, s.59). Görüldüğü üzere Siirt şehri, genel manada düzenli bir imar planından yoksun kalmış ve şehrin modern bir görünümüne kavuşması sürekli olarak ertelenmiştir. Bakıldığında 1950’li yıllara kadar Siirt’in önemli bir caadde ve sokağı bulunmamaktaydı. Bu dönemde her ne kadar kimi idareciler şehrin imar yapısıyla ilgili birtakım planlara başvurulmuş, fakat yetersiz kalmış ve tam anlamıyla amacına ulaşamamıştır. Bununla birlikte Siirt şehrinin imar planında önemli değişiklikler ve gelişmeler ise ancak 1950’li yıllarından itibaren ilerleme gösterdiğini ifade edebiliriz.

2.5. Eğitim:

Cumhuriyet kurulmadan önce, Siirt vilayetinde de Osmanlı Devleti’nin geleneksel eğitim anlayışı mevcuttu ve eğitim medrese denilen kurumlar vasıtasıyla verilmekteydi. Tanzimat ile beraber Osmanlı sınırları içerisinde gelişmeye başlayan ve devlet gözetiminde eğitim veren ilk ve orta düzey okullar Siirt’te yer alan eğitim kurumlarıydı. Bununla birlikte, bölgede hayatını devam eden azınlıklar da kendilerine ait okullarda eğitim görmekteydiler. Siirt Sancağında eğitim imkânlarının yeterli olmaması nedeniyle okuryazar durumu düşük kalmıştır. Nitekim 1890’lı yıllarda, Siirt Sancağı 100.000 civarı nüfusundan yalnızca 6.000’i eğitim almaktaydı. Cumhuriyet dönemi idarecilerinin eğitim konusunda ortaya koydukları yeniliklerin, Siirt vilayetinde eğitim konusunda nasıl bir değişim olduğunu değerlendirmek üzere, Siirt’in 1923-1950 yılları arası dönemde sosyal durumunu anlamamız açısından katkı sağlayacaktır(Aslan, 2017, s.43).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulmasıyla birlikte eğitim alanında reformlar uygulanarak eğitimde tam anlamıyla bir seferberlik durumu ilan edilmiştir. Eğitim sistemi bütünüyle değişmiştir. Batı tarzı bir eğitim anlayışı kabul edilmiş daha laik ve milli bir eğitim sistemi geliştirilmiştir. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla Şer’iye ve Evkaf Vekâleti ya da özel vakıflar aracılığıyla çalışmalarına devam eden medrese kurumları kapatılmış,

laik düşünce sistemine karşıt olan ve eğitim alanında ikircikli bir yapıya neden olan din temelli eğitim düşüncesine son verilmiştir. Türkiye’de çalışmalarına devam eden azınlıklara ait okullarda da bazı düzenlemeler yapılmış ve Türkiye’deki tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır(Siirt İl Yıllığı, 1967, s.65). Devlet Siirt’te eğitim öğretime büyük önem vermiştir. 1925’lerde Siirt il merkezinde 4 ilkokul ve 1 ortaokul, il genelinde ise toplam 29 ilkokul vardı. Bu okulların büyük bir bölümünde ciddi anlamda bir öğretmen açığı da bulunmaktaydı(Seçkin, 2005, s.277) Zaman içerisinde okul sayısında bir artış, eğitim olanaklarında ve kalitesinde ilerleme beklenirken, yaşanan süreçte hükümetin düşündüğü şekilde olumlu gelişmeler yaşanmadı. Öğrenci sayısında ciddi bir azalma yaşanmış ve Siirt’te 1935’te okul sayısı 14’e kadar düşmüştür.

1940’lı yıllara gelindiğinde Siirt merkezinde bulunan okul sayısı son derece azdı. Bu okullar içerisinde bulunan ilkokullar; Cumhuriyet İlkokulu (4 Öğretmen-162 Öğrenci), Gazi İlkokulu (5 öğretmen-232 öğrenci), Sakarya İlkokulu (4 öğretmen-166 öğrenci) ve Yeni okuldu(5 öğretmen-165 öğrenci). Siirt merkezde 250 öğrencisi bulunan 1 adet ortaokul yer almaktaydı. Siirt’in kazalarında; Kurtalan’da 1 okul (3 öğretmen-65 öğrenci), Beşiri’de 1 okul (3 öğretmen-112 öğrenci), Baykan’da 1 okul (1 öğretmen-40 öğrenci), Eruh’ta 1 okul (3 öğretmen-133 öğrenci), Pervari’de 1 okul (2 öğretmen-91 öğrenci), Kozluk’ta 1 okul (1 öğretmen-62 öğrenci), Zokayit Köyü’nde 1 Okul (1 öğretmen-50 öğrenci), Sason’da 1 okul (1 öğretmen-30 öğrenci), Şirvan’da 1 okul (1 öğretmen-49 öğrenci) ve Şırnak’ta 1 okul (3 öğretmen-102 öğrenci) bulunmaktaydı(BCA Fon No: 490 1 0 0 Yer No: 1002 871 2).

Siirt vilayetinde eğitim alanında 1940’lı yıllarda pek çok yeni yatırımlar yapılmıştır. Kentin birçok bölgesinde yeni okulların inşa edilmesi adına önemli gayretler sarf edilmiştir. İl valisinin öncülüğünde eğitim konusunda genel bir seferberlik ortaya konulmuştur. Vatandaşların okullara ilgi göstermesi ve benimsemesi için çocukların eğitim görmesi adına il genelini kapsayan faaliyetler yürütülmüştür. Ancak tüm bu faaliyet ve çabaların tam manasıyla maksadına ulaştığını belirtmek mümkün değildi. Nitekim Siirt ilinde vatandaşların okuma-yazma öğrenmenin sadece memur olabilmek adına gerekli görüyorlardı. Kimi vatandaşta çocuklarının memur olmasını istemedikleri içinde onların okula gitmesinin bir anlamı olmadığını düşünüyorlardı(Demir, 2016, s.91).

Siirt Valisi Naci Kıcıman, eğitim hususunda ortaya çıkan bazı olumsuzlukları

gidermek adına 1946 tarihinde eğitimde on yıllık bir plan ortaya koymuştur. Bu plan çerçevesinde, 1946 tarihinden başlamak üzere bu on yıllık süreç içerisinde il ve ilçelerde 12 tane olmak üzere toplamda 406 okulun yapımı için karar alınmıştır. Bu okullarda görev almak üzere Halkevinde 350 öğretmen ve 67 eğitmenin yetiştirilmesi düşünülmüştür. Ayrıca planlanan okullar içerisinde 20'sinin pansiyonlu olacak şekilde yapılması kararlaştırılmıştır. Fakat 1950 yılına gelindiğinde 498 köyü bulunan Siirt ilinin yalnızca 5 köyü okula sahipti. Buradan da anlaşılabacağı üzere, 1946'da okulların inşası ile ilgili ortaya konulan planın, Siirt'te herhangi bir değişiklik ortaya koymadığı görülmektedir. Eylül 1946 yılında Siirt Erkek Sanat Okulu açılmıştır. Okulun inşası için eski valilik binası verilmiş ve eğitimin başlaması adına faaliyetlere başlanmıştır. 1949 yılında Akşam Kız Sanat Okulu da açılmıştır. Bu okullar vasıtasıyla Siirt'te yaşayan gençlerin mesleki eğitimlerini alabilmeleri hedeflenmiştir(Aslan, 2017, s.47).

Genel manada belirtecek olursak Siirt şehrindeki eğitim seviyesi Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950 'li yıllara kadar olan dönemde yeteri düzeyde gelişme kat edememiştir. Niitekim bu konuda özellikle devletin idarecileri tarafından Siirt'teki eğitim durumunu yüksek düzeye çıkarmak için önemli çaba ve gayretler sarf etmişlerse de birtakım sorunlar ve nedenlerden dolayı bu çabalar yeterince hedefine ulaşamamıştır. Bundan dolayı Siirt'te okuma-yazma seviyesi düşük kalmıştır.

2.5.1. Siirt Halkevleri ve Faaliyetleri:

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, pek çok konuda reformlar yapmış ve sosyal değişimi hızlı bir şekilde uygulamaya koymuştur. Uygulanan bu reformları halkın benimsemesi kolay olmamıştır. Halifelik kurumunun kaldırılması ile birlikte kılık kıyafet reformu olmak üzere pek çok yenilik tepki görmüştür. Bu tepkiler karşısında Cumhuriyeti idare eden yönetici kadroların toplumun eğitilmesi ve reformların benimsemesi için farklı yollara başvurmuşlardır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) bir kültür kolu olarak kurulan Halkevleri, Türkiye Cumhuriyet Devleti'ni çağdaş ülkelerin seviyesine getirmek, halk için yapılan reformları daha iyi bir şekilde aktarmak ve örgün eğitimden yoksun kalan halkı eğitmek üzere kurulmuş bir eğitim müessesidir(Aslan, 2017, s.48).

Halkevlerinin açılma nedenleri arasında en mühim gelişme, kültürel faktörlerin ön

plana çıkmasıdır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında sosyal ve kültürel konularda hayata geçirilmek istenen pek çok yenilik toplum nezdinde gereken ilgiyi görmemişti. O dönemlerde topluma başta yeni alfabe olmak üzere okuma-yazmayı öğretmek maksadıyla açılmış olan Millet Mekteplerinin bu amacı gerektiği kadar yerine getirememesi, ayrıca öteki kültürel inkılapları da halka anlatmak için Halkevlerinin açılması kararı alınmıştır(Kümür, 2014, s.13). Halkevlerinin açılma nedenleri arasında Türk halkının uzun yıllardan beri geri kalmasına sebep olan olumsuz durumların ortadan kaldırılması, söz konusu kurumlar aracılığıyla toplumu bir araya getiren insanlara inkılapları benimsetip böylece modernleşmeyi sağlamak, yerel farklılıkları ön plana çıkararak ülke toprakları içerisinde bulunan farklı unsurları tek bir çatı altında bir araya getirerek bunlardan yalnızca bazılarını gerçekleştirmektir(Zeyrek, 2006, s.16).

12 Ocak 1932 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'nin parti teşkilatlarına gönderdiği bir beyanname ile Halkevleri kurulmuş ve 19 Şubat 1932 tarihinde çalışmalarına başlamıştır(Özacun, 2001, s.1). Halkevleri dokuz ana koldan oluşmuştur. Bu kollar şu şekildedir; Dil tarih ve edebiyat kolu, güzel sanatlar kolu, temsil kolu, spor kolu, sosyal yardım kolu, halk dershaneleri kolu, kitaplık ve yayın kolu, köycülük kolu ve tarih ve müze koludur. (CHP HÖ, 1935, s.5).

Milliyetçilik ideolojisinin yoğun olarak işlendiği bir tema olan Halkevleri, bunun yanı sıra Halkçılık ilkesinin de uygulandığı bir kurum olarak ön plana çıkmaktadır(Temizhan, 2006, s.28). Bu hedefler çerçevesinde, Siirt'te 19 Şubat 1934 yılında büyük bir törenle Siirt Halkevi açılmıştır. Kentin en önemli mekânında, Siirtli vatandaşların destekleri ile açılan Halkevi Siirt'in kültürel yaşamına yeni bir canlılık kazandırmıştır(Atalay, 1946, s.33.). Halkevi'nin açıldığı gece, bir tören düzenlenmiştir. İstiklal Marşı okunmuş ardından da törende yerli ve yabancı müzik dinletisi yapılmıştır. Toplum tarafından büyük ilgi gören tören "İstiklal" adlı piyes ile bitmiştir. Bunların yanında, Siirt Halkevi daha önce, Türk Ocağı binası olarak kullanılan binada çalışmalarını yürütmüş ve halkevi binası yerel bir malzeme olan Cas'tan yapılmıştır. Halkevleri binası küçük bir bahçe, voleybol ve tenis sahaları ile çevrelenmiştir. Siirt Halkevi 1934 tarihinde Dil, Tarih, Edebiyat alanlarını içeren şube; Spor Şubesi, Güzel Sanatlar Şubesi ve Temsil Şubesi ile beraber toplamda dört şube ile çalışmalarına başlamıştır(Olgun, 2013, s.290).

1 Ocak 1935 ile 15 Aralık 1935 tarihleri arasındaki faaliyet raporunda, Halkevi'nin

amaçları hakkında şunlar dile getirilmektedir: *Evimiz, bu yılki çalışmalar ile hedefi olan yurttaşları samimi bir çatı altında toplamak, onlarda fikir birliği meydana getirmek, devrim ve cumhuriyet sevgisini gönüllere sindirmek, dimağlardaki eksikliği yavaş yavaş gidererek modern hayat telakkisini kökleştirmek, yurttaşların kültürünü yükseltmek alanlarında her türlü fırsatlardan faydalanarak gelecek için umutlu sonuçlar elde etmiştir*(BCA, 490.01.990.833.1., s. 2.) Raporda, toplumun çağdaş Cumhuriyet ideolojisi ile eğitim belli hedefler etrafında tek çatı altında bir araya getirerek ve halk nezdinde düşünce birliği sağlama hedefleri net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, Cumhuriyet yönetimine karşı olan ön yargılı düşünceleri ortadan kaldırarak halka, Cumhuriyet sevgisini kazandırmak mühim bir amaç olarak ifade edilmiştir. Ayrıca toplumun kültürel düzeyini artırarak Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet ideolojisine sahip çıkan bir toplum yaratma düşüncesi de belirtilmiştir. Ayrıca Halk evi özellikle sosyal ve kültürel alanda Siirt şehrine önemli katkıları olduğunu söylemek mümkündür. Bu konuda vatandaşların da Halk evine olan ilgisi de beklenenden fazla olmuştur.

2.6. İktisadi Yapı:

Son dönemlerine doğru Osmanlı İmparatorluğu iktisadi anlamda bağımsızlığını kaybetmiş ve Batılı devletlere bağımlı olacak duruma düşmüştür. Kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye vasıtasıyla Batılı devletler Osmanlı ekonomisinde baskın bir güç durumuna gelmişlerdir. Uzun ve yorucu geçen onca savaşlar da Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sistemini olumsuz açıdan sarsmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti çöküş döneminde ekonomik anlamda iflas etmekle birlikte ayrıca bu alandaki bağımsızlığını da kaybetmiştir. Bu nedenle, siyasi bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti Devleti iktisadi bağımsızlık adına önemli birtakım politika ve planlar yürütmüştür. Ülke içinde bulunduğu bu iktisadi durumdan kurtulmak için 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de bir iktisat kongresi düzenlenmiştir. "Misak-ı İktisadi Esaslarının belirlendiği bu kongrede, toplumun hemen her kesiminin sorunları ortaya konularak, bu sorunlara çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Alınacak kararda ülkenin siyasi bağımsızlığı iktisadi bağımsızlığın kazanılmasına bağlı olduğu gerçeği üzerinde durulmuştur(Coşkun, 2003, s.72-73).

Ülkenin iktisadi bağımsızlık kazanabilmesi için tarım, sanayi ve ulaştırma alanında

önemli faaliyetler yapılmıştır. 1929 yılında dünya genelinde ortaya çıkan ekonomik buhran da Türkiye Cumhuriyeti de önemli ölçüde etkilenmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda ekonomik krizden en az etkilenmek adına farklı bazı politikalar uygulayan Tek Parti iktidarı 1931 yılında Devletçilik ilkesini resmen kabul etmiştir. Özel sektör, yapması gereken yatırımı yapamaması ve sermayeyi yeterince bulunduramaması nedeniyle önemli yatırımları devlet bizzat üstlenmiştir. 1933 yılında ilk 5 yıllık kalkınma planı uygulamaya konmuştur. Cumhuriyet, ülke idaresini ele aldığı anda Doğu illerindeki sosyal ve iktisadi gelişmişlik, ülkedeki ortalama düzeyin oldukça gerisinde kalmaktaydı. Ermeni olayları, Rusya'nın bölgeyi işgal etmiş olması, çeşitli dönemlerde yaşanan ayaklanmalardan dolayı bölge ekonomik yönden harap olmuş ve bölgenin tekrardan imarını üstlenmek Türkiye Cumhuriyeti'nin görevi olmuştur. Bununla birlikte, Cumhuriyet yöneticileri bölgenin gelişmesi için adımlar atmış olsalar da farklı politik ve iktisadi sebepler yüzünden bu adımlar bölgenin kalkınması adına yeteri düzeye ulaşamamıştır(Aslan, 2017, s.60-61).

Siirt, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan diğer illerde olduğu gibi ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Sözkonusu temeli tarım ve hayvancılığa dayanan Siirt'in genelinde yapılabilecek iktisadi çalışmaların çeşidi de netice olarak epey sınırlı kalmaktadır. Bu yüzden ortaya çıkan sonuç şehrin ilerlemesi bakımından da bir hayli olumsuz durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Nitekim şehrin kalkınması da bu durumun neticesinde çok az bir şekilde ilerleme kat ediyor. Sanayi kolunun hemen hemen hiç gelişmemiş olması ve sanayi tesislerine ait işletmelerinde bir elin parmaklarını geçmediği Siirt'te, ekonomik yaşam daha çok tarıma dayalı çalışmalara bağlıdır(Kümür, 2014, s.52-53).

Yüzyıllar öncesinden günümüze toplumlar yaşamlarını tarımsal faaliyetler ile gerçekleştirmişlerdir. Buğday, arpa gibi hububat mahsullerinin yetiştirildiği Siirt'te ayrıca bağcılık da önemli bir tarımsal faaliyet kollarındandır. Siirt'te tarımsal çalışmalar, doğal şartlara bağlı bir şekilde sürdürülmektedir. Bu bakımdan, Siirt ilindeki tarımsal çalışmalar toprak şekilleri ve iklimsel durumlara bağlı coğrafi şartlar tarafından belirlenmektedir. Bunun yanı sıra 1927 yılında yapılan tarımsal sayımlarda Siirt nüfusunun aşağı yukarı yarısı tarımsal faaliyetlere bağlı olarak çalışmaktaydı(Aslan, 2017, s.61). Siirt şehri, 1940 yılına kadar coğrafi statüsü ve gerekli altyapı olanaklarından yoksun olması sebebiyle önemli ticaret noktalardan uzak kalmıştır. Zira bakıldığında Siirt'in Diyarbakır ile olan

karşılıklı ticaret durumu da son derece sınırlı idi. İki şehir arasındaki bağlantıyı sağlayan ve ulaşım yolu üzerinde bulunan Batman Çayı'nın üzerinde köprüünde olmaması nedeniyle yolcu taşımacılığı keleklerle ve sallarla sağlanıyordu. Bu sebeple bölge şehirleri ile olan yol bağlantıları da gelişmemiş olması neticesinde olumsuzlukları bir hayli yaşayan Siirt şehri ticaret konusunda yeteri kadar ilerleyememiştir. Siirt şehri ekonomik gelişmişlik anlamında Türkiye ortalamasının oldukça gerisinde kalmaktaydı. Bu durum şehirde çalışma kollarının kısıtlı olmasına ve vatandaşın yaşam kalitesini düşürmekteydi. Çalışma sektörlerinin yeterli olmaması nedeniyle işsizlik durumunu da ayrıca ortaya koymaktaydı. Bu yüzden Siirt şehri bölge illerine göç vermektedir. Bunların yanı sıra bir şehirde zorunlu olması gereken temel kamu gereksinimleri de çok az olarak ifade edebileğimiz seviyedeydi. 1940- 1950'li yılları arasında şehirde su, elektrik, yol, eğitim, sağlık, imar ve iskân gibi önemli sıkıntılar mevcuttu. Siirt ilini iktisadi bakımdan mühim bir duruma getiren ve hareketlilik kazandıran netice ise hiçkuşkusuz 1944 yılında Kurtalan Demiryolunun ulaşım bağlamında Siirt'e kazandırılmasıydı. Zira Kurtalan Demiryolu'nun yapılması ile birlikte Siirt'in çevre şehirlerle ticaretini de geliştirmiştir(Demir, 2016, s.49-50).

Siirt'te meyvecilik tarımsal faaliyetler içerisinde önemli alanlardan biridir. Siirt çevresindeki meyve bağ ve bahçeler, ilin güney ve güneybatı dolaylarında ve akarsu boylarındaki vadilerde toplanmıştır. Merkez ilçe, Garzan, Eruh, Şirvan başta olmak üzere tüm bölgede bağ bahçelerine rastlamak mümkündür. Bu bağlarda, 35 çeşit üzüm yetiştirilmektedir. Yetiştirilen bu üzümlerden, pekmez, sucuk, pestil ve kuru üzüm yapılır. Bunun yanı sıra bittim (menengiç) yörede yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Bunların dışında; ceviz, badem, armut, elma, fıstık, zeytin, kayısı ve saire yetiştiriciliği de yapılan tarımsal faaliyet kolları arasındadır(Atalay, 1946 ,s.15).

Tarımsal faaliyet kollarından olan hayvancılık, Siirt nüfusunun önemli bir kesimi tarafından yapılmaktadır. Hayvancılık, göçebe ve yarı göçebe şeklinde hayatını idame eden insanların ekonomik çalışma alanını oluşturmaktadır. Yaz aylarında yaylaklarda, kışın ise kışlaklarda bulunan göçebeler, hayvan sürüleri ile devamlı bir hareket halindedirler. Siirt'te hayvancılık oldukça gelişmiştir. 1946 yılında hazırlanan bir raporda da bu durum açık bir biçimde ortaya konulmuş ve Siirt'in hayvancılık noktasında en yoğun ve yaygın şekilde yürütüldüğü Doğu Anadolu şehirlerden biri olduğu belirtilmiştir(Aslan, 2017, s.65-66). Siirt'i ekonomik anlamda değişime uğratan durum ise 1940'lı yıllardan itibaren Siirt ilinin

Raman bölgesinde bulunan petrol de kuşkusuz şehrin ekonomisinin ilerlemesine önemli katkıları olmuştur. Türkiye'nin dört bir tarafına göç veren Siirt şehri, özellikle Batman'da (İluh) petrol kuyularının işletilip faaliyete girmesiyle, Siirt ve bölge illerinden şehre önemli düzeyde göçler yaşanmıştır(Özgen ve Karadoğan, 2009, s.68).

2.7. Sağlık:

Siirt şehri içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartları, coğrafi ve iklimsel koşulları sebebiyle sürekli bulaşıcı hastalıkların yoğun olarak yaşandığı yerlerin başında gelmekteydi. Zorlu yaşam şartları, hastalıkların uzunca bir süre devam etmesine hatta ölümlere kadar bir hal almaktaydı. Siirt'teki tıbbi olanakların az olması ve önleyici hizmetlerin yeteri düzeyde olmaması hastalıklardan doğan zararı daha da derinleştiriyordu. (Demir, 2016, s.99-100).

Cumhuriyet'in kurulması ile beraber, Siirt'te sağlık hizmetleri daha iyi bir duruma getirilmesi amaçlanmış başta trahom, sıtma, verem olmak üzere pek çok hastalıkla mücadele etmek için çalışmalar yapılmıştır. 1926'de Siirt'te Askeri Hastane dışında hastane bulunmamaktadır. Bunun yerine; Siirt merkez, Eruh, Pervari, Beşiri ve Garzan ilçelerinde birer dispanser kurumu bulunmaktaydı. Siirt'te Devlet hastanesi 1929 yılında faaliyete geçmiştir. Devlet Hastanesi, 1933 yılında 25 yataklı durumuna getirilmiş ve Siirt'in bu husustaki eksikliği kısmen de olsa giderilmiştir. Bu hastane de görev aalması için operatör, dâhiliye ve göz uzmanı olmak üzere toplam üç doktor ve bir ebe getirilmiştir. Ancak bu hastanenin tam manada donanımlı ve modern kriterlere sahip değildi. Bu hastanenin giderleri, İl Özel İdaresi tarafından sağlanmaktaydı(Aslan, 2017, s.70). Siirt'te özellikle yaygın şekilde trahom hastalığı mevcuttu. Su sorununun yoğun bir şekilde hissedilmesi ve devamlı olması trahom hastalığına yakalanan kör kişilerin sayısını oldukça arttırmaktaydı(Uyrun, 2021, s.56)

Siirt ile ilgili 1935 ve 1942 yıllarında hazırlanan iki raporda; Siirt'teki en mühim sorunların başında sağlık alanında yaşanan eksikliklere dikkat çekilmiştir. Siirt ve yöresindeki en mühim sorunlardan biri, sağlık konusuydu. Siirt'te, il sağlık müdürlüğünün etkin duruma getirilmesi, merkez ilçelere doktor tayin edilmesi ve bölgedeki insanlara sağlık güvencesi sağlanarak sosyal devlet düşüncesinin geliştirilmesi hususunda öneriler talep edilmekteydi. Özellikle yörede yaygın olarak görülen sıtma hastalığına karşı da daha

etkili bir çaba gösterilmesi gerektiği ifade edilmektedir(İlyas, 2014, s.341). Bunun yanı sıra Siirt ilinde önemli sağlık kurumlarına gereksinim duyulduğu, mevcut kurumların ihtiyaçları tam olarak yerine getiremediği, birçok sağlık kurumunda da en elzem sağlık araç-gereçlerin olmadığı belirtilmektedir. Birçok kazada da sağlık görevlisi bulunmuyordu. Bakıldığında bu dönemlerde Pervari'nin Şirvan'ın en büyük sorunu kazada doktor, ebe, eczane ve baytar kısacası hiçbir sağlık görevlisinin olmamasıydı. Siirt merkezinde yer alan Memleket Hastanesi de yetersiz ve bakımsızdı. Bu koşullar içerisinde hizmet vermektedir(Demir, 2016, s.100).

1945 yılında Siirt'te hariciye ve dâhiliye klinikleri, bir ameliyathanesi bulunan 25 yataklı bir memleket hastanesi bulunmaktaydı. Bu hastanede bir operatör ve bir dâhiliye uzmanı görev almaktaydı. Bununla birlikte ilde bir trahomla savaş hastanesi ve bir askeri hastane de yer almaktaydı. 1945 yılında Siirt'te 2 göz doktoru, 2 dâhiliye uzmanı, 1 çocuk uzmanı, 2 operatör, 1 bakteriyolog ve 8 pratisyen doktor bulunmaktadır. Bunların dışında, sıtma ile mücadele amacıyla 3 doktor daha Siirt'te tayin edilmişti. Erüh ve Beşiri dışındaki kazalarda doktor ise yoktu. Sadece il merkezinde iki eczane bulunmaktaydı. İl merkezinde 3 sağlık memuru, 1 ebe ve 1 hemşire görev almaktaydı İlçelerde de 7 sağlık memuru bulunmaktaydı(Aslan, 2017, s.71).

Kısaca ifade edecek olursak, 1923 ile 1950 yılları arasında Siirt ilinde sağlık hizmetleri yeteri düzeyde olmamıştır. Bunun birçok sosyal ve kültürel nedenleri mevcuttu. Bu nokta da özellikle idareciler tarafından Siirt'teki sağlık hizmetlerinin daha iyi bir düzeye çıkarmak için önemli çabalar sarf edilmiş ancak 1950 yılı nüfus sayımında 156.000'in üzerinde bir nüfusu bulunan Siirt'te yalnızca 25 yataklı bir hastanenin bulunması bu çabaların yeteri kadar olmadığını göstermektedir.

2.8. Göç:

Toplumsal yapıya nüfuz eden ve bu yapının değişime uğramasında belirleyici bir rol oynayan savaş, afet, inkılâp, kıtlık vb. birçok neden arasında gösterilen göç; toplumun sosyal, iktisadi, kültürel, psikolojik yapısı ile doğrudan bağlantılıdır. Nüfus artışında veya azalmasında temel iki değişken şeklinde ortaya çıkan doğumlar ve ölümler göç durumunun yaşanmasında dolaylı etkileşim gösterebilmektedirler. Bu noktada göç olayını birçok değişik kavramla belirtmek mümkündür(Karakuş, 2010, s.6).Bir bölgede yaşanacak

göç olaylarında en önemli husus bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlik olarak belirtilmektedir. Türkiye’de batı ile doğu arasındaki ekonomik gelişmişlik fark, doğudan batıya doğru bir göç hareketi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Doğum oranının çok yüksek olduğu Siirt’te hızlı nüfus artışının olması diğer taraftan da iş imkânı sağlayabilecek düzeyde iş imkanlarının olmadığı için Siirt’te de yoğun bir şekilde göç hareketleri yaşanmıştır. Ayrıca bu günkü şartlar içerisinde de Siirt’ten batıya doğu göç hareketleri halen devam etmektedir. Siirt’te gerçekleşen göç hareketlerinin geçmiş tarihi epey eski dönemlere dayanmaktadır. Siirtlilerin İstanbul’a göç etmeleri XIX. yüzyılın son dönemlerine kadar gider. İstanbul’a ilk göç eden Siirtliler, Vefa semtine yerleşmişler ve ticaret ile uğraşarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir(Abay, 2007, s.40-41). Ancak asıl göç hareketi Cumhuriyet döneminde görülmeye başlanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı’nın ardından ülkenin içinde bulunduğu durgunluk ve iktisadi sıkıntılar yeteri düzeyde gelişmemiş olan Siirt’te de fazlasıyla hissedildi. Siirt’in kırsal kesiminde yaşanan kıtlık ve yokluklar, şehir merkezinde iş alanı ve istihdam olanaklarının istenilen seviyede olmaması gençleri yeni arayışlara sürüklemiştir. Bu durum neticesinde iş imkânlarına sahip batı illerine yönelik bir göç dalgası yaşanmıştır(Siirt Gazetesi. 1 Ekim 1949).

Siirt şehrinden ülkenin batı taraflarına yönelik yaşanan göç durumu iktisadi ve sosyal nedenler ile birlikte güvenlik ile alakalı boyutları da bulunmaktaydı Cumhuriyetin kuruluş yıllarında doğuda meydana gelen huzursuzluk ortamı 1930’lu yıllarda da devam etti. Siirt ili sınırları içerisinde yer alan Tillo, Sason gibi bölgelerde hayatlarını sürdüren birçok kişi bulundukları bölgede emniyet ve asayiş bozmak iddiasıyla iktidar tarafından aile ve yakın akrabalarıyla birlikte Bursa, Kastamonu, Balıkesir, Manisa gibi şehirlere sürgün edilmişlerdi(BCA, Fon Kodu: 30.18.1 Yer No:2 87.47)

Bunların yanı sıra bölgede yaşayan aileler arasında meydana gelen kan davaları yüzünden de birçok aile Siirt’ten göç etmek durumunda kalmıştır. 1950 yılından itibaren Siirt’ten devamlı olacak şekilde göç hareketleri yaşanmıştır. Bu göç hareketlerini üç neden şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu göçlerden ilki il sınırları içerisinde yer alan Raman bölgesinde bulunan petrol ile birlikte Batman taraflarına yaşanan göç hareketidir. Bu göç hareketinin ardından Batman hızlı bir şekilde gelişmiştir. Çok geçmeden Batman nüfusu Siirt nüfusunu yakaladı ve bir süre sonra da Siirt’i geçmiştir. Diğer İkinci göç türü ise, Siirt ilinden ülkenin diğer farklı bölgelerine yaşanan dış göç hareketleridir. Bununla birlikte Siirt

merkez nüfusu 1950’li yıllarda önemli miktarda bir azalma yaşamıştır. Ve son olarak üçüncü göç hareketi ise kırsal yörelerden Siirt merkezine doğru yaşanan göç dalgasıdır. Bu gelişmelerin ardından Siirt merkez nüfusu 1950’li yıllardan itibaren hızlı bir artış yaşamıştır. Siirt merkez nüfusu bir yandan batıya yönelik verdiği göçler yüzünden azalma yaşarken, öte yandan da kırsal yörelerden gelen yeni nüfus ile beraber artış göstermiştir. Kuşkusuz kırsal bölgelerden gelen nüfus miktarı fazla olduğundan şehir nüfusunda yaşanan artış daha fazla olmuştur(Demir, 2016, s.45-46).

Genel olarak Siirt’te gerçekleşen göç hareketleri farklı durumlar neticesinde yaşanmıştır. Bakıldığında sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlere bağlı olarak bu göç hareketleri gerçekleşmiştir. Bu durum Siirt şehrinde farklı demografik durumların yaşanmasına sebep olmuştur. Bazı dönemlerde nüfus miktarında azalma yaşanırken, bazı dönemlerde ise nüfus ciddi anlamda artmıştır. Özellikle ekonomik anlamda yaşanan bazı gelişmeler nüfusta yaşanan bu değişime etkisi önemli düzeyde olmuştur.

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE NÜFUS SAYIMLARI VE SİİRT NÜFUSUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ (1927-1950)

3.1. 1927 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İlinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

3.1.1. 1927 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde, yeni ve genç Türkiye Devleti’nin üstünde önemle durduğu toplumsal meselelerden birisi de nüfus konusu olmuştur(Arı,1992, s.409). Cumhuriyet kurulmadan önceki zamanlar, gerçekleşen savaşlar ve bu savaşların yarattığı yıkıcı sonuçlar sebebiyle ülkedeki nüfus miktarında önemli bir azalma yaşanmıştır. 1912 tarihindeki Balkan harbinin yaşanması, akabinde Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşını da içine alan uzun soluklu devam eden bir savaş ortamının bir neticesi şeklinde meydana gelmiştir. Bu savaşlar sonucunda önemli kayıplar yaşanmasından ötürü önemli bir gaye olarak nüfusun artışına yönelik adımlar atılmıştır(Aydoğan ve Çoban, 2016, s.120)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti idari örgütlerini oluşturmakla birlikte, siyasal, toplumsal ve iktisadi alanda da birtakım hamleler gerçekleştirmiştir. Kurumsal bir yapı sürecinde bulunan devlet, ülkede nüfus miktarını bilmeyi arzulamıştır. Bu maksatla nüfus işlerine bir düzenleme yaparak ve güvenilir tutanaklar elde etmek için 1926 tarihinde

önemli bir kurum olan İstatistik Umum Müdürlüğü'nü kurmuştur. Akıllı ve bilimi amaçlayan bu yeni yönetim, nüfus konularını bir düzen içerisinde tutmak için, demografi biliminden geri durmamıştır(Çakıcı,2014, s.35). İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuş fakat Türkiye'de istatistik alanında yetişen bir uzman bulunmamaktaydı. Bu nedenle kuruma müdürlük etmesi için Belçika vatandaşı olan istatistik uzmanı Camille Jackquart tayin edilmiştir(Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s.77)

1927 sayımları Cumhuriyet idaresindeki ilk nüfus sayımı olması sebebiyle sayım hazırlıklarına bir yıl öncesinden yapılmaya başlanmıştır. Sayımın olacağı tüm yerlerde şehirlerin, kasabaların ve köylerin bir listesi oluşturulmuştur. Bu listelerin oluşturulmasındaki maksat bölgelerde bulunan yerleşim yerleri belirlenerek, bu saptamaya bağlı olarak çalışmaların planlanmasıdır. Bu hususta illere listeler gönderilmiş ve gereken bilgilere ulaşılmıştır. Ülkedeki çeşitli bölgelerde iklim, ulaşım ve yönetim oluşumlarının durumlarını belirlemek ve bu yerlerde yapılacak olan sayımlardaki usullerin nasıl olacağı konusunda verilere ulaşmak için inceleme gezileri düzenlenmiştir. Bu geziler sonucunda alınmış kararlar, tecrübe sayımları ile karşılaştırılarak olasılığı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Gerçekten de yapılan bu tecrübe sayımları alınmış kararlar kapsamında uygulanarak başarı sağlanmıştı(Karslı, 2019, s.6). Bu çalışmalar dışında birtakım önemli hazırlıklarda yapılmıştır. Bu çerçevede öncelik olarak sayım sırasında görevli kamu personellerinin eğitimi ve öğretimi ile ilgili bazı çalışmalar yürütülmüştür(BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:25.145.5.). Daha sonra sayım esnasında ortaya çıkabilecek malzeme ihtiyaçları ile en önemlisi de makineler ve diğer araç gereçlerin tedariki sağlanmıştır(BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 26.55.20). Sayımda kullanılmak üzere temin edilen başta makineler ve diğer araç gereçler tüm illere gereksinimi kadar sevk edilmiştir. Bunun yanı sıra nüfus sayımı sürecinde harcanmak üzere 1928 yılı Ziraat Bakanlığı bütçesinden bir miktar para ayrılmıştır(BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 27.75.17).

Cumhuriyet Döneminde yapılan bu ilk nüfus sayımı dönemin gazetelerinde de geniş şekilde yer almıştır. Cumhuriyet gazetesinin o dönem yayımladığı haberde, 1927 Nüfus Sayımı 28 Ekim 1927 günü sabah 08.00'de başlamış ve akşama doğru yapılan top atışı ile nüfus sayımı sona ermiştir. Seçimin olacağı esnada yurttaşlara sokağa çıkma yasağı konusunda uyarılarda bulunulmuştur. Söz konusu sayımdan bir gün öncesinde Cumhuriyet

gazetesinin ilk sayfasında “Sakın Unutmayınız” haberi ile sayım sırasında sokağa çıkma yasağı olacağı ve bu zaman zarfında her yerin kapalı olacağı; bu sebepten ötürü de gereksinimlerinin de öncesinde karşılanmasının zaruri olduğu noktasında vatandaşlar uyarılmıştır(Cumhuriyet, 27 Ekim 1927, Sayı: 1345, s. 1.)

Cumhuriyet'in kurulmasının akabinde 1927 tarihinde ilk kez gerçek manada bir nüfus sayımına girilmiştir. Nüfus sayımı uygulanırken halkın sokağa çıkması yasaklanmıştır. (Yüceuluğ, 1947, s.3). Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde 28 Ekim 1927 Cuma günü gerçekleşen bu nüfus sayımı, Cumhuriyet'in kurulmasının hemen ardından yapılmış ilk nüfus sayımını teşkil etmesi nedeniyle netice itibariyle yalnızca Türkiye ile kalmayıp, Batı ülkelerinde de yakından takip edilerek dikkatle izlenmiş ve ilgi uyandırmış, ayrıca her bir kademesine çok ayrı bir önem verilen bir sayım olarak kayıtlara geçmiştir(Köse, 2010, s.20). 1927 yılında uygulanan Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'deki toplam nüfus miktarı 13.648.270 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu nüfus Sayım Sonuçlarına göre ülkedeki nüfusun %23.20'si şehirlerde, %76.80'i ise kırsal alanlarda ikamet etmektedir(Sertel, 2016, s.272).

3.1.2.1927 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinin Merkez ve Kırsal Nüfus Dağılımı:

Tablo.1:

Kaza Adı	Merkez Nüfusu	Kırsal Nüfus	Toplam
Merkez Kaza	14.830	9.913	24.743
Eruh	606	13.774	14.350
Beşiri	371	12.368	12.739
Şırnak	2.962	7.555	10.517
Sason	1.011	8.272	9.283
Şirvan	402	8.393	8.975
Pervari	770	6.217	6.987
Garzan	1.460	12.655	14.115

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi, “Siirt”, c.9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul. 1981,s.6713.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, Siirt İli ve İlçelerinin Merkez ve Kırsal Nüfus

Dağılımı verilmiştir. 1927 sayımında Siirt ili merkez ilçeyle birlikte toplamda 8 ilçeden oluşmaktadır. Siirt Merkezin genelinde 24.743, Eruh'ta 14.350, Beşiri de 12.736, Şırnak'ta 10.517, Sason da 9.283, Şirvan'da 8.975, Pervari'de 6.987 ve Garzan'da da 14.115 kişi yaşamaktadır.

Tabloda en dikkat çeken göstergelerden biri Siirt merkez ilçesi hariç diğer tüm ilçelerde kırsal da yaşayan nüfus miktarının merkezde yaşayan nüfus miktarından bir hayli yüksek olmasıdır. Bu durumun ortaya çıkmasının en büyük sebebi ise o dönemde henüz uygulamaya girmemiş olan köyden kentlere doğru göç planlamaları ile kırsaldaki tarımsal alanda insan gücüne duyulan ihtiyacın fazla olması durumu ile açıklanabilir.

3.1.3.1927 Sayımına Göre Siirt İli Genelinin Medeni Hali İtibariyle Nüfusu Dağılımı:

Tablo 2:

Cinsiyet	Mevcut Nüfus	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Meçhul
Erkek	50.353	26.847	22.626	791	49	40
Kız	52.080	22.815	22.668	6.441	143	13
Toplam	102.433	49.662	45.294	7.232	192	53

Kaynak: TCBİUM Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1,s.30

1927 yılında yapılan ilk modern nüfus sayımında ortaya konulan verilerden biri de nüfusun medeni hali itibariyle dağılımıdır. Yapılan sayımlar da başta ülkenin geneli olmak üzere araştırmaya konu olan Siirt ilinin de nüfusun medeni hali verileri ile ortaya konulmuştur. Nitekim bu veriler önemli bilgilere de ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam nüfusu 102.433 olan Siirt'te toplamda 49.662 bekâr, 45.294 ise evli insan bulunmaktadır. 7.232 dul, 192 boşanmış ile 53'te medeni hali meçhul olan kişi vardır. Tabloya bakıldığında bekâr olan kişilerin sayısı evli olanlardan daha fazladır. Bunun dışında dikkat çeken bir diğer nokta ise dul olan kişilerin nüfus içerisindeki fazlalığıdır. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi de son yıllarda yaşanan büyük ve yıkıcı savaşlardan dolayı ülkenin seferberlik içinde olması ve bunun sonucunda yaşanan insan kayıpları etkili olmuştur.

Tabloya göre boşanmış kişi sayısına bakıldığında düşük miktarda olduğu görülmektedir. Nedeni ise yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla birlikte çağdaşlaşmanın getirmiş olduğu bağımsız birey düşüncesinin henüz tam anlamıyla oturmadığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra evli erkek sayısının evli olan kız sayısından 42 kişi daha fazla olduğu ayrıca bekâr erkek sayısının da bekâr kız sayısından 4.230 kişi daha fazla olduğu görülmektedir.

3.1.4. 1927 Sayımına göre Siirt İlçelerinin Medeni Hali İtibariyle Nüfusu:

Tablo 3:

İlçeler	Mevcut Nüfus	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Meçhul
Siirt	25.059	11.562	11.838	1.588	52	19
Beşiri	13.024	6.404	5.619	980	21	-
Eruh	14.910	7.115	6.629	1.130	32	2
Garzan	14.153	7.306	5.798	1.012	30	7
Pervari	6.147	3.034	2.671	431	11	-
Sason	9.234	4.724	3.784	683	18	23
Şirvan	9.467	4.700	4.082	671	14	-
Şirnak	10.566	4.944	4.873	737	12	-
Genel Toplam	102.560	49.789	45.294	7.232	192	53

Kaynak: TCBİUM Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, s.178-179

Siirt'e yapılan nüfus sayımlarında ilçeler özelinde de nüfusun medeni hali verileri gösterilmiştir. Yukarıda Siirt ili genelinde ve tüm ilçelerde görüldüğü üzere bekâr olan kişi sayısının evli olan kişi sayısından fazla olduğu görülmektedir. Özellikle Garzan ilçesinde bekâr nüfusunun evli nüfusa göre bir hayli fazlalığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Siirt merkez ilçesi dışında Eruh ilçesi en fazla nüfusa sahip ilçe olmakla beraber Garzan ilçesiyle birlikte bekâr nüfus ile dul nüfusunun en fazla olduğu ilçeler olarak görülmektedir.

3.1.5. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Dinlerin Nüfusa Göre Dağılımı:

Tablo 4:

İlçeler	İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Musevi	Sair Dinler	Meçhul
Siirt	24.997	2	1	-	4	17	-	38	-
Eruh	14.892	-	-	-	-	-	-	18	-
Şirnak	9.974	87	-	-	62	1	-	442	-
Şirvan	9.467	-	-	-	-	-	-	-	-
Sason	8.959	76	40	-	92	63	-	-	4
Garzan	13.407	-	-	1	54	2	-	684	1
Pervari	6.078	2	-	5	-	-	-	62	-
Beşiri	10.812	-	-	-	1.369	1	-	842	-
Toplam	98.586	167	41	6	1.582	84	-	2.086	5

Kaynak: TCBIUM Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, s.223.

Toplumlar için olmazsa olmaz denilen şeylerden biri de dini müessesedir. Nitekim toplumlarla birlikte var olan din kurumu önemli bir kültürel yapıdır. Dinsel olgu insanların hayatlarında daima öncelikli konuların başında gelmektedir. Osmanlı Devleti zamanında çok kültürlü bir dini yapıya sahip olan Siirt Şehri, bu özelliğini Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile birlikte önemli bir oranda yitirmiştir. Bakıldığında 1927 nüfus sayımında nüfusun dinsel özellikleri veriler ile ortaya konulurken, ülkenin genelinde olmak üzere özellikle Siirt şehrinde çok kültürlü bir dini yapıyı da göstermektedir.

Siirt şehrinin dini özelliklerini ortaya koyan tablo incelendiğinde dini farklılıklarının önemli derece dikkat çektiğini göstermektedir. Ayrıca tablo da dinsel yönden birçok veri ortaya konulmuştur. Nüfusun yüzde 96'sını Müslümanlar oluştururken geriye kalan kısmını da, Katolik, Protestan, Ortodoks, Hristiyan, Ermeni ve diğer dinler oluşturmaktadır. Tablo da en dikkat çeken detaylardan biri de Ermeni nüfusunun diğer dini gruplardan daha fazla olmasıdır. Özellikle Beşiri ilçesinde Ermeni nüfusun daha belirgin bir şekilde görüldüğü ve şehrin genelinde yaşayan ermeni nüfusunun yaklaşık yüzde 90'nına ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bunun yanı sıra bir diğer göze çarpan durum ise sair dinlere mensup sayının fazlalığıdır.

3.1.6. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Konuşulan Dillerin Nüfus Dağılımı:

Tablo 5:

İlçeler	Türkçe	Kürtçe	Arapça	Diğer
Siirt	3.663	6.693	14.691	12
Beşiri	240	12.628	88	68
Eruh	316	14.451	143	-
Garzan	585	12.739	736	93
Sason	238	4.557	4.215	224
Pervari	80	5.854	164	49
Şirnak	375	9.748	75	368
Şirvan	109	9.292	66	-
Toplam	5.606	75.962	20.178	814

Kaynak: TCBIUM 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1

1927 nüfus sayımı sırasında ortaya konulan göstergelerden bir diğeri ise insanların konuştukları ana dilleri ile ilgili veriler olmuştur. Birçok dilsel farklılığın olduğu Siirt'te birçok dil konuşulmaktadır. Başta Kürtçe olmak üzere Türkçe, Arapça ve diğer farklı dillerin yaygın bir şekilde konuşulduğu tablo da görülmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere en çok konuşulan ana dil ise Kürtçedir.

1927 yılı nüfus sayımına göre, 75.962 kişi Kürtçe, 20.178 kişi Arapça, 5.606 kişi Türkçe konuşurken 814 kişi de diğer dilleri konuşmaktadır. Bu verilere göre nüfusun yaklaşık %75'inin konuşulan anadili Kürtçe, %20'ye yakınının Arapça ve %5'e yakında Türkçe oluşturmaktadır. Tablo da dikkat çeken bir diğer detay ise Siirt merkez ilçesinde konuşulan ana dil olarak Arapçanın diğer dillere göre daha fazla konuşuluyor olmasıdır.

3.1.7. 1927 Sayımına göre Siirt Genelinde Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı:

Tablo 6:

Siirt	1 Yaşından	1-2	3-6	7-12	13-	20-45	46-	61-	71 +	Yaşı Meçhul
-------	------------	-----	-----	------	-----	-------	-----	-----	------	-------------

	Küçük				19		60	70		
Erkek	2.060	5.951	7.616	5.127	3.852	19.569	4.095	1.460	497	126
Kadın	1.317	4.272	.7557	5297	5230	21.647	4.848	1.216	633	63
Toplam	3.377	10.223	15.173	10.424	9.032	41.216	8.943	2.676	1.130	189

Kaynak: TCBIUM 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, s.178-179

Türkiye Cumhuriyeti Devleti yaş itibariyle genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olmakla birlikte zaman içerisinde bazı değişimler de gözlemlenmektedir. 1927 nüfus sayımında nüfusun yaş grupları hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Tabloya göre Siirt'te genç nüfus önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Ayrıca tabloda gözlemlenen bir diğer önemli durum ise 20-45 yaş arası nüfusun çoğunluk olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bu nüfus içerisinde yer alan kişilerin çalışma işgücünün temelini oluşturmaktadır.

Tablo da gözlemlenen bir diğer husus ise özellikle çocuk yaş grubu olarak bilinen 0-12 yaş grubu içerisindeki nüfusta da önemli anlamda bir yığılma gözlemlenmektedir. Tablo da ayrıca 60 yaş üstü olarak tabir edilen yaşlı nüfusun oranı ise düşük olduğu gözlemlenmektedir.

3.1.8. 1927 Sayımına göre Siirt İlçelerinde Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı:

Tablo 7:

İlçeler	1 yaşından Küçük	1-2	3-6	7-12	13- 19	20-45	46- 60	61- 70	71+	Yaşı Meçhul
Siirt	1.261	2.181	2.840	2.278	2.635	11.112	1.858	570	298	26
Beşiri	461	1.405	2017	1.272	1.194	5.131	1.046	343	136	19
Eruh	295	1.732	2.226	1.523	1.323	5.528	1.644	451	171	17
Pervari	204	567	1.000	684	557	2.318	533	200	76	8
Şirnak	133	956	1518	1.131	856	4.439	1.120	304	101	8
Garzan	690	1.093	2.311	1.468	1.175	5.741	1.135	366	123	51
Şirvan	180	1.320	1.557	964	688	3.659	779	208	107	5

Sason	143	969	1.704	1.104	654	3.415	828	234	118	55
Toplam	3.377	10.223	15.173	10.424	9.082	41.343	8.943	2.676	1.130	189

Kaynak: TCBIUM 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1,s.178-179

1927 sayımında ilçelerin yaş grupları incelendiğinde tabloda önemli veriler görülmektedir. 20-45 yaş arası gruba bakıldığında neredeyse genel nüfusun yarısını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra 1-12 yaş aralığı nüfusta da ciddi manada bir çoğunluk göze çarpmaktadır. 60 yaş üstü nüfusun da il genelinde olduğu gibi ilçelerde de nüfus içerisinde oldukça az denecek kadar düşük kalmaktadır. Bakıldığında 61-70 yaş nüfus 2676, 71 yaş üstü de 1130 kişi olarak gözükmektedir.

3.1.9. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Okur-Yazar Durumu:

Tablo 8:

İlçeler	Okuma- Yazma Bilen	Okuma-Yazma Bilmeyen
Siirt	1.205	23.854
Beşiri	86	12.938
Garzan	1.776	12.377
Eruh	126	14.784
Pervari	75	6.072
Şirnak	81	10.485
Şirvan	90	9.377
Sason	69	9.165
Toplam	3.508	99.052

Kaynak: TCBIUM 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1,s.178-179.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli göstergelerden biri de hiç şüphesiz eğitim seviyesidir. Bu bağlamda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de eğitime büyük önem vermiştir. Nitekim 1927 sayımında nüfusun özellikleri içerisinde yer alan toplumun okur-yazar durumu da bu nüfus sayımı sırasında belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo incelendiğinde Siirt ve ilçelerinde nüfusun okur-yazar durumu veriler ile ortaya konulmuştur. Tabloya göre Siirt merkez ve ilçelerinde nüfusun okur-yazar durumu oldukça düşüktür. Okuma-yazma bilenlerin sayısı yalnızca 3508 kişidir. Okuma Yazma bilmeyenlerin sayısı ise 99.052 kişi olarak ezici bir çoğunlukla göze çapmaktadır. Bu da gösteriyor ki nüfusun sadece yüzde 3.4 ‘ünün okur-yazar olduğunu göstermektedir. Merkez ilçelerde okur-yazar oranı çoğunluğu oluştururken kırsal alandaki nüfusun geneline yakını ise okur-yazar değildir. Tablo da gözlemlenen bir diğer ayrıntı ise Garzan ilçesindeki okur-yazar sayısı merkez ilçede olmak üzere tüm ilçelerin okur-yazar sayısından fazladır. Siirt merkez ilçesi ile Garzan ilçesi dışında Beşiri de 86, Erüh’ta 126, Pervari’de 75, Şırnak’ta 81, Şirvan’da 90 ve Sason’da da 69 kişi okur-yazardır.

3.1.10. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Sakatlık Durumu:

Tablo 9:

İlçeler	Sağlam	Kör	Sağır	Topal	Çolak	Kambur	Sair Maluliyetler
Siirt	24.417	169	27	68	28	3	347
Beşiri	12.830	70	12	11	6	-	95
Garzan	14.025	39	13	13	2	1	60
Erüh	14.560	85	11	17	7	2	228
Sason	9.115	20	11	12	9	2	65
Şırnak	10.429	37	8	8	1	-	83
Şirvan	9.271	43	10	29	6	4	104
Pervari	6.046	20	4	6	1	1	69
Toplam	100.693	433	97	164	60	13	1.051

Kaynak: TCBİUM 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1,s.223-224

1927 Genel nüfus sayımı öncesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti uzun ve sancılı geçen ağır savaşlardan geçmiş ve bu savaşlar sonucunda da ciddi anlamda bir nüfus kaybı ile yaralanma ve sakatlık gibi kalıcı bazı sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Yapılan bu ilk modern nüfus sayımında da nüfusun maluliyet durumunun tespiti noktasında

vatandaşlara birtakım sorular yöneltilmiştir. Genel olarak ülkenin genelinde olduğu gibi Siirt ili bazında nüfusun maluliyet başlığı adı altında bazı sorular yöneltilerek kişilerin nasıl bir sakatlık durumu olduğu veriler ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sağlam, kör, sağır, topal, çolak ve kambur gibi sorular ile mevcut nüfusun sakatlık durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Tabloya göre sağlam nüfusun 100.693 kişi olduğu ve nüfusun yüzde 98,5'nin sağlam olduğu, 1.817 kişinin ise sakat ve sair maluliyeti olduğu ve yüzde 1.5'e tekabül ettiği gözlenmektedir. Ancak nüfusun geneli değerlendirildiğinde ortaya çıkan bu sakat nüfus sayısı son derece ciddi görülmektedir. Tablodaki verilere genel olarak bakıldığında ise 433 kör, 96 sağır, 164 topal, 60 çolak ve 13'te kambur kişinin sakatlık durumu mevcuttur. Tabloda özellikle kör ve topal nüfusun fazlalığı ise ayrıca göze çarpmaktadır.

3.1.11. 1927 Sayımına göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Mesleklere Göre Dağılımı:

Tablo 10:

İlçeler	Ziraat	Sanayi	Ticaret	Serbest	Memur	Hakimler	Ordu	PTT	Muhtelif	Mesleği Olmayan
Siirt	2.894	665	699	77	305	14	2.775	3	332	17.295
Beşiri	2.727	42	49	73	23	-	178	2	89	9.841
Garzan	2.611	67	99	66	43	3	481	8	250	10.525
Eruh	3.053	32	52	95	25	2	50	3	60	11.538
Sason	1.657	16	52	17	24	-	109	4	52	7.303
Şirnak	1.993	106	58	43	22	-	361	3	62	7.918
Şirvan	2.425	17	105	44	31	1	6	2	162	6.674
Pervari	1.473	5	29	26	25	-	28	-	31	4.530
Toplam	18.883	950	1.143	441	498	20	3.988	25	1.038	75.624

Kaynak: TCBIUM 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1,s.201

Bir ülkedeki iş kollarının fazlalığı o ülkedeki ekonomik gelişmişliğin bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca şehir hayatının ortaya çıkmasını ve bunun akabinde ise çağdaş bir kültürel toplum yapısını da beraberinde getirdiğini söylemek gerekir. Yukarıdaki

tabloda da görüleceği üzere Siirt nüfusunun meslek grupları itibariyle dağılımı veriler ile belirtilmiştir. Tabloya göre Siirt ili ve ilçelerindeki meslek grupları 9 başlık altında toplanmıştır.

Tabloda dikkat çeken en önemli veri ise nüfusun yaklaşık 18.883 kişi yani büyük bir çoğunluğunun tarımda çalıştığı ve diğer meslek gruplarından daha fazla bir nüfusun çalışma gücüne sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca sanayi alanında 950, Ticarete 1.143, serbest meslekte 441, memur 498, Hakim 20, askeri alanda 3.988, PTT de 25, muhtelif mesleklerde de 1.038 kişi çalışmaktadır. Bu veriler değerlendirildiğinde özellikle sanayi de çalışan işgücünün azlığı öz kaynakların yetersizliği ile sanayi yatırımlarının az olmasından kaynaklanmaktadır.

Kuşkusuz tabloda öne çıkan verilerin başında ise orduya mensup personellerin bir hayli yüksek olmasıdır. Nitekim bölgede ciddi bir asayiş sorununun olduğunu da göstermektedir. Bu denli askeri personelin çok olması elbette o dönemde bölgede bazı aşiretlerin bilhassa Şeyh Said öncülüğünde çıkan bazı isyanların etkisi büyüktür. Tabloda memurların sayısının da bir hayli düşük olduğu gözlenmektedir. Bu memur nüfusunun geneline yakını ise kent merkezinde görev almaktadır. Tabloya genel olarak bakıldığında çalışan nüfusun genel nüfus içerisinde oldukça düşük kalmaktadır. Nitekim mesleği olmayan gruba bakıldığında 75.624 kişi ile çalışan nüfusun azlığı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca mesleksiz ve çalışmayan nüfusun fazlalığı genel olarak başta bölgenin yatırımlardan pek faydalanmadığı, kişilerin kalifiyeli olmadığı ve eğitim öğretim durumunun da düşük olması böyle bir mesleksizler ordusunun ortaya çıkmasındaki en önemli etkenler olarak ifade edebiliriz.

3.2. 1935 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İli Nüfusunun Genel Özellikleri

3.2.1.1935 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar:

1930'lu yılların ilk başlarında Avrupa devletlerinde politik alanda yaşanan gelişmeler, henüz yeni gelişmekte olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendini savunma gücüne ve kendisine yetebilecek bir ekonomik seviyeye ulaşmak mecburiyetinde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Türkiye'de nüfusun artması bir zorunluluk olarak görülmüştür. Ülke geniş topraklara sahip olmaktan ziyade milli sınırlar içerisinde nüfusunu arttırıp ekonomik anlamda güç kazanması gerekiyordu. Türkiye Cumhuriyeti, bu gelişmeler bağlamında dünyada başta askeri ve iktisadi olmak üzere pek çok alanda güçlü ve sözü

geçen bir devlet olabileceğini düşünmekteydi(Çoban ve İlyas, 2017, s.90). Bu sebepten ötürü ülke nüfusunu arttırmaya yönelik birtakım politikalar takip edilmeye başlanmıştır. Nitekim o dönemin iktidar partisi CHP Hükümeti, bu durumu Hükümet programlarında devamlı bir şekilde propagandasını yapmıştır. CHP'nin dördüncüsü düzenlenen olağan kurultayında dönemin İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya, nüfus artışının gerekliliğine dikkat çekerek “ *en büyük felaket nüfus kıtlığına uğramaktır*” demiştir. Bundan da anlaşılaacağı üzere nüfusun artmasının bir zorunluluk olduğunu göstermektedir(Tuğluoğlu, 2012, s.63)

28 Ekim 1927 tarihinde Cumhuriyet döneminde ilk genel nüfus sayımı gerçekleşmiştir. Bu sayım öncesinde yapılmış olan bazı hukuki hazırlıklar sonucunda nüfusun doğru bir şekilde kayıt altına alınması ve 1935 sayımı öncesinde de nüfusun artışına yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır(Çakıcı,2014,s.44). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin genelini kapsayacak olan bu nüfus sayımının yapılabilmesi için bazı gerekli hazırlıklar yapılmıştır. Bakıldığında 1927'de yapılmış bu sayımlarda birtakım yasal ve yönetmelikler çıkarılmışsa da değişmekte olan yeni Dünya düzeninin bir sonucu olarak teknolojik ve değişiklikler kapsamında yeni bazı gereksinimlere de ihtiyaç duyulmuştur(Erdem, 2016, s.40).

30 Mayıs 1934 yılında 2465 sayılı yasa ile 1935 tarihinde ülkenin genelini kapsayacak bir nüfus sayımının yapılmasına karar verilmiştir. Bu sayımın eksiksiz ve sağlıklı olarak yapılması içinde insan bulunan veya insan bulunması olası tüm yer ve binaya numaralar konulması ve sokaklara da isimler verilmesi hakkında 1927'de çıkarılan 1003 numaralı Numara Kanunun, Umumi Nüfus Sayımı konusunda da kullanılmak üzere yer alacağı ifade edilmiştir. Ülke toprakları içerisinde mevcut bütün nüfusun net olarak kaydedilmesi noktasında bütün bina ile oturlan her bir yerin belirlenmesinin önem taşıdığını düşünen Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, sayımdan önce bir yönetmelik yayınlayarak belediye kurumunun olduğu şehirlerde sokaklara isim veya numara konulması ve insanların yaşadığı yerlerde numaralar verilmesi kararlaştırılmıştır(Tuğluoğlu, 2012, s.63)

Celal Aybar, Türkiye'nin İkinci Genel Nüfus Sayımı adlı eserinde 1935 tarihinde yapılan sayım çalışmaları ile ilgili bilgiler aktarmaktadır. Celal Aybar Türkiye'nin bir yerinden bir diğer yerine göre farklı iklimler yaşanması nedeniyle sayım günü konusunda birtakım zorluklar yaşandığını ifade etmekte, ülkedeki kimi yerlerde yer alan kasaba ve

köylerin kış ayı mevsiminde şehirler ile olan irtibatlarının kurulamaması da göz önünde bulundurularak sayım tarihinin ülke sınırları içerisinde bütün bölgelerde ulaşım olanaklarının olduğu aynı zamanda yarı göçebelerin sürekli yaşadıkları yerlere döndükleri tarihe göre 20 Ekim Pazar günü olarak en uygun gün şeklinde karar verildiğini aktarmaktaydı(Aybar, 1937, s.4). Öte yandan 1935 yılında yapılacak olan genel seçimler ile ilgili bazı haberler de dönemin önemli gazetelerinde yer almıştır. Zira 14 Ekim 1935 tarihinde yayımlanan Son Posta gazetesinin on üçüncü sayfasında yayımlanan haber de “Genel Nüfus Sayımına Doğru: Sayım Günü Sokağa Çıkanlardan 25 Lira Ceza Alınacak” başlığı ile vatandaşlara duyurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin uygulayacağı ikinci nüfus sayımının öncesinde yer alan bu haberde, nüfus sayımının ne denli önem taşıdığı, ülke nüfusu ile ilgili bilgilere sahip olunması gerektiğini, yapılacak olan bu seçim işinin ülkedeki tüm yurttaşlar için milli bir görev ve sorumluluk olduğu bundan dolayı da her vatandaşın çevresindekilere bu sayımın ne derece öneme sahip olduğu konusunda uyarması gerektiği bilgileri aktarılmıştır. Öte yandan haberde, sayımın yapılacağı günde sokağa çıkma yasağının olduğu, sayımda görev alacak olan memurlara yardımcı olmaları gerektiği, sayım sona ereceği vakit top atışı ile duyurulacağını sayım sırasında on altı soru yöneltileceğini, sayımın aynı gün içerisinde başlayıp ve biteceğini ayrıca sağlık personellerine ihtiyaç duyulması durumunda sokaklarda devriye gezecek olan zabıta memurlarına haber verilmesinin yeterli olacağı, ifade edilen bu bilgiler detaylı bir şekilde gazetenin haberinde yer almıştır(Son Posta, 14 Ekim 1935, s.13). Ayrıca Ulus gazetesi de yapılacak olan bu nüfus sayımına yer vermiştir. 8 Ekim 1935 yılında yayımlanan haberde başta dünyada ve ülkemizde nüfus sayımının önemine dikkat çekerek devletin ülkedeki vatandaşların sayısını bilmek istiyor şeklindeki başlığa yer vermiştir(Ulus, 8 Ekim 1935, s.4).

Türkiye’deki nüfus 1927 nüfus sayımı sonucunda 13.648.270 kişi şeklinde kaydedilmişti. Bu bağlamda 1935 genel nüfus sayımı sonucuna kadar ki süreçte ülkedeki nüfus artışı 2.540.497 kişi yani yüzde 23’lük bir oran artışı ile 16.188.767’ye yükselmiştir. Sayımın ardından İstatistik Umum Müdürlüğü bir bildiri yayınlayarak nüfus sayımı sırasında benzersiz bir ilgiyle katılım sağlayan Türk milletine minnet ve teşekkürlerini ifade etmiştir(Tuğluoğlu, 2012, s.74)

3.2.2. 1935 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinde Cinsiyet İtibariyle Nüfus Dağılımı:

Tablo 11:

İlçeler	Erkek	Kadın	Toplam
Siirt	15.197	13.392	28.589
Beşiri	8.201	8.666	16.867
Beytüşşebap	7.216	7.642	14.858
Eruh	9.696	10.888	20.584
Garzan	8.543	8.782	17.325
Pervari	4.009	3.728	7.737
Şırnak	4.827	5.645	10.472
Şirvan	5.542	5.544	11.086
Toplam	63.231	64.287	127.518

Kaynak: T.C. İstatistik Genel Direktörlüğü, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Siirt Vilayeti”, s.5

1927 sayımından sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ikinci nüfus sayımı 20 Ekim 1935 yılında yapılmıştır. Yapılan bu nüfus sayımı 1927 sayımı gibi ayrıntılı olacak şekilde yapılmamıştır. 20 Ekim 1935 tarihinde yapılan nüfus sayımı sonucunda Siirt genelinin nüfusuyla ilgili olarak birçok başlık altında veriler ortaya konulmuş ve bu veriler doğrultusunda da 1935 yılı itibarıyla Siirt ilinin nasıl bir nüfus yapısı ve potansiyeline sahip olduğu noktasında ipuçları verilmiştir.

1935 sayımından elde edilen verilere göre, Siirt Merkez ilçesi ile birlikte Beşiri, Beytüşşebap, Eruh, Garzan, Pervari, Şırnak ve Şirvan olmak üzere toplamda sekiz ilçeden oluşmaktadır. Bu sayım neticesinde Siirt’in nüfusu 127.518 kişi olmuştur. Nüfusu oluşturan erkeklerin sayısı 63.231 iken toplam kadın sayısı ise 64.287’dir. Bu sonuçlara göre Siirt ili genelinde erkekler nüfusun % 49,6’sını oluştururken kadınlar % 50,4’ünü oluşturmaktadır. Tabloya göre kadın nüfusu erkek nüfusundan 1.056 kişi daha fazladır. Tabloya baktığımızda bir diğer detay ise Erkek ve Kadın nüfusunun en çok olduğu yer ise Siirt merkez ilçesidir. Tabloda dikkat çeken bir diğer detay ise merkez ilçesi dışında yalnızca Pervari ilçesinde erkek nüfusunun kadın nüfusunu geçtiğini görmekteyiz.

3.2.3. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Yaş grupları itibariyle Dağılımı

Tablo 12:

Yaş Grupları	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzde Oranı
0- 4	14.142	11.742	25.884	20.3
5- 9	10.604	9.397	20.001	15.7
10-24	13.398	14.217	27.615	21.6
25 -49	16.944	19.531	36.475	28.6
50- 74	6.291	6.973	13.264	10.4
75+	672	846	1.516	1.2
Yaşı meçhul	1.180	1.581	2.761	2.2
Toplam	63.231	64.287	127.518	100.0

Kaynak: TCİGD, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Siirt Vilayeti”, s.70

1935 nüfus sayımında nüfusun yaş grupları dağılımı veriler ile ortaya konularak sağlıklı bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle ülkenin yaş grupları devlet için önemli bir mesele olarak görülmektedir. Nitekim ülkedeki okur-yazar durumu, askerlik, işgücüne katılım ve ekonomik alanda nüfusun yaş potansiyeli en çok merak edilen konuların başında gelmektedir. 1935 sayımında da Siirt’e ait nüfusa ait yaş grupları tablo halinde verilmiştir.

Tabloda 0-4 ve 5-9 yaş grubu aralığına baktığımızda ise önemli bir nüfus sayısı ve yüzdesini oluşturmaktadır. Bu da gösteriyor ki Siirt nüfusunun önemli bir bölümü çocuk nüfusu oluşturmaktadır. Siirt’e ait olan bu tabloya göre nüfusun 25-49 yaş grubunu oluşturan kesiminde erkek-kadın toplamının 36.475 kişiyle tüm yaş grupları içerisinde en fazla nüfusu oluşturduğunu ve nüfus içerisinde yüzde 28.6 oranına sahip olduğunu görmekteyiz. Bunun yanı sıra tabloda 10-24 yaş kategorisi de en çok nüfusu oluşturan ikinci yaş aralığı olarak gözlemlenmektedir. Bu yaş grubu da 21.6 yüzde ile nüfus oranını oluşturmaktadır. Tablo da ayrıca dikkat çeken bir diğer detay ise 50-74 yaş grubu nüfusunda ciddi bir sayıyı oluşturduğu gözlemlenmektedir. Tabloda 75 yaş üstü grubunun ise 1.2 yüzde ile az bir nüfusu oluşturduğunu gözlemlenmektedir.

3.2.4. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Sakatlık Durumu:

Tablo 13:

Mevcut Durum	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzde Oran
Sağlam	62.114	63.375	125.489	98.4
Sakat	1.117	912	2.029	1.6
Toplam	63.231	64.287	127.518	100.0

Kaynak: TCİGD, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Siirt Vilayeti”, s.74

1927 yılında yapılan sayımdaki gibi 1935 nüfus sayımında da ülkenin genelinde ve Siirt’te yaşayan insanların sakat yani engellilik durumlarına yer verilmiştir. Siirt’te farklı kategorilerden ve sayı olarak yaşayan sakat bireyler bulunmaktadır. 1935 nüfus sayımı sırasında bireylere sakatlıkları ile ilgili olarak: Kör, çolak, topal, sağır ve dilsiz, kambur, kötürüm gibi başlıklar altında ayrılmışlardır. Tabloda ise genel olarak kişilerin sağlam ve sakatlık durumları iki başlık altında verilmiştir. Tablo incelendiğinde Siirt genelinde 1.117 erkek, 912 de kadın sakat olmak üzere toplamda 2.029 kişinin sakatlık durumu mevcuttur. Bu sakatlık sayısının ülkedeki nüfusa oranı ise 1.6’dır. Bakıldığında bu oran fazla gözükmemektedir. Nitekim tabloda bir diğer veri ise sağlam nüfusun erkek-kadın toplamı 125489 kişidir. Nüfusa oranı ise 98.4’tür.

3.2.5. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Medeni Hali İtibariyle Dağılımı:

Tablo 14:

Medeni Hal	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzde Oranı
Bekâr	35.986	30.814	66.800	52.4
Evli	24.719	25.260	49.979	39.2
Dul	979	6.466	7.445	5.8
Boşanmış	54	95	149	0.1.
Meçhul	1.493	1.652	3.145	2.5
Toplam	63.231	64.287	127.518	100.0

Kaynak: TCİGD, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Siirt Vilayeti”, s.74

1935 nüfus sayımında vatandaşlara yöneltilen bir diğer konu ise mevcut medeni halinin durumudur. Siirt ili geneline ait olan medeni durumu yukarıdaki tabloda sayısal veriler ve başlıklar ile ortaya konulmuştur. Bu veriler bağlamında 1935 yılı itibarıyla Siirt genelinde bireylere bekâr, evli, dul ve boşanmış şeklinde sorular yöneltilmiştir. Bunların yanı sıra medeni durumu bilinmeyen kişilere de yer verilmiştir.

Tabloya göre Siirt genelinde 35.986'sı erkek, 30.814'ü de kadın olmak üzere toplam 68800 kişi Bekârdır. Bekâr erkek nüfusu kadın fazladır. Tabloda evli nüfusa baktığımızda ise aşağı yukarı erkek ve kadınlarda rakamlar birbirine oldukça yakın gözükmemektedir. 24.719 erkek, 25.260 da evli kadın bulunmaktadır. Tabloda ayrıca 979 erkek ve 6.466 kadın dul gözükmemektedir. Burada dikkat çeken nokta ise dul kadın nüfusunun dul erkek nüfusundan bir hayli yüksek olmasıdır. Tabloda boşanmış kişilere baktığımızda ise oldukça düşük sayılar mevcuttur. Zira 54 erkek ile 95 kadın boşanmış olarak görülmektedir.

3.2.6. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Eğitim Durumu

Tablo 15:

Eğitim Durumu	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma ve Yazma Bilen	4.281	454	4.735
Sadece Okuma Bilen	41	8	49
Okuma ve Yazma Bilmeyen	58.909	63.825	122.734
Toplam	63.231	64.287	127.518

Kaynak: TCİGD, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Siirt Vilayeti", s.75

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi eğitim durumuna bağlıdır. Bu nedenle Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu konuda bir seferberlik içine girmiştir. Her ne kadar eğitime önem verilerek çalışmalar yapılmışsa da Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan illerde okuma-yazma oranı son derece düşük kalmıştır. Nitekim Siirt iline ait olan yukarıdaki

tabloda da görüleceği üzere kişilerin okuma yazma durumları Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo incelendiğinde okuma yazma bilen erkek nüfusun 4.281, kadın nüfusunun da yalnızca 454 olduğu görülmektedir. Bu veriler son derece düşüktür. Özellikle okuma yazma bilen erkek nüfusunun kadın nüfusunun neredeyse 10 katı olması üzerinde düşünülmesi gereken ayrı bir konudur. Ayrıca tabloda bulunan bir diğer konu ise sadece okuma bilen kişilerin sayısının erkek 41, kadının da 8 olduğu göze çarpmaktadır. Tablo da son olarak nüfusun okuma yazma bilmeyenlerin sayısına baktığımızda 58.909 erkek ile 63.825 kadın okuma yazma bilmemektedir.

3.2.7. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Dinlere Göre Dağılımı:

Tablo 16:

Dinler	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzde Oran
İslâm	63.091	64.007	127.098	96.7
Katolik	101	200	301	2.4
Ortodoks	-	11	11	0.1
Protestan	5	11	16	0.1
Gregoryen	9	-	9	0.1
Hristiyan	5	15	20	0.1
Ermeni	18	43	61	0.5
Musevi	2	-	2	0.0
Toplam	63.231	64.287	127.518	3.3

Kaynak: TCİGD, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Siirt Vilayeti”, s.75

Osmanlı idaresi altına girdikten sonra Siirt şehri, birçok dinsel kültürü içerisinde barındırmıştır. Cumhuriyet idaresi ile birlikte her ne kadar ciddi anlamda bu dini farklılıklarda bir azalma olsa da yine de Siirt genelinde önemli bir dini kültürün varlığı devam etmektedir. Bu amaçla 1935 yılındaki nüfus sayımında ülke geneli ve Siirt’te yaşayanların hangi dine mensup oldukları veriler ile ortaya konulmuştur.

Siirt iline ait olan yukarıdaki tablo incelendiğinde nüfusun büyük çoğunluğu Müslüman vatandaşları oluşturmaktadır. 63.091 erkek ve 64.007 kadın kendini Müslüman olarak tanımlamaktadır. Müslümanların nüfus içerisindeki oranı ise yüzde 96.7'dir. Tabloda Müslümanlar dışında en dikkat çeken grubun ise Katolikler olduğu görülmektedir. 101 erkek ile 200 kadın Katolik inancına sahiptir. Katolik nüfusu dini azınlık grubu içerisinde en yüksek sayıyı oluşturmaktadır. Tabloda ayrıca 11 Ortodoks, 16 Protestan, 9 gregoryen, 20 Hristiyan, 61 Ermeni ve 2 Musevi vatandaşı bulunmaktadır.

3.2.8. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Konuşulan Diller İtibariyle Dağılımı:

Tablo 17:

Konuşulan Diller	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzde Oran
Türkçe	5.644	2.260	7.904	6.0
Kürtçe	48.842	52.469	101.311	74.5
Arapça	8.398	9.189	17.687	13.9
Diğer	96	101	194	1.5
Sair Diller	251	266	517	4.1
Meçhul	1	1	2	0.0
Toplam	63.231	64.287	127.518	100.0

T.C. İstatistik Genel Direktörlüğü 1935 Genel Nüfus Sayımı, Siirt Vilayeti”, s.75

1935 yılında yapılan sayımlarda vatandaşlara yöneltilen sorulardan biri de konuştukları ana dilleri ile ilgili olmuştur. Bilindiği üzere Siirt şehri farklı dini kültürünün yanında farklı dillerinde çok yoğun olarak kullanıldığı bir yerdir. Yaygın olarak konuşulan bu diller ise Kürtçe ve Arapçadır. 1935 sayımında Siirt'te konuşulan diller yukarıdaki tabloda detaylı verilerle ortaya konulmuştur. Tabloya göre Siirt ilinde 5.644 erkek ile 2.260 kadın ana dili olarak Türkçe konuştuğunu ifade etmektedir. Bu da nüfusun yüzde 6'sının Türkçe konuştuğunu göstermektedir. Tabloda en dikkat çeken Detay ise Kürtçenin yoğun olarak konuşulduğudur. Nitekim. 48.842 erkek, 52.469'da kadın olmak üzere Siirt genelinde toplamda 101.311 kişi de ana dili olarak Kürtçeyi konuşmaktadır. Bu da nüfusun

yüzde 74.5'ine tekabül etmektedir. Tabloda ayrıca göze çarpan bir diğer detay ise Arapçadır. 8.398 erkek, 9.189'te kadın Arapça konuşmaktadır. Kürtçeden sonra en çok konuşulan dil olan Arapça, nüfusun yüzde 13.9'na denk gelmektedir.

Siirt'te Türkçe Kürtçe ve Arapçanın dışında 194 kişide diğer farklı dilleri konuşmaktadır. Bu diğer dilleri konuşan grubun nüfus içerisindeki oranı ise yüzde 1.5 'tir. Ayrıca konuşulan Sair dillere baktığımızda toplamda 517 kişi bulunmaktadır. Konuştuğu dili meçhul olan kişi sayısı da yalnızca 2'dir.

3.2.9. 1935 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Doğum Yerleri İtibariyle Dağılımı:

Tablo 18:

Doğum Yerleri	Erkek	Kadın	Toplam
Aynı İlçede Doğanlar	56.135	61.059	117.194
Aynı İlin Başka İlçesinde Doğanlar	1.768	1.412	3.180
Başka İlde Doğanlar	5.199	1.746	6.945
Yabancı Ülkelerde Doğanlar	129	70	199
Toplam	63 231	64.217	127.518

Kaynak: TCİGD,1935 Genel Nüfus Sayımı, Siirt Vilayeti”, s.76

Nüfusun doğum yerlerini saptamak ve ne kadar kişinin Siirt'te doğmuş olacağını ortaya koymak adına yukarıdaki tablo bizlere önemli bilgiler vermektedir. Tabloda 1935 yılı sayımlarında Siirt genelinde yaşayan insanların doğum yerleri sayısal verilerle açıklanmaya çalışılmıştır. 1935 yılı Siirt iline ait sayım verilerine baktığımızda nüfusun büyük bölümünün Türkiye sınırları içerisinde doğmuş olduğunu göstermektedir. 56.135 erkek ile 61.059 kadın olmak üzere Siirt ili sınırlarında doğmuştur. Ayrıca tabloya göre nüfusun önemli bir kısmı başka il ve ilçelerinde doğduğunu göstermektedir. Toplam erkek-kadın olmak üzere 10.125 kişi Siirt sınırları dışında doğmuştur. Tabloda yurtdışı doğumlu

kişi sayısına baktığımızda ise 129 erkek, 70 ‘de kadın bulunmaktadır.

3.3. 1940 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İli Nüfusunun Genel Özellikleri:

3.3.1.1940 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar

Cumhuriyet Döneminin üçüncü nüfus sayımı olan 1940 genel nüfus sayımı öncesinde Türkiye sınırları içerisinde önemli birçok hazırlık ve düzenlemelere gidilmiştir. Bu doğrultuda nüfus sayımı sırasında görevli olacak personellere radyo aracılığıyla konferans düzenlenmiş ve bu konuda eğitim alacak olanlara da ayrıca bilgiler verilmiştir. Bunun yanı sıra sayımın yapılacağı günde olası bir aksiliğin meydana gelmemesi adına yalnızca nüfus memurları ile de yetinmeyip; Ayrıca polis ile sağlık personellerinden de oluşan birçok personel de sayımda görev almıştır(Son Telgraf, 10 Ekim 1940, Sayı: 1293, s.1)Ayrıca 30 Haziran 1940 tarihinde ise daha öncesinde hazırlanılmış olan ve nüfus sayımı hususunda çok önemli bir durumu ifade eden “ *Vali, Kaymakam ve Nahiye Müdürlerine Mahsus Yönetmelikle Sayın ve Kontrol Memurlarına Ait Yönetmelik*”, yürürlüğe konulmuştur(BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 91.62.19.)

Sayımın başarılı bir şekilde uygulanması için ilk önce ülkenin genelinde bulunan tüm binalara numaralar verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda düzenlenen bir yönetmelikle numaralandırma çalışmalarının esasları ortaya konulmuş, belediye kurumu bulunan veya bulunmayan bölgelerde ise numaralar işinin yapılacağı hususunda açık kararlar konulmuştur(Aybar, 1940, s.60). Fakat Türkiye Cumhuriyeti döneminde yapılan 1940 genel nüfus sayımı, 1935 tarihinde yapılmış olan nüfus sayımı gibi iller ve köyler için farklı sonuçlar ilan edilmemiş, detaylı veriler de sunulmamıştır(Doğan, 2018, s.41). 1940 genel nüfus sayımı sebebiyle ülkedeki tüm yerlerde sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Fakat halkın temel gereksinimleri olan fırın, polis merkezi ile sağlık kuruluşları bu yasak dışında açık tutulmuş. Geriye kalan tüm devlet daireleri ile teşkilatları kapalı tutulmuştur(Demir, 2020, s.40).

Ülkemizde beş yılda bir yapılan ve Cumhuriyet döneminin üçüncü nüfus sayımı olarak kayıtlara geçen 1940 genel nüfus sayımı 20 Ekim pazar günü yapılmıştır. Bu sonuçlara dair geçici bilgiler dört günün ardından duyurulmuştur(Aybar, 1940, s.60). 1940 tarihindeki seçimler başarılı bir şekilde uygulanmıştır. 1940 seçimlerinden önce 23 Haziran 1939 yılında Hatay da Türkiye sınırları içine katılarak nüfusun artmasına katkı sağlamıştır. Ülke nüfusuna 108.726 erkek, 99.390 kadın nüfus olmak üzere toplamda 208.116 kişi

nüfus kazandırmıştır.(Acar, 2012, s.40). 1940 Nüfus sayımında ülke nüfusu 17.820.950 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 1935 yılına göre Türkiye nüfusu 1.662.748 (% 17.3) artmıştır. Bu nüfus sayımı sonucunda 8.898.912'si Erkek (% 49,9) , 8.922.038 (% 50,1) kadındır.(Aybar, 1940, s.67).

3.3.2. 1940 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinin Cinsiyet İtibariyle Nüfus Dağılımı ve Yüz Ölçümü

Tablo 19:

İlçeler	Erkek	Kadın	Toplam	Yüz Ölçümü
Siirt	14.566	12.086	26.652	400
Baykan	3.610	3.470	7.050	500
Beşiri	7.502	6.789	14.241	1.200
Eruh	10.840	11.099	21.939	1.480
Kozluk	5.032	4.976	10.008	800
Kurtalan	8.960	7.713	16.673	1.200
Pervari	7.495	7.571	15.066	1.800
Sason	4.279	4.260	8.539	800
Şırnak	7.324	7.586	14.860	1.660
Şirvan	5.730	5.734	11.464	1.400
Toplam	75.338	71.184	146.522	11.320

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü,20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, s.556

1940 nüfus sayımında başta ülke geneli olmak üzere Siirt ili ve ilçelerinin cinsiyet itibariyle nüfusu ve yüz ölçümü detaylı olarak ortaya konulmuştur. Yukarıdaki tabloya baktığımızda Siirt genelinin erkek-kadın toplam nüfusunun 146.522 kişi olduğu ve yüz ölçümünün de 11.320 km kare olduğu görülmektedir. Nüfusun dağılımını ilçeler bazında değerlendirildiğinde en kalabalık ilçenin Siirt merkez ilçesine ait olduğunu görmekteyiz.

14566 erkek, 12086 kadın olmak üzere toplamda merkez ilçenin 26.652 kişiden oluşmaktadır. Siirt merkezinin Yüzölçümü ise 400 km karedir.

Merkez ilçesinden sonra gelen en kalabalık ilçe ise Eruh'tur. Eruh'ta 10.840 erkek, 11.099 da kadın olmak üzere toplam 21.939 kişi yaşamaktadır. Diğer ilçelerdeki nüfus sayılarına baktığımızda Kurtalan 16.673, Pervari 15.066, Şırnak 14.860, Beşiri 14.241, Şirvan 11.464 ve Kozluk'ta da 10.008 kişi bulunmaktadır. Tabloya göre yüzölçümü en geniş ilçe olarak ise 1660 km kare ile Şırnak, en düşük yüzölçümünün de 400 km kare ile Siirt merkez ilçesi olduğu görülmektedir. Ayrıca nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ilçe de yine Siirt merkez ilçesidir. Son olarak tabloyla ilgili ifade edecek olursak Siirt genelinde erkek nüfusunun kadın nüfusundan 4.154 kişi daha fazladır.

3.4. 1945 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İli Nüfusunun Genel Özellikleri

3.4.1.1945 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar

21 Ekim 1945 tarihinde Türkiye'de dördüncü nüfus sayımı uygulanmıştır. İkinci dünya savaşının devam ettiği bu yıllarda dünyadaki yaşanan savaş ortamı, o günün Türkiye'sini iktisadi ve siyasi anlamda derinden etkilemiştir. Bu zorlu süreç sırasında yasa haline getirilen ve beş yılda bir nüfus sayımının yapılması kararlaştırılarak ülkede nüfus sayımı yapılmıştır. Ayrıca bu nüfus sayımı yasada bazı değişiklikler yapılarak 20 Nisan 1940 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun, 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 sayılı kanunla bu tarihten itibaren Anayasanın 89. maddesinde yer alan vilâyet ismi değişerek il, kaza adı değişerek ilçe ve nahiye de bucak şeklinde isimlendirmeler almıştır(Kodal, 2017, s.510).

1945 tarihli nüfus sayımında pek çok hazırlık ve düzenlemeler tertiplenmiştir. Bu çerçevede 22 Haziran 1944 tarihinde alınan karar doğrultusunda illerde bulunan binalara numara verilmesi ve bu binaların sayısının belirlenmesi için de belediye teşkilatlarının görevlendirilmesi üzerine bildiriler gönderilmiştir. Ayrıca 1945 Genel Nüfus Sayımı ile Denetleme Memurlarının görev ve sorumlulukları üzerine sayım sırasında ilde görevli vali, kaymakam ve bucak müdürlerini de ilgilendiren iki talimatname faaliyete geçirilmiştir(Demir, 2020, s.49).

1927 yılında yapılan ilk Genel Nüfus Sayımının ardından Türkiye Cumhuriyeti

tarihinin dördüncüsü olan nüfus sayımı on sekiz yıl sonra 21 Ekim 1940 yılında uygulanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1924 Anayasası'nda yerleşim yerlerinin idari yönden ayrımın yapılması ve dil sadeleştirilmesine gidildiğinden ötürü 63 il, 396 ilçe, 910 bucak ve 33.153 köyde nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir(Doğan, 2018, s.55). 1945 tarihinde yapılan sayımlar sonucunda 9.446.580'i erkek, 9.343.594'te kadın olmak üzere Türkiye'nin toplam nüfusu 18.790.174 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu sayım sonucunda erkek nüfusunun cinsiyete göre oranı yüzde 50.3, kadın nüfusunun ise 49.7 olarak hesaplanmıştır(TCBİGM 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950, s.3)

1935 ve 1940 tarihli seçim sonuçlarında sayım artışında görülen oranlar bir sene içerisinde binde 18 olarak görülürken; 1945 genel sayımlarda ise bu oran bin kişide 11,8 olarak görülmüştür. Nitekim bu durumun oluşmasındaki en önemli neden, İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sıralarda vatani savunmak üzere, evlilik ve çocuk sahibi olacak bir zamanda önemli miktarda Türk vatandaşının yıllarca askerlik vazifesini yerine getirmek için görevde olmasıdır. Bu durumun askerlik vazifesini yerine getirenlerin evlenmelerini ertelenmesi ile ülke genelinde evliliklerde ciddi anlamda bir azalmanın yaşanması da, diğer nedenler içerisinde değerlendirilebilir. Bu süreçte ülkedeki nüfus artışının düşmesine neden olan bir diğer faktör ise 1935 ile 1940 tarihleri arasında Türkiye sınırlarına katılan ve sayıları 120.000.den fazla olan göçmen nüfusta da beş yıllık süreçte önemli oranda bir gerileme ile 19.000'e kadar düşmesi şeklinde açıklanabilir(Demir, 2020, s.51).

3.4.2. 1945 Sayımına Göre Siirt İli Geneli Nüfusun Cinsiyet İtibariyle Dağılımı ve Yüzölçümü

Tablo 20:

İl Geneli	Erkek	Kadın	Toplam	Yüz Ölçümü
Siirt	69.766	63.861	133.627	11.853

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü,21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye, Nüfusu, Ankara, 1950. S.8

Yukarıdaki tabloya göre 1945 Genel Nüfus Sayımında Siirt genelinde nüfusun 133.627 kişi olduğu görülmektedir. Siirt nüfusunun 69.766'sı erkek, 63.861'i de kadınlardan oluşmaktadır. Siirt genelinde erkek nüfus sayısı kadın nüfus sayısından 5.905 kişi daha fazladır. Siirt genelinin yüzölçümü ise 11.853 km karedir.

3.4.3. 1945 Sayımına Göre Siirt İli ve İlçelerinde Nüfusun Cinsiyet İtibariyle Dağılımı ve Yüzölçümü:

Tablo 21:

İlçeler	Erkek	Kadın	Toplam	Yüz Ölçümü Km
Siirt	13.062	10.972	24.034	478
Baykan	4.130	3.292	7.422	398
Beşiri	6.101	5.901	12.002	1.354
Eruh	9.927	9.711	19.638	1.793
Kozluk	4.427	4.430	8.857	478
Kurtalan	8.101	6.604	14.705	1.036
Pervari	7.914	7.774	15.688	2.191
Sason	4.624	4.482	9.106	597
Şırnak	6.092	5.613	11.705	1.554
Şirvan	5.388	5.082	10.470	1.474
Toplam	69.766	63.861	133.627	11.353

Kaynak: TCBİGM, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1950. S. 26

1945 genel nüfus sayımında Siirt ilçeleri bazında cinsiyet nüfusu, genel nüfus ve yüzölçümü bağlamında yukarıdaki tabloda veriler detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Siirt Merkez ilçesinde 13.062 erkek, 10.972 de kadın yaşamaktadır. Diğer ilçelerin nüfuslarına baktığımızda Eruh'ta 19.638, Kozluk'ta 8.857, Kurtalan'da 14.705, Pervari'de 15.688, Sason'da 9.106, Şırnak'ta 11.705 ve Şirvan'da da 10.470 kişi bulunmaktadır. Tabloya göre Siirt ilçe merkezi dışında en kalabalık ilçe Eruh ve en az nüfusa sahip olan ilçe ise de Kozluk'tur. En geniş yüzölçümüne sahip ilçe Pervari ve en düşük yüzölçümüne sahip ilçe ise merkez ilçesi görülmektedir.

3.4.4. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Yaş Grupları İtibariyle Dağılışı:

Tablo 22:

Yaş Grupları	0-4	5- 9	10-24	25 -44	45- 59	60-74	75+	Meçhul	Toplam
Siirt	21.888	21.767	40.576	30.408	11.172	6.385	1.316	106	133.627

Kaynak: TCBİGM, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1950. s.70-71.

1945 genel sayımında Siirt genelinde nüfusun yaş grupları itibariyle dağılımı yukarıdaki tabloda detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Tablo incelendiğinde Siirt nüfusu, genç bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Nitekim tabloda da görüldüğü gibi özellikle 0-4 yaş grubunu oluşturan nüfus sayısının 21.888 kişi, 5-9 yaş grubunda 21.767 kişi olmak üzere toplam 43.655 kişi ile genç nüfusun durumunu daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu iki yaş grubunun toplamı tüm yaş gruplarından sayıca fazladır. Tabloda dikkat çeken bir diğer ayrıntı da yine bir kısmı çocuk grubuna giren 10-24 yaş arası grubun 40.576 kişi ile sayısal olarak yaş kategorileri arasında en fazla nüfusu oluşturmaktadır. Tablo da bir diğer dikkat çeken bilgi ise 25-44 yaş grubudur. 24-45 yaş arası nüfus 30.408 kişi ile yaş grupları içerisinde ikinci en fazla nüfusa sahip yaş aralığı olarak görülmektedir. 45-59 yaş arası grubun da 11.172 nüfusa sahip olduğu gözlenmektedir. Tabloda yaşlı nüfus olarak tabir edilen 60 yaş üstü nüfusun da toplamda 7.701 kişi ile önemli bir sayıya sahip olduğu gözlenmektedir.

3.4.5. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Sakatlık Durumu:

Tablo 23:

Sakatlık Durumu	Toplam Nüfus
Sağlam	132.591
Kör	620
Çolak	66
Topal	220
Sağır Dilsiz	93
Kambur	14

Kötürüm	5
Mütteaddit	18
Toplam	133.627

Kaynak: TCBİGM ,21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1950. S.94

Bir ülkede nüfusun genel sakatlık durumunun tespitini yapmak ve bu doğrultuda ihtiyaç sahibi kişilere destekler verilmesi bir ülkenin en tabii sorumluluğudur. 1927 ve 1935 sayımlarında olduğu gibi 1945 sayımında da ülke genelinde nüfusun sakatlık durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Yukarıdaki tabloda da Siirt ili geneline ait sakatlık durumu başlıklar altında sayısal olarak verilmiştir.

Tablo incelendiğinde nüfusun büyük bir bölümünün yani 132.591 kişinin sağlam olduğu görülmektedir. Bu da nüfusun yüzde 98.7'sinin sağlam olduğu anlaşılmaktadır. Tabloda yaygın olarak verilen sakatlık durumları içerisinde 620 kişi en fazla kör nüfusu yer almaktadır. Ardından 220 kişi ile topal nüfusu göze çarpmaktadır. Diğer sakatlık durumlarına sırasıyla baktığımızda ise sağır dilsiz sayısı 93, çolak 66, kambur 14, kötürüm 5 ve 18 de mütaddit olmak üzere toplamda 1.038 kişinin sakatlığı bulunmaktadır. Sakat kişilerin nüfus içerisindeki oranı ise yüzde 1.3 tür.

3.4.6. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Doğum Yeri İtibariyle Dağılımı:

Tablo 24:

Doğum Yerleri	Erkek	Kadın	Toplam
Aynı İlçede Doğanlar	61.768	61.169	122.937
Aynı ilin başka ilçesinde Doğanlar	1.493	1.390	2.883
Başka İlde Doğanlar	6.278	1.270	7.548
Yabancı Ülkede Doğanlar	227	32	259
Toplam	69.766	63.861	133.627

Kaynak: TCBİGM,21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1950. S.153-155

1945 sayımında Siirt iline ait tabloda nüfusun doğum yerleri itibariyle genel

dağılımı verilmiştir. Tabloya göre Siirt ili sınırları içerisinde 61.768 erkek, 61.169'da kadın olmak üzere toplam 122.937 kişi doğmuştur. Ayrıca Türkiye'de başka illerde doğup da Siirt'te yaşayanların sayısı da 7.771 erkek, 2.660'ta kadın olmak üzere toplam 10.431 kişidir. Ayrıca tabloda yer alan bir diğer veri ise Siirt'te yaşamış olup yurtdışı doğumluların sayısıdır. Siirt'te yurtdışı doğumlu toplam 259 kişi bulunmaktadır. Bu verilere bakıldığında nüfusun büyük bölümünün Türkiye ve Siirt sınırları içerisinde doğduğunu göstermektedir.

3.4.7. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Konuşulan Diller İtibariyle Dağılımı

Tablo 25:

Konuşulan Diller	Erkek	Kadın	Toplam
Türkçe	8.458	3.656	12.114
Kürtçe	50.302	48.695	98.997
Arapça	10.905	11.429	22.334
Diğer	69	47	116
Sair Diller	32	34	66
Meçhul	-	1	1
Toplam	69.766	63.861	133.627

Kaynak: TCBİGM, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1950. S.140-141-144-145

Bir ülkede konuşulan diller o bölgenin etnik nüfus yapısı ile alakalı önemli veriler sunmaktadır. 1945 nüfus sayımlarında da bu konu hakkında önemli bir araştırma çalışması yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında 1945 nüfus sayımında vatandaşlara yöneltilen sorulardan birisi de anadil dışında hangi dilin konuşulduğuna yönelik olmuştur. Bu sayımlar neticesinde Siirt ili özelinde anadili Türkçe dışında hangi dillerin konuşulduğu yukarıdaki tabloda veriler ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo incelendiğinde Kürtçe il genelinde en çok konuşulan dil olarak karşımıza çıkmaktadır. 50.302 erkek, 48.695'te kadın olmak üzere toplam 98.997 kişi Kürtçe konuşmaktadır. Tabloda 8.458 erkek, 3656 kadın olmak üzere 12.114 kişi Türkçe konuşmaktadır. Kürtçeden sonra ise en fazla konuşulan ikinci dil ise Arapçadır. Siirt

genelinde 10.905 erkek, 11.429 kadın olmak üzere toplam 22.334 kişinin Arapça konuştuğunu görmekteyiz.

3.4.8. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Meslek Grupları İtibariyle Dağılımı

Tablo 26:

Meslek Grupları	Erkek	Kadın	Toplam
Toprak Mahsulleri ve Hayvancılık	26.895	4.017	30.822
Sanayi	2.769	102	2.871
Ticaret	1.087	31	1.118
Nakliye ve Ulaşım	500	5	505
Serbest Meslek	5.974	42	6.016
Ev iktisadiyatı ve şahsî hizmetler	47	53	100
Mesleksiz ve çalışmayan	32.584	59.611	92.195
Genel Toplam	69.766	63.861	133.627

Kaynak: TCBİGM, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, s.275

1945 nüfus sayımı sırasında Siirt nüfusunun çalışan sayısı ve hangi tür meslek grubu içerisinde yer aldığına dair veriler yukarıdaki tabloda detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Bu kapsamda vatandaşlara ne tür işte çalıştıklarına dair sorular yöneltilmiştir. Tabloya göre Siirt nüfusunun büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları görülmektedir. 26.895 erkek, 4.017’de kadın tarım ve hayvancılık işinde çalışmaktadır. Tabloda nüfusun en çok çalıştığı bir diğer iş ise serbest meslek grubudur. Burada da 5.974 erkek çalışan ve 42 de kadın çalışan olmak üzere toplam 6.016 kişi çalışmaktadır.

Diğer iş kollarında çalışan nüfusun sayısına baktığımızda ise Nakliye ve ulaşımda 505, Ev iktisadiyatı ve şahsî hizmetler kolunda 100 kişi çalışmaktadır. Tabloda dikkat çeken en ciddi durum ise mesleksiz ve çalışmayan kişilerin bir hayli çok olmasıdır. Nitekim 32.584 erkek, 63.861’de kadın olmak üzere toplam 92.195 kişinin çalışmadığı ve herhangi bir mesleğe sahip olmadığı görülmektedir.

3.4.9. 1945 Sayımına Göre Siirt Geneli Nüfusun Eğitim Durumu

Tablo 27:

Eğitim Durumu	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma –Yazma Bilen	8.088	1.075	9.161
Okuma –Yazma Bilmeyen	61.678	62.786	124.464
Toplam	69.766	63.861	133.627

TCBİGM,21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, s 193-195

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi nüfusunun eğitim durumu ile bağlantılıdır. Eğitim seviyesi yükseldikçe o bölgenin ekonomik ve kültürel kalkınması da o denli artmaktadır. Bu sebeple nüfus sayımları sırasında bu konu dikkate alınarak okuma yazma bilen insanların mevcut durumları sayısal verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1945 sayımında da bu kapsamda vatandaşların eğitim düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. 1945 yılı sayımlarında Siirt ili genelinde kişilerin eğitim düzeyi yukarıdaki tabloda veriler ile belirtilmiştir.

Tabloya baktığımızda Siirt genelinde erkek nüfusunun 8.088'i, kadın nüfusunun da yalnızca 1.075'i okuma- yazma bilmektedir. Siirt nüfusuna kıyasladığımızda ise bu sayı oldukça düşük kalmaktadır. Zira erkek nüfusunun 61.678'i, kadın nüfusunun da 62.786'sının okuma-yazma bilmediği göz önünde bulunursa Siirt ilinin eğitim düzeyinin ne kadar geri kaldığını ortaya koymaktadır.

3.5. 1950 Genel Nüfus Sayımı ve Siirt İli Nüfusunun Genel Özellikleri

3.5.1.1950 Genel Nüfus Sayımı ve Öncesinde Yapılan Hazırlıklar

1950 sayımından önce uygulanan genel nüfus sayımlarında, bilindiği üzere genellikle Ekim ayında yapılmaktaydı. 1950 genel nüfus sayımı da Ekim ayı içerisinde uygulanmıştır. 22 kim 1950 Pazar günü, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin beşincisi yapılan bu genel nüfus sayımında herhangi bir aksilik ve sorun yaşanmadan uygulanmıştır. 1950 yılında yapılan bu genel nüfus sayımında bazı hazırlık çalışmaları yapılmıştır. Öncelik

olarak sayımın olacağı tarih kararlaştırılmıştır. Ayrıca yukarda da belirtildiği gibi yapılan genel nüfus sayımlarının genellikle ülke sınırları içerisinde başta coğrafi şartlar olmak üzere iklim koşullarının da göz önünde bulundurularak Ekim ayının sonlarında yapılması kararlaştırılmıştır. Nitekim nüfus sayımı kararının ekim ayında alınması coğrafi olarak zorlu şartlara sahip olan Anadolu torakları için en elverişli zaman aralığı olmasıdır(Baykal,.2019, s.12).

22 Ekim 1950 yılında yapılacak olan nüfus sayımı öncesinde birtakım diğer hazırlık ve çalışmalar daha yürütülmüştür. Yapılan bu hazırlık çerçevesinde 12 Temmuz 1949 yılında her bir şehrin yönetim kuruluna, ilçe, bucak ve köy ismiyle nüfusu ile bu yerlerin bağlı olduğu bölgelere de listeler verilmiştir. Ayrıca 1 Ağustos 1950 yılında yapılacak olan nüfus sayımı sırasında vali, kaymakam ve bucak müdürleri ile sayım kurullarının faaliyetlerine yönelik talimatname ile sayımın denetlemesinden sorumlu memurların faaliyetlerine yönelik talimatname yayınlanmıştır. Bunların dışında alınan bir diğer karar ise sayımın yapılacağı gün, sokağa çıkma yasağı getirilmiştir(Demir,.2020,.s.65-66).

1950 Genel Nüfus Sayımı sırasında ülkedeki nüfus büyüklüğü, nüfusun yoğunluk durumu, kır ve şehir nüfusu, cinsiyete göre nüfus, yaşları itibarıyla nüfus, medeni hal, ana dili ve konuşulan ikinci dil, okuryazarlık durumu ve tahsil seviyesi, mezun olunan okullara göre durumu, doğum yerleri ve yaşadığı yer itibarıyla nüfusu, mesleki durumuna göre nüfusu, çalışan nüfusun ekonomik çalışmalarını gruplar şeklinde ayırma, çalışma şekline göre nüfus, dini durumu başlıkları altında istatistiki verilerin tespiti yapılmıştır(Baykal, 2019, 12).

22 Ekim 1950 yılında uygulanan genel nüfus sayımının amacı, sayımın olacağı günde memleket sınırları içinde yaşamakta olan insanların sayısını asıl nitelikleri ile ortaya koymaktır. Sayımın daha sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi içinde, içerisinde insan yaşamakta olan veya yaşaması muhtemel ev, apartman, okul, kışla vb. mekanların, sayım öncesinde ayrı ayrı olacak şekilde numaralandırılmasıyla mümkün idi. Sayım çalışmalarının ülke genelinde bir gün sürede yapılması ve içerisinde insan oturulabilecek bütün yerlere numara verilmesi ile sayım çalışmalarının daha kolay yürütülüp başarılı bir şekilde tamamlanması içinde bu yerlerin sayım yerleri şeklinde birimlere ayrılması kararlaştırılmıştır(TCİGM, 1950 genel nüfus sayımı 1961, s. 3).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin beşinci nüfus sayımı olan 22 Ekim 1950 genel nüfus

sayımında ülke nüfusu, 10.527.085 erkek ve 10.420.103 kadın kişiden oluşmak üzere toplamda 20.947.188 kişiye yükselmiştir. Nitekim 1945'te yapılan genel nüfus sayımı sırasında ülke nüfusu, 18.790.174 kişi olarak kayıtlara geçtiğinden, 1945 nüfusu ile karşılaştırıldığında ülke nüfusunda 2.157.014 kişi arttığını göstermektedir. Ortaya konulan bilgilerin, 1945 sonuçlarına göre ülkedeki nüfus artışının % 22,9 oranında arttığı görülmektedir(Demir, 2020, s.66). Ayrıca bu sayım sonuçlarına göre Türkiye'deki nüfusun yaklaşık 15.702.851'i köylerde, 5.244.337'si de şehirde yaşamaktadır. Köyde yaşayanların oranı % 75,9, şehirde yaşayanların oranı ise % 24,1'dir. 1927-1950 yılları arasında köy-şehir nüfus oranında fazla bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1950 ve sonrasında ulaşım altyapısı ve sanayi kuruluşlarının gelişme göstermesi, tarımsal alanda makineleşme kullanımının hızla artması köyden şehre göçün başlangıcını oluşturmuştu(Acar, 2012, s.45).

3.5.2. 1950 Sayımına Göre Siirt İlçeleri İle Köy Nüfusunun Dağılımı:

Tablo 28:

İlçeler	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Toplam	Yüz Ölçümü Km	Km2 başına nüfus
Siirt	15.580	9.399	24.979	478	52
Baykan	702	7.489	8.191	398	21
Beşiri	1.336	14.600	15.936	1.354	12
Eruh	1.048	22.980	24.028	1.793	13
Kozluk	2.027	,13.502	15.529	478	32
Kurtalan	2.246	15.879	18.125	1.036	17
Pervari	1.353	15.731	17.084	2.191	8
Sason	1.317	9.553	10.875	597	18
Şirnak	3.204	8.425	11.629	1.554	7
Şirvan	748	9.579	10.327	1.474	7
Toplam	29.561	127.137	156.703	11.353	

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü,22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı,

Türkiye Nüfusu, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1961. S.25.

1950 genel nüfus sayımında Siirt merkez, Baykan, Beşiri, Eruh, Kozluk, Kurtalan, Pervari, Sason, Şırnak ve Şirvan olmak üzere toplam 9 ilçesi bulunmaktadır. Yukarıdaki tabloda Siirt iline ait nüfusun ilçelere göre şehir merkezi dâhil olmak üzere, köylerde yaşayan nüfus sayısı, ilçelerin yüz ölçümleri ve nüfus yoğunlukları detaylı bir şekilde veriler ile ortaya konulmuştur. Tablo incelendiğinde en kalabalık ilçe olarak merkez ilçesidir. Şehirde 15.580, köylerde de 9.399 kişi olmak üzere 24.979 kişi yaşamaktadır. Aynı zamanda km kareye en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ilçe olarak merkez ilçesi görülmektedir.

Tabloya bakıldığında en dikkat çeken detayın ise merkez ilçe hariç tüm ilçe merkezlerindeki nüfus sayısının köy nüfusundan daha az olmasıdır. Tabloya göre Eruh ilçesi en kalabalık ilçe olarak göze çarpmaktadır. Eruh'ta 1.048 kişi şehirlerde, 22.980 kişi de köylerde olmak üzere toplam 24.028 kişi yaşamaktadır. Eruh, en çok köy nüfusunun yaşandığı ilçe olarak dikkat çekmektedir. Tabloda en geniş yüzölçümüne sahip ilçenin 2191 km kare ile Pervari ve en küçük yüzölçümüne sahip yerlerin ise 478 km kare ile Siirt merkez ile Kozluk olduğu görülmektedir. Siirt merkez ilçe ile Kozluk ilçesi yüzölçümü olarak aynı olmasına rağmen Siirt merkez ilçesinin nüfus yoğunluğu daha çoktur. Tabloda bir diğer detay ise ilçe merkezinde en az nüfusa sahip olan ilçenin Şirvan olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra nüfus yoğunluğu en az olan ilçeler km kareye 7'şer kişinin düştüğü Şırnak ve Şirvan ilçeleridir.

3.5.3. 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Yaş Grupları İtibariyle Dağılımı

Tablo 29:

Yaş Grupları	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	16.738	14.048	30.786
5-9	12.303	9.248	21.551
10-24	26.560	21.537	48.097
25-44	16.847	18.276	35.123
45-64	8.232	8.776	17.008

65+	2.052	2.007	4.059
Bilinmiyor	41	38	79
Toplam	82.773	73.930	156.703

Kaynak: TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, 1961.S.68-69.

1950 nüfus sayımlarında Siirt nüfusu genç bir nüfus oranına sahip olduğu yukarıdaki tabloda da anlaşılmaktadır. Tabloya bakıldığında özellikle çocuk kategorisi olarak bilinen 0-4 yaş aralığı 16.738 erkek, 14.048 de kadın olmak üzere toplam 30.786 kişi yer almaktadır. Ayrıca yine çocuk yaş kategorisinde bulunan 5-9 yaş grubu da 12303 erkek, 9.248 de kadın olmak üzere toplam 21.551 kişi bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki nüfusun genelinin neredeyse 3'te 1 bu iki yaş aralığında bulunan çocuk kişiler oluşturmaktadır.

Bilinmeyenler dışında nüfusu en az olan grup ise 65+ yaş üstü olan 4.059 kişi ile son derece düşük kalmaktadır. Diğer yaş gruplarındaki nüfus sayılarına sırasıyla baktığımızda 10-24 yaş grubu 48.097 ile en fazla nüfusa sahip grup olarak dikkat çekmektedir. 25-44 yaş grubunda 35.123 ile ikinci en fazla nüfusu oluşturan yaş aralığı ve 45-64 yaş aralığında 17.008 kişi bulunmaktadır.

3.5.4. 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Konuşulan Diller İtibariyle Dağılımı

Tablo 30:

Konuşulan Diller	Erkek	Kadın	Toplam
Türkçe	9.716	5.792	15.508
Kürtçe	59.874	54.901	114.775
Arapça	13.058	13.155	26.213
Diğer	125	82	203
Bilinmeyen	-	-	-
Toplam	82.773	73.930	156.703

TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, 1961.S.148-149-152-153.

1950 genel nüfus sayımında Türkiye’de en çok konuşulan dilin Türkçe olduğu görülmektedir. Türkçe’nin dışında Kürtçe, Arapça. Ermenice gibi diğer farklı dillerde

yoğun olarak konuşulmaktadır. Fakat yukarıdaki Siirt iline ait tabloda durum biraz daha farklıdır. Nitekim Siirt ili genelinde en çok konuşulan dilin Türkçe değil Kürtçe olduğu görülmektedir. 59.874 erkek 54.901 kişi de kadın olmak üzere toplam 114.775 kişi Kürtçe konuşmaktadır. Türkçe konuşanların sayısı ise toplam 15.508 kişidir. Bunun yanı sıra dikkat çeken bir diğer durum ise Kürtçeden sonra en çok konuşulan ikinci dilin Arapça olmasıdır. 13.058 erkek, 13.155'te kadın olmak üzere toplam 26.213 kişi Arapça konuşmaktadır. Ayrıca Siirt'te bu üç dilin dışında diğer farklı dillerin de konuşulduğu ve toplamda 203 kişi yabancı bir dili konuştuğu görülmektedir.

3.5.5. 1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Medeni Hali İtibariyle Dağılımı

Tablo 31:

Cinsiyet	Bekâr	Evli	Boşanmış	Dul	Bilinmiyor
Erkek	10.418	31.866	70	1.252	214
Kadın	4.758	32.291	128	6.996	191
Toplam	15.176	64.157	198	8.248	405

TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, 1961.S.105

Yukarıdaki tabloda 1950 sayımında Siirt iline ait nüfusun medeni hali verileri ile orta konulmuştur. Bakıldığında Siirt ili genelinde nüfusun büyük bir çoğunluğunu evli kişiler oluşturmaktadır. Nitekim 31.866 erkek, 32.291 de kadın olmak üzere toplamda 64.157 kişi evli olarak görülmektedir. Ayrıca bekâr olanların sayısı 15.176 kişi iken; Dul olanların sayısı erkek-kadın toplamı 8.248 kişidir. Dul kadın nüfusu, dul erkek nüfusundan bir hayli fazladır. Tabloda boşanmış kişilerin sayısı ise 198 kişi ile son derece düşük kalmaktadır. Bunun sebebi ise insanların boşanmaya karşı mesafeli oldukları ile açıklanabilir.

3.5.6.1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Doğum Yerleri İtibariyle Dağılımı

Tablo 32:

Doğum Yerleri	Erkek	Kadın	Toplam
Aynı İlde Doğanlar	76.343	71.226	147.569
Başka İlde Doğanlar	6.318	2.645	8.963

Yabancı Ülkelerde Doğanlar	111	59	170
Doğum Yeri Belirtilmeyen	1	1	2
Bilinmeyen	-	-	-
Toplam	82.773	73.930	156.703

TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı 1961.S.184-185.

1950 sayımında nüfusun özelliklerini ölçen bir diğer konu başlığı ise kişilerin doğum yerleridir. Bu kapsamda Siirt ili genelinde nüfusun doğum yerleri itibarıyla sayısal verileri yukarıdaki tabloda ortaya konulmuştur. Tablo incelendiğinde nüfusun büyük çoğunluğu Siirt ili sınırlarında doğduğu görülmektedir. 76.343 erkek ile 71.226 kadın olmak üzere toplam 147.569 kişi Siirt'te doğmuştur.

Siirt'te yaşayıp doğum yeri Siirt ili dışında olan ve Türkiye sınırları içerisinde doğan kişilerin toplam sayısı ise 8.963 kişidir. Ayrıca tabloya göre Siirt'te yaşayıp yabancı ülke doğumlu olan toplam 170 kişi bulunmaktadır. Son olarak tabloda doğum yeri belirtilmeyen 2 kişi vardır.

3.5.7.1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Eğitim Durumu

Tablo 33:

Eğitim Durumu	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma-Yazma Bilen	4.819	689	5.508
Okuma-Yazma Bilmeyen veya Meçhul	62.216	59.193	121.409

TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı 1961.S.239

1950 genel nüfus sayımında Siirt ili ile ilgili ortaya konulan verilerden biri de nüfusun okur-yazar durumudur. Siirt ili genelinde nüfusun okur-yazar durumu son derece düşüktür. Tabloya göre 4.819 erkek, 689 da kadın olmak üzere yalnızca 5.508 kişi okuma

yazma bilmektedir. Özellikle en dikkat çeken şey ise okuma yazma bilen kadın nüfusunun erkek nüfusuna göre son derece düşük kalmasıdır. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısına baktığımızda oldukça fazladır. 62.216 erkek ile 59.193 kadın olmak üzere toplam 121.409 kişi okuma yazma bilmemektedir. Bu da gösteriyor ki nüfusun yüzde 96'sı okuma yazmayı bilmediği anlamına gelmektedir.

3.5.8.1950 Sayımına Göre Siirt Nüfusunun Meslek Grupları İtibariyle Dağılımı

Tablo 34:

Meslek Grupları	Erkek	Kadın	Toplam
Teknik Elemanlar ve Serbest Meslek Erbabı	533	33	566
Teşebbüs Sahibi İdareciler, Büro İle İlgili Meslekler	1.947	46	1.992
Satıcılar ve Satışla İlgili Meslekler	405	35	440
Çiftçileri Ormancılar, Balıkçılar ve Ziraat İşçileri	43.943	38.453	82.396
Maden ve Taş Çıkarma İle İlgili Meslekler	349	5	354
Nakil Vasıtalarını Yürütmekle İlgili Meslekler	330	6	336
Sanatkarlar, İmalatçılar ve Başka Yerde Zikredilmeyen Meslekler	4.100	310	4.410
Hizmetle İlgili Meslekler	589	136	725
Mesleksizler ve Mesleği Tayin Edilmeyenler	13.830	20.858	34.688
Toplam	66.026	59.879	125.905

TCBİGM, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı 1961, S.294-296

1950 nüfus sayımında üzerinde durulan konulardan birisi de iş kollarıdır. İnsanların ne tür işlerde çalıştıkları ve söz konusu işlerin de neler olduğu nüfus sayımı verileriyle

ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1950 nüfus sayımı verilerinde mesleki grupları sayılırken 15 yaş ve üstü kişiler baz alınarak sayılmıştır. 1950 nüfus sayımı sırasında Ağrı nüfusu içerisinde 15 yaş ve üstü yani çalışabilir işgücü kişilerin erkek-kadın toplam nüfusu 125.905 kişidir.

Tabloya göre Siirt genelinde insanların en fazla çalıştıkları meslek kolu ise çiftçilik, ormancılık, balıkçılık ve ziraat işleridir. Bu meslek grubunda 43.946 erkek, 38.453'te kadın olmak üzere toplam 82.396 kişi çalışmaktadır. Büro ile ilgili alanda 1.947 erkeğin çalışıyor olmasının yanında yalnızca 46 kadın bu alanda çalışması dikkat çeken verilerden biridir. Siirt ili genelinde ikinci en fazla meslek alanında çalışan kişiler Sanatkarlar, imalatçılar ve başka yerde zikredilmeyen meslek grubudur. Bu iş kolu alanında 4.100 erkek, 310 da kadın olmak üzere toplam 4.410 kişi çalışmaktadır. Diğer meslek alanlarında toplam çalışan nüfusa sırasıyla baktığımızda hizmetle ilgili alanda 725, Nakil vasıtalarını yürütmekle ilgili meslek alanında 336, maden ve taş çıkarma alanında 354, satıcılar ve satışla ilgili alanda 440 ve teknik eleman ve serbest meslek alanında da 566 kişi istihdam edilmektedir. Tabloda göze çarpan en önemli veri ise Siirt ili genelinde mesleksizler ve mesleği tayin edilmeyenlerdir. Bakıldığında bu alanda 13.830 erkek, 20.858 kadın olmak üzere toplam 34.688 kişi bulunmaktadır.

4. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM KURAMI ve TÜRKİYE'DE DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM AŞAMALARI:

4.1. Türkiye'de Demografik Dönüşümün İlk Aşaması (1923-1955)

Demografik Dönüşüm Kuramı, genel bir ifade ile yüksek doğum ve ölüm hızlarının baskın olduğu bir durumdan ölüm hızlarında bir düşüşe işaret eden ve doğurganlığın da bilinçli şekilde kontrol altına alındığı bir durumu amaçlamaktadır (Yüceşahin, 2011, s. 11) Demografik Geçiş Süreci'nin temelleri, ilk kez Thompson tarafından 1908-1927 yılları arasında bazı Batı ülkelerinde yaşanan demografik değişimlerin sentezi ile atılmıştır (Can ve Avcı, 2021, s. 231). Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin kuruluşuna denk gelen bu ortamda nüfusun niteliğini, niceliğini artırıcı bir politika yürütülmesi gerekliliği 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde tartışıldı. Bu tartışmalarda nüfusun azlığına mutlaka bir çözüm getirilmesi üzerinde duruldu. Kabul edilen Kongre kararları ile nüfus politikası konusunda yol haritası çizildi. İktisat Kongresi'nde alınan kararlar nüfus artırıcı politika olarak gerek fırka (parti)

gerekse hükümet programlarında yer aldı. Dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programında yer alan görüşler, nüfus politikasına yön verdi.(Aksoy, 2016, s.32). 1931 yılında değiştirilen Cumhuriyet Halk Fırkası programında sosyal hayatta ailenin temel yapı olduğu, nüfusu arttıracak önlemler noktasında özellikle evliliklerin özendirileceği, çocuk ve yetişkin ölümüne neden olan hastalıklarla mücadele edileceği, nüfusun niteliğini arttıracak hususlardan sağlıklı, gülbüz, çalışmaya elverişli, eğitilmiş bir nesil yetiştirileceği ifade edilmiş, bu önlemler hükümet programlarında ayrıca yer almış ve uygulamalara başlanmıştır (Peker, 1983, s. 43).

1930 tarih 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun çıkartılması ile yasanın 152. maddesi gebeliğe engel olacak ya da çocuk düşürmeye yarayacak her türlü yöntemin ithalini, dağıtımını ve satılmasını yasaklamıştır, yasal evlenme yaşının 1938'de çıkartılan 3453 sayılı yasa ile erkekler için 17, kadınlar için 15'e indirilmiştir. Bu yaşlar 1925'te kabul edilen Medeni Kanunda 18 ve 17 idi. Bununla birlikte göçmen ve Mültecilerin iskan edilmesiyle ilgili 1934 yılında çıkartılmış çeşitli yasaların Türkiye'ye göç edecek kişilerin yerleşmesini kolaylaştıracak ve göçü teşvik edici olması pronatalist nüfus politikalarına örnek teşkil ettiğini belirtmek mümkündür(TÜSİAD, 1999, s.40). Demografik geçiş sürecinin birinci aşamasında ölüm hızları ile ilgili istatistikler tam olmamakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı yıllarına tekabül eden kısa bir aşamada ölüm hızının yükselmesi dışında, normal yaşamdaki iyileşmenin ve barış ortamının ölüm hızlarında sürekli bir azalma sağladığı saptanmıştır(Can ve Avcı, 2021, s.233).

Türkiye'de 1923 ve 1955 yılları arasında nüfus, kısmen bu zaman aralığında hazırlanan nüfus politikaları neticesinde daha çok da iktisadi ve sosyal yaşamı tekrardan inşa sürecinin ihtiyaçlarına bağlı olarak artmıştır. Ölüm hızında yaşanan düşüş ile doğum hızında yaşanan artış neticesinde nüfusta gerçekleşen yükseliş hızlı bir biçimde artmıştır. Türkiye'nin nüfusu, 1923 ve 1955 tarihleri aralığında 13 milyondan 24 milyona yükselmiş ve bu da nüfusun aşağı yukarı yaklaşık iki kat arttığını göstermektedir. Bir kadın için toplamda doğurganlık hızının 5,5 doğumdan 7,0 doğum oranına çıkmış ve 1950'li yıllara kadar bu düzeyde seyretmiştir. Pronatalist nüfus politikalarının sıkı bir şekilde uygulandığı bu dönemin sonlarına doğru özellikle anne ve çocuk sağlığını temel alan itirazların güçlenmesinin bir sonucu olarak, pronatalist politikalarda kısmi gevşemeler görülmüştür (Aksoy, 2016, s.35).

4.2. Türkiye’de Demografik Dönüşümün İkinci Aşaması (1955-1985)

Türkiye’de demografik geçişin ikinci aşaması 1955-1985 dönemini kapsamaktadır(Can ve Avcı,2021,s.237). 1955-1960 yılları arasında yıllık nüfus artış hızı %28,53’lük oranıyla Cumhuriyet tarihinin zirvesindedir. Aynı zamanda 1950’li yıllarda doğurganlık azalmaya başlamış ve bir daha artmamıştır(DİE, 1995, s. 5). 1950’li yıllardan itibaren, siyasi açıdan çok partili hayat ile ekonomik anlamda finansal bir liberalizasyon dönemine geçiş yaşanmıştır. Bu dönemde gerçek anlamda kent nüfusu, yaşanan iç göç nedeniyle artmış ve Türkiye’deki sosyo-ekonomik yapı da da değişim görülmüştür. Kırsaldan kentlere doğru göçün hız kazanması ve hızlı nüfus artışının bir neticesi olarak meydana gelen çarpık kentleşme, işsizlik ve iktisadi yönden durağanlık gibi sıkıntıların görülmeye başlanması da pronatalist nüfus politikalarının tartışılmasına neden olmuştur. Bunların dışında 1960 yılındaki ilk askeri darbeyle birlikte getirilen yeni anayasa ve değişim de bu tartışmalara zemin hazırlamıştır. Zira Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, hızla artan nüfusun, kişi başı gayri safi milli hasılanın düşmesine, iktisadi yatırımların yerine nüfus planlamalarına yönelmesine, iç göçten dolayı kentlerdeki kontrolsüz büyümeye ve bu sebeple istihdam sorunlarına yol açmasına ve tarımsal alanda gizli işsizlik sorununu beraberinde getirmesine dikkat çekilmiştir(Koç vd, 2010, s.53).

Demografik değişim aşamasının ikinci evresinde Türkiye, “Marshall Yardım Planı” kapsamında tarımda mekanizasyonu sağlamış; bu sonuçla, ekilebilir alanlar hızlı bir şekilde genişletilmiş ve beraberinde de üretim artışını sağlamıştır. Bundan dolayı kırsalda çalışan insan gücüne ihtiyaç azalmış, doğurganlık oranında da önemli düşüşler yaşanmıştır(Can ve Avcı, 2021, s.237). Birinci Beş Yıllık Planın ardından 1965 tarihinde kabul edilen 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında yasa ile de pronatalist politikalar yerine antinatalist politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu yasa çerçevesinde gebeliğe engel araç gereçlerin ithali, satışı ve kullanımıyla ilgili 1936 tarihli Hıfzıssıhha Kanunu’nun ilgili kararları ve kürtajla ilgili kesin yasağı ortadan kaldırılmıştır(TÜSİAD, 1999, s.44).

1950’lerden sonra ki dönemde ekonomik, sosyal ve yaşanan mekân açısından önceki dönemlere göre Türk toplumu ciddi anlamda değişim geçirmiştir. Bu değişim, doğum kontrolünü destekleyen yeni kültürün meydana gelmesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur(Can ve Avcı,2021, s.237).Fakat tüm bu politikalara ve teşviklere rağmen

doğurganlık hızında gözlenen azalma daha önceden düşmeye başlayan ölüm hızındaki azalmanın gerisinde kaldığı için bu dönemde de nüfus artışı devam etmiş, 1955 ve 1985 yılları arasında nüfus ikiye katlanarak 24 milyondan 51 milyona yükselmiştir(Koç vd,-2010:53-54).

Türkiye’de demografik değişimin ikinci evresine bakıldığında; kadın başına düşen doğum sayısında bir düşüş gözlenmektedir. Nitekim toplamda üreme oranı 1955-1960 evresinde 6,26 olurken; 1970-75 yıllarında 5,59’a; 1980-85 aşamasında ise 4,11’e gerilemiştir. Bu yıllarda, doğumda yaşam beklentisi de istikrarlı bir artış yönündedir. Söz konusu 1955-1960 evresinde 48,1 yıl olan ortalama yaşam; 1970-1975 arasında 58,9 yıla; 1980- 1985 döneminde ise 61 yıla çıkmıştır. Buradan da anlaşılabacağı üzere doğumda yaşam beklentisi yükseldikçe kadın başına düşen üreme sayısında da düşüş olduğu ifade edilebilir. 1965-1975 yılları, Türkiye nüfusunda artış oranının istikrar kazandığı ve yüzde 25 seviyesine çekildiği dönem olmuştur(Can ve Avcı, 2021, s.237).

4.3. Türkiye’de Demografik Dönüşümün Üçüncü Aşaması (1985-2015)

Türkiye’de 1980’den itibaren birçok değişimin yaşandığı yıllar şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yıllar; siyasi anlamda son askeri ihtilalin yaşandığı, yeni anayasa ve baskı unsuru kanunların yürütmeye konulduğu ve ekonomik anlamda bir değişim yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde nüfus politikalarında aile planlaması programının ön planda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 1983’te antinatalist politikaları kapsayan birinci nüfus planlaması ile ilgili yasa revize edilmiş, daha liberal ve kapsamlı bir kanun olan 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun kabul edilerek gebeliği önleyici uygulamaların kullanımı kolaylaştırılmıştır(Çuhadar ve Lordoğlu,2016,s.74).

Ekonomik anlamda gelişmenin önünde en büyük engel olarak hızla artan nüfus artışı görülmüş ve bunun sonucunda bu evrede üremeyi dengede tutmak içinde pronatalist politikalar geliştirilerek nüfus planlaması yapılmıştır. Bütün bu gayretler sonucunda üçüncü evre olarak kabul edilen dönem çerçevesinde doğum hızı kadın başına 6 doğumdan 2.6 doğumlara kadar düşmüştür. Bu sebeple Demografik Dönüşümün ölüm oranlarındaki gerilemelerden sonra doğum oranlarında da gerilemeler gerçekleşir kanısı bu dönemde gerçekleşmiştir. Bununla beraber bu dönemde ülkenin üreme düzeyinde görülen aşağı

doğru değişim beklenenden çok daha hızlı gerçekleşmiş ve toplumda hızla artan nüfus artışları geride kalmıştır(Özlem ve Doğan, 2022, s.259).

4.4. Türkiye’de Demografik Dönüşümün Dördüncü Aşaması (2015-)

Dördüncü aşamaya baktığımızda düşük durağanlık dönemi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu aşamanın düşük durağanlık dönemi olarak ifade edilmesi, doğum ve ölüm oranlarında yaşanan düşüş ve nüfus gelişimindeki durağanlık ile alakalıdır. Bu evrede doğum ve ölüm oranlarında yaşanan düşüşe rağmen, demografik gelişimde bir istikrar söz konusu ve nüfus artış hızı fazla değilse de devam etmektedir. Nitekim bu aşamada, demografik ivmenin tesiri görülmektedir. Dördüncü evrede gerçekleşen toplam doğurganlık 2,1 veya daha altındadır. Bunun yanı sıra toplam doğurganlık oranının bu denli bir düşüşe karşın takipte olan genç yaş grubunun doğurganlık süresini tamamlayana değin nüfustaki artış sürecektir. Nüfus artış hızı eksiye düştüğünde ifade edilen bu evrede bitecektir(Can ve Avcı, 2021, s.237). Türkiye’de bu evreye kadar üreme seviyesi kentsel yerleşim alanlarında kırsal yerleşim alanlarından daha az olarak ölçülmüştür. 2000’li yıllardan itibaren ise başta toplam üreme bekleneninin bir hayli altına düşmüş ve de üreme düzeyindeki kırsal ve kentsel alanlar arasında da fark azalmıştır (Özlem ve Doğan, 2022, s.259).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, özellikle ilk kurulduğu yıllardan itibaren nüfusla ilgili çalışmalara ağırlık vermiş ve bu konuda birçok uygulamayı da hayata geçirmiştir. Devlet dönemin şartlarına bağlı olarak zaman zaman farklı nüfus politikaları uygulamıştır. Bakıldığında Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusu arttırmaya dönük çalışmalar ve politikalar yürütülürken, daha sonra ki dönemlerde kısmen nüfusun kontrol edilmesi ardından da nüfus artış hızını düşürmeye yönelik çalışmalar uygulanmıştır.

SONUÇ

Teşkilatlı bir yapıya sahip olan devletler hakimiyet kurdukları sınırlarda yaşamakta olan insanları kayıt altına alma istekleri tarihsel süreçte devamlı olarak gözlemlenen bir konu olmuştur. Bu bağlamda nüfus sayımları, geçmişten günümüze kadar dünyanın birçok yerinde belli sınırlar dahilinde bir bölge veya bir yerin nüfusunu saptamak üzere istatistiki veriler ile hazırlanarak belirli zaman aralığında farklı amaçlarla yapılan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm toplumlar tarafından yararlı olduğu kabul edilen nüfus sayımlarının tarihi geçmişi Eski Roma ve Mısır'da yapıldığı haliyle binlerce yıl ötesine dayanmaktadır. Eski çağlarda uygulanan nüfus sayımlarının genelde iki ana amacı bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi askeri ihtiyacını karşılamak üzere erkek nüfusunu saptamak, ikincisi ise vergi mükellefi kişileri belirlemektir. Eski çağlarda yapılan nüfus sayımları genellikle tahmini ve düzensiz şekilde yapılmaktaydı.

Yüzyıllar boyunca ilkel yöntemlerle yapılan nüfus sayımları 18. yüzyıldan itibaren daha modern bir yapıya kavuşmuştur. Nitekim dünyada modern anlamda ve bilimsel yöntemler kullanılarak yapılan ilk nüfus sayımları Avrupa'nın farklı ülkelerinde yapılmıştır. Osmanlı Devleti de kuruluşundan 18.yüzyıla kadar farklı amaçlarla nüfus sayımları yapmış ancak bu sayımlarda modern metotlar kullanılmamıştır. Osmanlı Devleti 1831 yılına gelindiğinde ise modern anlamda ilk nüfus sayımını gerçekleştirmiştir.

Araştırmaya konu olan ve çalışma sırasında nüfus yapısı ve özelliği hakkında veriler ortaya konulan Siirt şehri, coğrafi konumu ve önemli kavşak yolları üzerinde yer alması nedeniyle ilk çağlardan itibaren günümüze kadar farklı kavimlerin, devletlerin çekişmesine sahne olmuştur. Birçok medeniyetin himayesine giren şehir önemli bir yerleşim alanı olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. İslam Devletleri sınırlarına hazreti Ömer döneminde katılan Siirt şehri uzun süre çeşitli Türk devletlerine bağlı olarak kalmıştır. 16. yüzyılın başlarında Yavuz Sultan Selim komutasında Osmanlı Devleti bölgeyi ele geçirerek Siirt şehrini hakimiyeti altına almıştır.

Siirt Şehri, 1514-1632 tarihleri arası dönemde Diyarbakır vilayetinin bir Sancağı konumundayken, 1632-1653 tarihleri aralığında ise Van vilayetine bağlanmıştır. Az bir süre Van Vilayetine bağlı kalan Siirt ili bu süre dışında aşağı yukarı 19. yüzyılın sonlarına kadar Diyarbakır Vilayetinin bir sancağı olarak kalmıştır. 19. Yüzyılla birlikte Osmanlı

Devleti de modern anlamda ilk nüfus sayımlarını gerçekleştirmiştir. Vergilerin toplanması, askerlik için erkeklerin tespiti ve esnaf sayılarının belirlenebilmesi maksadıyla aralıklarla yapılan nüfus sayımlarıyla Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yaşayan nüfusun özellikleri içerisinde sadece bir bölümü belirlenebilmiştir.

Coğrafi olarak büyük bir alana yayılması, idari yönden birtakım eksiklikler ve modern anlamda nüfus sayım tekniklerinin gelişmemiş olmasından dolayı Osmanlı nüfus sayımlarının sağlıklı sonuçlar elde edilmesi noktasında istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı nüfus sayımlarında netice itibarıyla gerek İmparatorluk nüfusu için gerekse de o dönem Osmanlı'ya bağlı bir sancak olan Siirt'e ait gerçek anlamda bir nüfus sayısını telaffuz etmek bu nedenle güçtür. Nitekim o dönemlerde çeşitli nedenlerle Siirt iline gelen bazı seyyahların da Siirt Sancağının nüfusuyla alakalı birbirinden farklı sayılar vermesi bu durumu desteklemektedir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile birlikte birçok yeni gelişme ve adımlar görülmüştür. Bu adımlardan birisi de hiç şüphesiz ülkenin nüfus yapısı ve özelliği ile ilgilidir. Bu amaçla da 1926 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü kurularak Camille Jacquart'ı Türkiye'ye davet edilerek bu kurumun başına getirilmiştir.

Cumhuriyet'in kurucu şahsiyetleri, bu doğrultuda geleceğe dönük birtakım unsurları belirlemek üzere çalışmalar geliştirmek için 1927 yılında ilk modern nüfus sayımını gerçekleştirmiştir. Ülke nüfusunun farklı konu başlıkları ile kayıt altına alındığı bu nüfus sayımı neticesinde de Siirt'e ait olan nüfusun yapısı ve özellikleri sayısal veriler ile ortaya konulmuştur. Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında Siirt nüfusunun genel özelliklerine bakıldığında nüfus sayısında büyük bir fark olmamakla beraber özellikle Osmanlı döneminde nüfusun ayrıntılı özelliklerine dönük verilerin olmaması nedeniyle iki dönem arasında herhangi bir net karşılaşma yapılamamaktadır.

1927'den 1950'ye kadar Siirt genelinde nüfus miktarında ne gibi gelişmeler olduğu ile ilgili detaylı veriler elde edilmiştir. 1927 yılında Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımında Siirt'te nüfusun önemli bir bölümünü gençlerin oluşturduğu gözlenmektedir. Yapılan sayımlarda Siirt nüfusu 50.353 erkek, 52.080 de kadın olmak üzere toplam 102.433 kişidir. Ayrıca bu dönemde gözlemlenen bir diğer gelişme ise kadın nüfusunun erkek nüfusundan daha fazla olduğudur. 1927 yılı sayım sonuçlarına göre Siirt nüfusunun yüzde 80'ine yakını kırsal alanda yaşarken yalnızca yüzde 20'si şehirlerde yaşamaktadır.

Bu döneme ait diğer verilere baktığımızda 49.662 bekar, 45.294'te evli kişi bulunmaktadır. 1927 sayımlarında nüfusun tamamına yakını Müslümanlar oluştururken, en fazla ikinci etnik dini grup olarak Ermeniler bulunmaktadır. Bu dönemde, nüfusun etnik yapısına baktığımızda Siirt nüfusun yaklaşık %75'ini Kürtler, geriye kalan %25'ini de Arap ve Türkler oluşturmuştur. Bu dönemde nüfusun okur-yazar durumu ise son derece düşüktür. Nüfusun çalışma işgücüne baktığımızda ise çoğunluk olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.

1935 yılı sayımlarına baktığımızda Siirt nüfusu 1927 sayımlarına göre 25.085 kişi artarak toplam 127.518 kişiye çıkmıştır. Bu dönemde de bekar nüfus sayısı evli nüfus sayısından fazla iken, boşanma durumu ise il genelinde yok denecek kadar azdır. Bunun yanı sıra 1935 sayımlarında nüfusun büyük çoğunluğu gençlerden oluştuğunu görmekteyiz. Siirt genelinde okuma yazma durumuna baktığımızda nüfusun sadece yüzde 4'ü okur-yazar iken yüzde 96'sı ise okuma yazma bilmemektedir. 1935 sayımlarında Siirt nüfusunun yüzde 96.7'si Müslümanlardan oluşurken, yüzde 3.3'ü ise başka etnik dini gruplardan oluşmaktadır. 1935 yılı Siirt genelinde konuşulan ana diller itibariyle dağılımına baktığımızda ise nüfusun yüzde 74.5 'i Kürtçe, yüzde 6'sı Türkçe ve yüzde 13.9'u ise Arapça konuşmaktadır. Geriye kalan ise diğer diller konuşulmaktadır. 1927 sayımlarında olduğu gibi 1935 sayımlarında da il genelinde nüfusun büyük bir kısmı tarım ve hayvancılık işiyle uğraşırken nüfusun büyük bir bölümü ise mesleksiz ve mesleği tayin edilmeyen grup içerisinde bulunmaktadır. Bu dönemde Siirt ili genelinde nüfusun doğum yerlerine baktığımızda çoğunluğu Siirt doğumlular oluşturmaktadır. 117.194 kişi Siirt ili sınırları içerisinde doğarken il dışında doğanların sayısı 6945 ve yurtdışı doğumluların sayısı ise 199 kişidir.

1940 genel nüfus sayımı diğer iki sayım gibi ayrıntılı verilerle yapılmamıştır. Nüfusun miktarı yoğunluğu ve il geneli yüzölçümü verilmiştir. Ülke nüfusu 17.820.950 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 1935 yılına göre Türkiye nüfusu 1.662.748 (% 17.3) artmıştır. Bu dönemde Siirt ili geneline baktığımızda nüfus 146.522 kişiye yükselerek ülke ortalamasına yakın bir artış yaşanmıştır. 1945 sayımında erkek nüfusu 75.338, kadın nüfusu da 71.184 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Siirt ili genelinin yüzölçümü ise 11.320 km karedir.

1945 Genel nüfus sayımında Siirt nüfusu 69 766 erkek, 63.861 kişi de kadınlar olmak üzere 133.627 kişi olmuştur. Buna göre Siirt genelinde 1935 sayımı ile karşılaştırıldığında nüfus miktarında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bunun sebebi ise 2. Dünya Savaşının yaşanması ile seferberlik ilan edilmesi ve ülkedeki erkeklerin cepheye giderek silahaltına alınması olarak gösterilebilir. 1945 sayımlarında nüfusun büyük bir bölümü 0-9 yaş aralığındakiler oluşturmaktadır. Bu da nüfusun genç ve dinamik bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde erkek nüfusu kadın nüfusundan daha fazladır. Nüfusun okur-yazar durumu ise 8.088 erkek, 1.075'te kadın okuma yazma bilmektedir. Kadın nüfusunun okuma yazma oranı son derece düşüktür.

1950 nüfus sayımlarında 1945'e göre Siirt genelinde nüfus miktarında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde nüfus 23076 kişi artarak 156.703 kişiye yükselmiştir. Nüfusun yüzde 80'inden fazlası köylerde yaşarken nüfusun sadece yüzde 20'si şehirlerde yaşamaktadır. Siirt'te 1950 sayımlarında 1945'te olduğu gibi ilçe sayısı 9 olarak kalmış ve herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

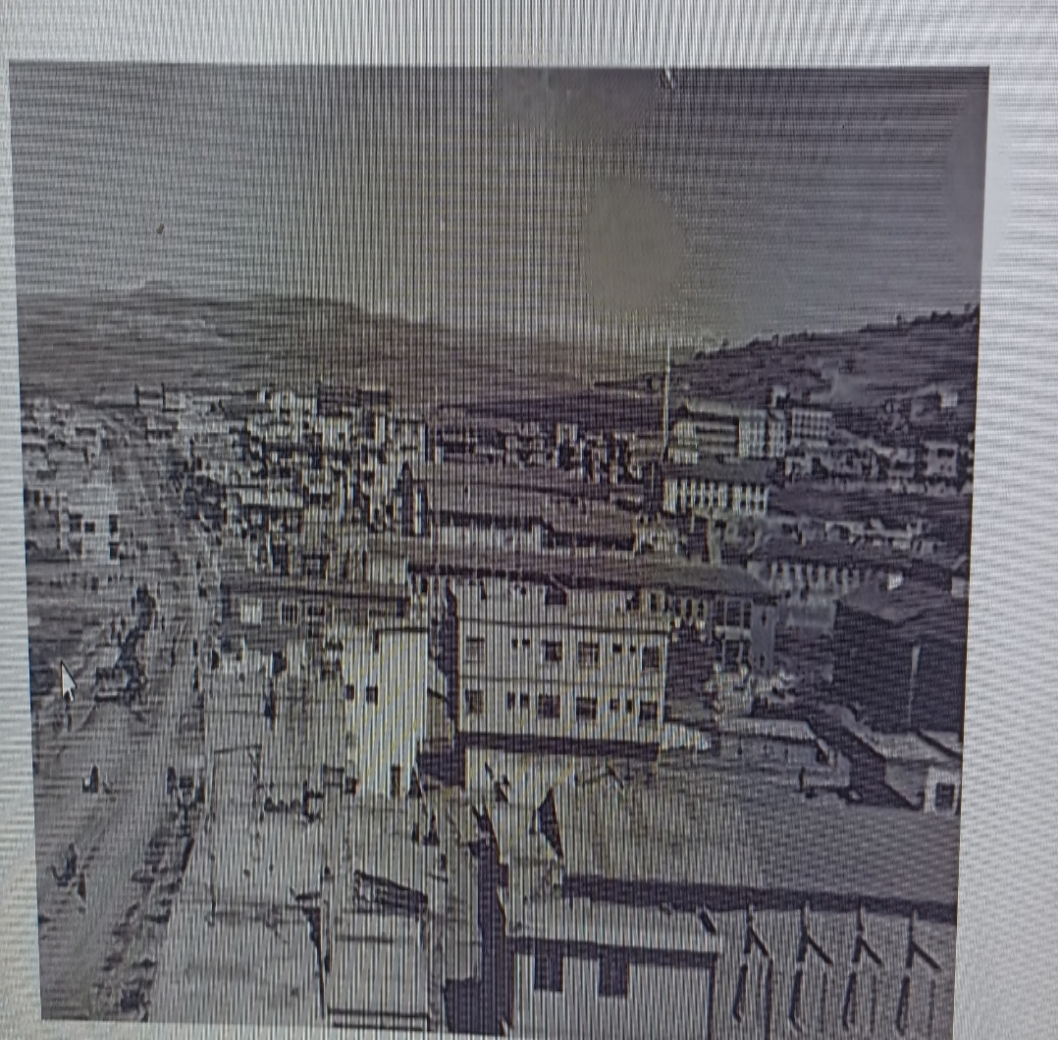
EK-2. 1930'lu yıllar Siirt Aynsalip Çeşmesinden bir görünüm

EK-3. 1935 Yılında Siirt Alan Mahallesinden Bir Görünüm

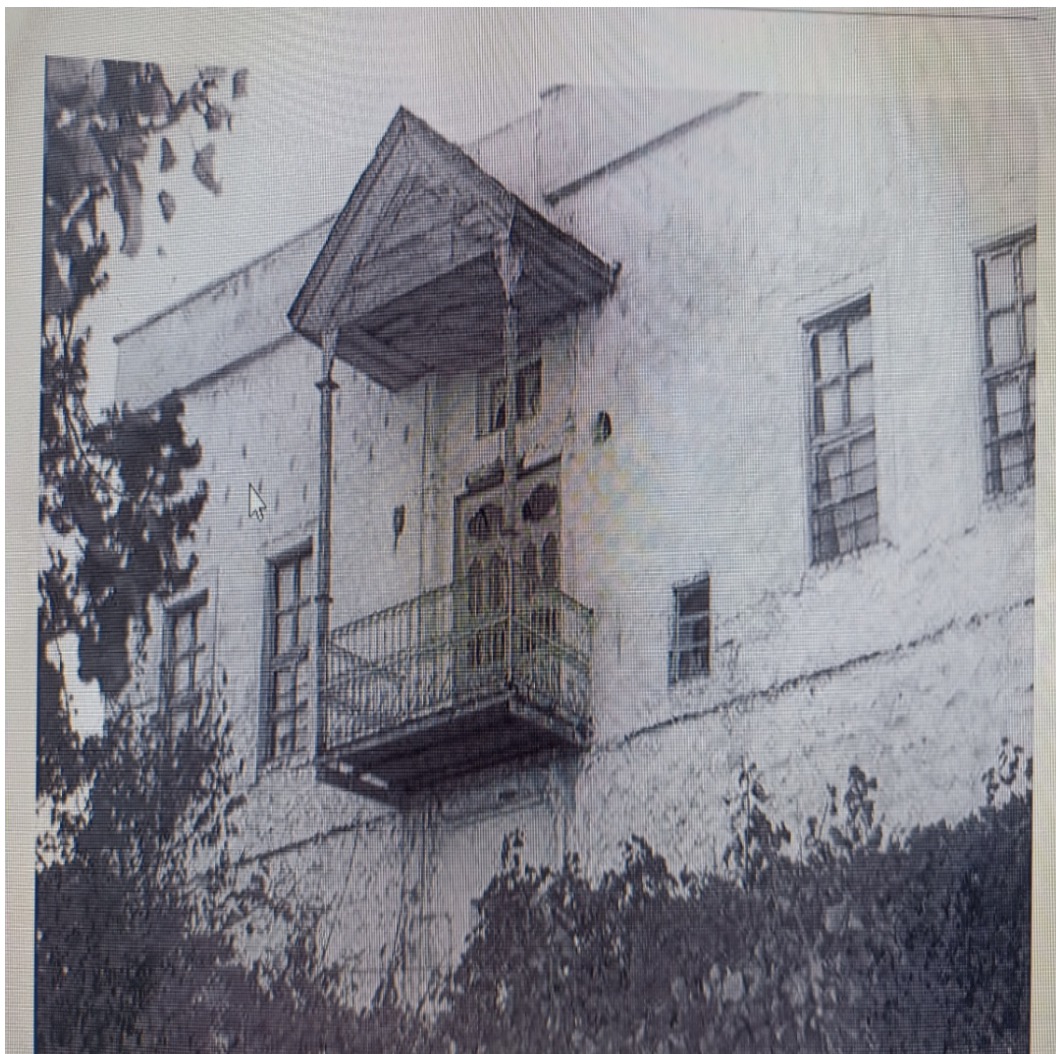
EK-4. 1950'li Yıllarda Siirt

EK-5. Siirt Cas Ev

EK-6. Siirt Cas Evi

EK-7. Mustafa Kemal Atatürk'ün Siirt'te kaldığı Ev

EK-8. Cumhuriyet Dönemi Siirt Halkevi Tarihi Bando Takımı

EK-9. 21 Ekim 1935 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi

Bugün:
 1. Halk meclisiyle Baykal Tınaz - Vanki
 2. Halk meclisiyle Üstükdüğüne
 3. Halk meclisiyle Baykal Tınaz - Vanki
 4. Halk meclisiyle Baykal Tınaz - Vanki
 5. Halk meclisiyle Baykal Tınaz - Vanki
 6. Halk meclisiyle Baykal Tınaz - Vanki

Cumhuriyet

Cuma, 20 Ocak 1933
 Sayı: 1188
 İstanbul, 20 Ocak 1933
 Pazar, 21 Ocak 1933

Hayat!
 Ansiklopedisi
 90
 mıcı cüzü çıktı

Genel nüfus sayımı dün bütün Türkiyede ikmal edildi

Sayım Ankara'da 2 de, İzmirde 2,30 da, İstanbul'da 5,40 da bitti. Ankaranın nüfusu 50,000 arttı. Umumi netice öbür-rün anlaşılacak

**Bazı vergilerin
Hafifletilmesi için
Alınan kararlar**

Dün bütün nüfus sayımı...
 Sayım Ankara'da 2 de, İzmirde 2,30 da, İstanbul'da 5,40 da bitti. Ankaranın nüfusu 50,000 arttı. Umumi netice öbür-rün anlaşılacak

**Sayım'da birincilisi Balye kazandı; Altı
Bütün Türkiye'de olduğu gibi İstanbul'da da
çok mükemmelenetle işlendi**

İstanbul'da nüfus sayımı yapılırken; Hayatlı ve aktif
buluşları Karadükü köyünde bir grup için

Dün bütün Türkiye'de nüfus sayımı...
 Sayım Ankara'da 2 de, İzmirde 2,30 da, İstanbul'da 5,40 da bitti. Ankaranın nüfusu 50,000 arttı. Umumi netice öbür-rün anlaşılacak

İngiltere, İtalya ve Fransa görüşürlerken Habeşistan, sulh için yapıla teşebbüsleri kabul etmiyor

İmparator dün «İtalyanın elinde bir karış Habeş toprağı kaldıkça sulh düşünmiyeceğim» dedi

**Türk gençliği
mel'unları takbih
ediyor**

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**Talebe Birşinin Ulu
Önderi çektiği telgraf**

Begün mülk var

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

**İtalyanlarla İngiltere
Avrupalıların gerginliği
sartlarını tesbit**

44. Genel Buluşları - İZMİR - 44. Buluşları 44. GENEL BULUŞU Başbakanlık ve memur tayinleri müdürlüğü HAKKI ÖZAROGLU AKŞİNEKİ SAATLARCA Devamı müddet Türkiye için birliğe TELEFON : 2667

No. 6667 KIRKİKİNCİ YENİ PAZARTESİ 21. Ekim 1935

Yeni Asır

Yeni Asır Gazetesi Kuruluşu: 1935. Yıllık Satışları: 100.000. Genel Müdür: H. H. H.

YENİ ROMANİZM KADIN İSTERSE Yalnızca Kadınlar İçin Bu gazete sadece kadınlara hitap etmektedir. Yeni Asır kadınına hitap eder.

Dün G. Sayım muvaffakiyetle yapıldı

Koca İzmir saatlarca sessizlik içinde yüzdü Sayım işi tam yedi saatte bitirilmişti

Türk ulusu başbakanın tavsiyesine uyararak (Ne bir fazla, ne bir eksik) Gerçek sayımın anlaşılması için şuurlu bir asker disipliniyle hareket etti

SAYIM NASIL BAŞLADI VE NASIL BİTTİ ?

Başbakanın tavsiyesine uyararak, ne bir fazla, ne bir eksik, gerçek sayımın anlaşılması için şuurlu bir asker disipliniyle hareket etti. Sayım işi tam yedi saatte bitirilmişti. Koca İzmir saatlarca sessizlik içinde yüzdü. Sayım muvaffakiyetle yapıldı.

Sayım işi tam yedi saatte bitirilmişti. Koca İzmir saatlarca sessizlik içinde yüzdü. Sayım muvaffakiyetle yapıldı. Sayım işi tam yedi saatte bitirilmişti. Koca İzmir saatlarca sessizlik içinde yüzdü. Sayım muvaffakiyetle yapıldı.

İZMİRDE SAYIM GÜNÜNDEN BİR İNTİBA

Sayım işi tam yedi saatte bitirilmişti. Koca İzmir saatlarca sessizlik içinde yüzdü. Sayım muvaffakiyetle yapıldı. Sayım işi tam yedi saatte bitirilmişti. Koca İzmir saatlarca sessizlik içinde yüzdü. Sayım muvaffakiyetle yapıldı.

Sayım işi tam yedi saatte bitirilmişti. Koca İzmir saatlarca sessizlik içinde yüzdü. Sayım muvaffakiyetle yapıldı. Sayım işi tam yedi saatte bitirilmişti. Koca İzmir saatlarca sessizlik içinde yüzdü. Sayım muvaffakiyetle yapıldı.

G. Sayımın neticeleri

En geç 25 Ekim'e kadar bütün Türkiye'de ilan edilecek

En nihayetinde tahminlerin bile dışında bir nüfus artışı görülmüştür. Sayım neticeleri, en geç 25 Ekim'e kadar bütün Türkiye'de ilan edilecek. Sayım neticeleri, en geç 25 Ekim'e kadar bütün Türkiye'de ilan edilecek.

EK-12. 21 Ekim 1935 Tarihli Halkın Sesi Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi

Halkın Sesi
HAKKIN SESİDİR

21 BİRİNCİ TEŞRİN 1935 PAZARTESİ

15 Kuruş
(Halkın Sesi) Haftasında
Baskıyeri

21 BİRİNCİ TEŞRİN 1935 PAZARTESİ

TEL: 3503 (100 PARA)

Barış konuşmaları yapıla dursun, Habeş kuvvetleri bir an bile boş durmıyarak düşmanlarına saldırıyor

İtalyanların pek çok tahkim ettikleri Musa Ali dağına büyük bir Habeş kuvvetinin yaptığı muvaffakiyetli hücum, Habeş ordularının büyük bir zafer elde etmeden kolay kolay geri dönmeyeceklerini gösteriyor. Bu saldırışta Habeşlilerin pek çok ganimet elde ettikleri bildiriliyor.

İtalyanlar Makalleye yürüyor. Habeşlerin hazırlığı

Ras Seyum ve Ras Kasa kuvvetleri İtalyanları Makallenin 60 kilometre şarkında bekliyecek

Hainlerin yapmak istediği

Alçakça Suikast Nasıl Tertib Edilmisti?

(Dün bu mef'un suikast hakkında telefonla İstanbul ayırtarmadan aldığımız haberlerin bun tafsilatını aşağıya geçiriyoruz.)

adlıdır. Falest bu istisnai-
terapide ağırlaşmış bir kişi
görmekle kurtulmuş. İki
e istisnai bir şey. İki
ve kilitli ve kilitli
birer birer birer.

HABER VEREN

KİMİDİR?

Karakol komutanı Yah
(Sana 4 kısıda)

Dünkü sayım

Büyük bir intizam ve inzibat içinde yapıldı

Dünkü sayım, İsmaili-
pek dikkat ve emir yapı-

İsmaili-
pek dikkat ve emir yapı-

**İsmaili-
pek dikkat ve emir yapı-**

EK-13. 21 Ekim 1935 Tarihli Son Posta Gazetesi Genel nüfus Sayımı ile ilgili Haberi

[illegible]

EK-14. 21 Ekim 1935 Tarihli Anadolu Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi

Türki Cumhuriyeti
No. 6347

Pazaritesi
21
Ekim 1935

ANADOLU

İsmir'de hergizte esatıları çıkar, sırsal garmadır. Tarih 1935

İstanbul
Bugün Büyük Bir Miting Yapa-
rak Suikastçıları Tel'in Edecek.

İtalya bir milyon asker hazırlamış.

Herşeye Rağmen İtalyan'lar İngiltere'nin Vaziyetinden Şübheye Düşmekten Kendilerini Alamadılar.

İtalyan'lar Ras Güksay'ı Kullanmağa Başlıyorlar. Mussolini ve Habeş Hükümdarı Arasında Anlaşma Yolu Açılmış. İngiltere'yi Bunu Kabul Etmeyecek!

Ras Tafari'nin Bir Deyişi
İstanbul, 19 (Özet) — Son vaktiyetinde Habeşin Ras Tafari'nin garmadı yaktı, yaktı. — Son vaktiyetinde Habeşin Ras Tafari'nin garmadı yaktı, yaktı. — Son vaktiyetinde Habeşin Ras Tafari'nin garmadı yaktı, yaktı.

İtalyan askerleri Habeşin'e garmadı yaktı
İtalyan askerleri Habeşin'e garmadı yaktı, yaktı. — Son vaktiyetinde Habeşin Ras Tafari'nin garmadı yaktı, yaktı.

İtalyan askerleri Habeşin'e garmadı yaktı
İtalyan askerleri Habeşin'e garmadı yaktı, yaktı. — Son vaktiyetinde Habeşin Ras Tafari'nin garmadı yaktı, yaktı.

Dün Yapılan Nüfus Sayımında Güzel İzmir Hakikaten Görülecek Bir Manzara Arzediyordu.

Sayım Güzel Geçti. Tertibat Mükemmeldi. İzmir'in Dağınık Bir Şehir Olmasına Rağmen Sayım 7 Saate Varmadan Bitirildi, Netice Tesbit Edildi.

Yaklaşık 100 kişiye sayım yapıldı
Yaklaşık 100 kişiye sayım yapıldı, yaktı. — Son vaktiyetinde Habeşin Ras Tafari'nin garmadı yaktı, yaktı.

İzmir'in dağınık bir şehir olması
İzmir'in dağınık bir şehir olması, yaktı. — Son vaktiyetinde Habeşin Ras Tafari'nin garmadı yaktı, yaktı.

İzmir'in dağınık bir şehir olması
İzmir'in dağınık bir şehir olması, yaktı. — Son vaktiyetinde Habeşin Ras Tafari'nin garmadı yaktı, yaktı.

EK-16. 21 Ekim 1935 Tarihli Akşam Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi

İngiliz - İtalyan gerginliği azaldı, fakat Habeş işinin güçlükleri elân duruyor

AKŞAM

Şiddetli bir fırtına İngiltere sahilllerinde bir çok kazalara sebep oldu

Sene 18 — No. 6110 — Fiyatı her yerde 5 kuruş
PAZARTESİ — 21 Ekim 1935
Telefon: 24240 (İdare) - 24249 (Tahrik) - 24248 (Matbaa) - 20113 (Kilçe)

Sayım günü İstanbul. Solda köprünün dökü halî, ortada pencereden sokaktaki bağlağa bakan ve top atılma saatini bekleyen bir aile, sağda Karaköy meydanı bombaj

Sayım dün yapıldı

İstanbulda sayım sabah sekizden akşam 17,40 a kadar sürdü

Herkes, oruç tiryakileri gibi, sabırsızlıkla top sesini bekledi. Karşıdan karşıya konuşmalar ve radyo ile vakit geçirildi

Solda bir apartmanın muhtelif katlarının balkonlarında toplanan kiracılar, ortada sayım memurları bir ev önünde çalışıyorlar, sağda Şişhane köprüsünün dökü halî

Sayım günü İstanbul. Yukarıda yeri gürda olmyanlar Galatada bir sokakta sayım memurlarını bekliyorlar, aşağıda bir polis bir bayanın ruhsat teskeresini teftik ediyor

Ekmek fiati bugün tekrar gözden geçirilecek

Vali ve belediye reisi halkın boş yere telaş etmemesini tavsiye ediyor

İstanbul halkının bir kısmı iki gün ekmek bulmakta güçlüğü yaşıyor. Bu hal un veya buğday azlığından değil, birçok kimselerin bütçesinin yere fazla ekmek stokları yapmaması kullandıklarından ileri geliyor. Bugünden itibaren ekmek bollanacaktır.

İstanbul vali ve belediye reisi bay Mahmut Ustündağ dün ekmek meselesi hakkında gazetecilerle bir toplantı yaptı. Ustündağ, ekmek fiyatlarının bugünkü durumuna göre azaltılmasını istedi. Ustündağ, ekmek fiyatlarının bugünkü durumuna göre azaltılmasını istedi. Ustündağ, ekmek fiyatlarının bugünkü durumuna göre azaltılmasını istedi.

[Devamı 4. sayfa sahifede]

Habeşistanda yeni bir hareket yok

Yalnız tayyareler fazla uçuşlar yapıyorlar

Asmara 20 (A.A.) — İtalyan tayyareleri Sudan hududunda Danakilada keşif uçuşlarını devam ediyor. Ras Kassa Makallaye doğru yürüyor. Karargâhını Asma Alegede kurmak istiyor.

İtalyan tayyareleri Tsana gölü üzerinde ve Gonder muntakasında keşif uçuşu yapmak üzere bu sabah Asmaradan hareket etti.

[Devamı 4. sayfa sahifede]

İstanbul sokaklarında bir sabah yarıdan 1935'li yılın sonuna kadar...

EK-17. 22 Ekim 1945 Tarihli Tanin Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi

[illegible]

HALKIN GÖZÜ

HALKIN KULAGI

HALKIN DİLİ

Son Posta

Şişli 16 No. 5805

Şişli 16 No. 5805

PAZARTESİ 22 EKİM 1945

Şişli 16 No. 5805

Şişli 16 No. 5805

4üncü genel nüfus sayımı dün yapıldı

Sayım bütün gürddä dün intizam içinde cereyan ve muvaffakiyetle sona erdi

Millî Şef İstatistik Umum Müdürlüğünde sayımın cereyanı şekli hakkında izahat aldılar

Şehirlerde sayım sırasında 8 ölüm, 20 doğum vak'ası oldu. 120 kişi hakkında sokaka çıkılarak için özece zaptı tutuldu

Sayım sırasında şehirde kışkırtılma ihtimali ve sayım memurları ve vatandaşlar arasında

Yardıda

İstanbul'da genel nüfus sayımı için hazırlanan sayım memurları, sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar. Sayım memurları, sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar. Sayım memurları, sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

Okula geniş Terbiye Salâhiyeti Verilmelidir

Okula geniş Terbiye Salâhiyeti Verilmelidir. Okula geniş Terbiye Salâhiyeti Verilmelidir. Okula geniş Terbiye Salâhiyeti Verilmelidir.

117 kişiyi dün nasıl saydım?

"Çoğu bile 9'da geliyor...1-Yaş meselesi-Nasıl uyandırmalı? 7-14 sene sokaka çıkarılmayan genç kız-Garip cevaplar"

Bu sayım memurları sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar. Sayım memurları, sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

Ruslar İngiltere ve Amerika ile anlaşma yapmak ihtiyacındadırlar

Aksi takdirde dost ve komşuları dahi harp yaratabilecek birer ağır yük haline gelebilirler

Stalin'in öldüğü hakkında rivayet çıktı

Paris Saygıyet elçisi rivayetleri galandadı

Stalin'in öldüğü hakkında rivayet çıktı. Paris Saygıyet elçisi rivayetleri galandadı.

Türk-Yunan dostluğu inkişaf edecek

Türklerin Müttefiklere ve Yunanistan'a harp yapıp büyük hizmetler övüldü

Türk-Yunan dostluğu inkişaf edecek. Türklerin Müttefiklere ve Yunanistan'a harp yapıp büyük hizmetler övüldü.

Lâstik yolsuzluğuna karşın yeni bir isim daha

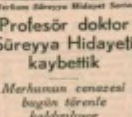
Genel nüfus sayımı sırasında sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar. Sayım memurları, sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

Lâstik yolsuzluğuna karşın yeni bir isim daha. Genel nüfus sayımı sırasında sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

Romada Pepper's bir suikast yapıldı

Genel nüfus sayımı sırasında sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar. Sayım memurları, sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

Romada Pepper's bir suikast yapıldı. Genel nüfus sayımı sırasında sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

İzmirde bir hâdise olmuş..

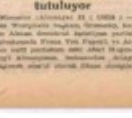
Genel nüfus sayımı sırasında sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar. Sayım memurları, sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

İzmirde bir hâdise olmuş.. Genel nüfus sayımı sırasında sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

Papen Almanyana imhasından mes'ul tutuluyor

Genel nüfus sayımı sırasında sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar. Sayım memurları, sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

Papen Almanyana imhasından mes'ul tutuluyor. Genel nüfus sayımı sırasında sokaklarda vatandaşları yönlendiriyorlar.

EK-21. 22 Ekim 1945 Tarihli Ulus Gazetesi Genel nüfus Sayımı Haberi

EK-23. 6 Mart 1948 Tarihli Siirt Gazetesi Manşeti

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

(B.C.A.), 272/12.35.2.1

(B.C.A.30.10/70.458.10.)

(BCA, 490.01.990.833.1

(B.C.A.), Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No:25.145.5.

(B.C.A.), Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 26.55.20

(B.C.A.), Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 27.75.17

(B.C.A.), Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 91.62.19.

(BCA, Fon Kodu: 30.18.1 Yer No:2 87.47)

Sürelî Yayınlar:

Cumhuriyet

Son posta

Son Telgraf

Siirt Gazetesi, 1 Ekim 1949, Fikri Şendur, “Siirt’in kalkınması

Ulus

Araştırma Eserleri:

Aybar, C. (1937), Türkiye İkinci Genel Nüfus Sayımı 1935, Beynelmilel İstatistik Enstitüsünün 1936 Atina İçtimasına Arz Edilen Fransızca Tebliğin Tercümesidir, *Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Başvekalet Devlet Matbaası, DİE Yayınları* Ankara.

Atalay, Ö. (1946). Siirt Tarihi, *Çeltut Matbaası*, İstanbul.

Aksoy, E.(2016). 1919-1955 Yılları Arasında Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Uygulanan Nüfus Politikaları, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*. S.-27-44.

Akbulut, A. (2020). 4. Umumi Müfettişliğin Kurulması ve Dersim İsyanlarına Giden Süreç *Anasay*, s.. 12, s..39-58.

Ahmad, F. (1995). Modern Türkiye'nin Oluşumu, *Sarmal Yayınları*, İstanbul.

Aytar, K. (2013). Said Nursi ve Siirt. *Merak Yayınları*, Ankara.

Abay, A.R. (2007), “Siirt Dışındaki Siirt'lilerin Sosyo-Kültürel İlişkileri”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, İzmir.

Akay, S. (2021), Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası, *DBY Yayınları*, İstanbul.

Azimli, M. (2006). “İlk Fetihten Osmanlıya Siirt'in Siyasi Tarihi”. [Bildiri]. Mehmet Yılmaz (Ed.). *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 19-20-21 Eylül 2006, (ss.126-132), Siirt: Siirt Belediye Başkanlığı.

Arı, K. (1992). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar . *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* , c.8, s.23 , s.409-420.

Aybar, C. (1940). 1940 Genel Nüfus Sayımı Metot ve Alınan Muvakkat Neticeler, Ankara. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.2, s.0, (2012)

Aksu, L. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Nüfus Analizleri . *Istanbul Journal of Sociological Studies*, c.0,s.25, s.219-311.

Aydoğan, E ve Çoban, E.(2016), Türkiye'de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*; c.6, s.2, s.113-126.

Acar, A.(2012) Isparta Nüfusunun Genel Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta.

Arslan, N,O. ve Topçu, İ.(2012), “Cumhuriyet Dönemi Kars'ta Nüfus”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. Cilt. 12, Sayı. 12, s. 87-124.

Akdemir, D.(2017). 1831 Nüfus Sayımına Göre Ulubey Kazası Nüfusu, Yüksek Lisans Tezi, *Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ordu.

Alkan. A. (2017). Siirt İlinin Nüfus Gelişimi Yapısı ve Dağılışı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, c.22, s.37 , s.53-82.

- Alkan, A. (2017). Siirt İlinin Eski Köy Adları Üzerine Coğrafi Bir İnceleme, *Türk Coğrafya Dergisi*, c.68, s.63-76.
- Aydoğan, E.(2005), Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali, *Yeditepe Yayınevi*, İstanbul.
- Aslan, B. (2017). Tek Parti Döneminde Siirt. Yüksek Lisans Tezi *Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Siirt.
- Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü,(1935), 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, Vilâyet, Kaza, Şehir ve Köyler itibariyle Muvakkat rakamlar, *Ulus Basımevi*. Ankara.
- Başar, E. (2010). Demografiye Giriş, *Gazi Kitapevi*, Ankara.
- Babaoğlu, R. Çelik, R. (2018) Cumhuriyet İdaresine Geçiş Sürecinde Siirt'te Demografik Göstergeler, *Tarih Okulu Dergisi*, s.34, s.529-563.
- Baş, R.(2022), Türkiye'nin Nüfus Meselesi(1923-1980), Doktora Tezi *Burdur Mehmet Akif Ersoy, Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Burdur.
- Baykal, S. (2019). 1950 Türkiye Genel Nüfus Sayımının Coğrafi Analizi, Yüksek Lisans Tezi), *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Babaoğlu, R., (2014) Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, c.1, sayı;22, s; 63-108.
- Calvino, I. (2012). Görünmez Kentler. (Çev: I. Saatçioğlu) *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.
- CHP Halkevleri Öğreneği, (1935). *Ulus Basımevi*. Ankara.
- Çoşkun, A. (2003)“Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, S: 4.
- Can, B., & Avcı, S., (2021). Demografik geçiş teorisi açısından Türkiye'nin demografik geçiş aşamaları ve nüfuslanma süreci. *Doğu Coğrafya Dergisi*, c.26, s.46), s. 229-252.
- Çelik, A.(2019), 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Siirt Sancağının İdari Ve Sosyo- Ekonomik Durumu, Yüksek Lisans Tezi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Siirt.
- Çelik, A.(2012), Siirt Ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri, Yüksek Lisans Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ.
- Çoban, E. İlyas A. (2017) “1935 Nüfus Sayımı ve Bingöl'ün Nüfus Potansiyeli”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, s.1, s.89-98.
- Çakmak, F. (2007). Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası. Yüksek Lisans Tezi *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, İzmir.
- Çakıcı, A.(2014). Trabzon'un Demografik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Trabzon.

Çimen, A. (2012). Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. c.14, s.3. s. 183-216.

Çuhadar, S.G. Lordoğlu, K. (2016), Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* c.0,s.54 s.63-80.

Dündar, F. (2000). Türkiye Nüfus Sayımında Azınlıklar. *Çiviyazıları Yayınları*. İstanbul.

Demir, Ö.(2020), Cumhuriyet Dönemi Ağrı Vilayeti Nüfus Sayımları Ve Nüfus Yapısı(1927-1980), Yüksek Lisans Tezi *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ağrı.

Doğan, M. (2013). Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*, c.0, s.23, s.293-307.

Demir, Ş. (2016). Cumhuriyet Döneminde Siirt. *Düzey Yayınevi*, İstanbul.

DİE. (1995). Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, *Başbakanlık DİE Matbaası*, Ankara.

Doğan, N. (2021). 1935 Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Van Nüfusu. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, s.2, s.208-225.

Doğan, H. (2018). Cumhuriyet Dönemi Niğde Nüfusu (1927-1960), *Kömen Yayınları*, Konya.

Duygu, İ. (2012). 426 Numaralı (H.1302-1317/M.1885-1900) Siirt Şerhiye Sicili Metin Çevirisi Ve Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi *Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, , Nevşehir.

Erdeha, K. (1975), Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler, *Remzi Kitabevi*, İstanbul.

Erdem, U. (2016), “Cumhuriyet Türkiye’sinin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935)”, *Karadeniz Dergisi*, c. 30, s. 8, s. 38-56.

Elibol, N. (2007), Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları*, c.12, s.2, s.135 – 160.

Fırat, M.Ş, (1961) *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Güneş, M. (2015), Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları, *Kitabevi Yayınları*,, İstanbul.

Güneş, M.(2014) “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış Dergisi*, c.8, s.15, s.221-240.

Günaydın, F.S.(2011). 1831 Nüfus sayımına Göre Ordu Merkez Kazası Nüfusu, Yüksek Lisans, *Tezi Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ordu.

Gülgönül, E.(2017). 1831 Nüfus Sayımına Göre Esbkeşan Kazasının Nüfus Ve Demografik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.

İlyas, A. (2014)“Tek Parti Döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar”, *JASS International Journal of Social Science*, s. 28, s.329-348.

Kodal, T.(2017),“Cumhuriyet Döneminde Denizli-Honaz’da Nüfus(1923-2013)”, *Belgi Dergisi*, c.2, s.14, s.496-536.

Karpat, K.H., (2006), Osmanlı'da Değişim Modernleşme Ve Uluslaşma, (Çeviren Dilek Özdemir), 1. Baskı, *İmge Kitabevi Yayınları*, Ankara.

Karpat, K.H.(2010). Osmanlı Nüfusu 1830-1914, (Çeviren.: Bahar Tırnakçı), *Timaş Yayınları*, İstanbul.

Karpat, K. H.(2010), Türk Demokrasi Tarihi, *Timaş Yayınları* İstanbul.

Kılıçcıoğlu, C. (1992). Her Yönüyle Siirt, *Kadıoğlu Matbaası*. Ankara.

Karakuş, A. (2010). Türkiye'de 1960-2006 Döneminde İçgöç ve Demografik Yapıdaki Değişimin Bölgelerarası Yakınsamaya Etkisi, Yüksek Lisans Tezi *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Köse, M. ve Sertkaya D.Ö. (2022) "Nüfus Politikaları Bağlamında Türkiye Nüfusunun Demografik Dönüşümü, Yapısal Değişimi ve Geleceği" . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.74, s 247-267.

Kümür, U.(2014), Siirt Halk Evi Ve Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Adıyaman.

Kodaman, B. (1986), Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu, *Anadolu Basın Birliği Yayıncılık*, Ankara.

Kafalı, M. A. ve Sekmen, F. (2010). Dicle Bölgesi Stratejik Gelişme Raporu. *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş Yayınları*, Ankara.

Kars, Y.(2018), Siirt İlinin Göç Ve Sosyo-Ekonomik Bilgileri, Yüksek Lisans Tezi *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Siirt.

Karal, E, Z.(1943), Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, *Başvekelet İstatistik Umum Müdürlüğü*, Ankara.

Karlı, Ö. F. (2019). 1927 Genel Nüfus Sayımı Coğrafi Analizi. Yüksek Lisans Tezi *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Kardaş, A. (2020), "Birinci Umûmî Müfettişlik Bölgesinde Salgın Hastalıklarla Mücadele (1927-1952)". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* c.7, s.4, s. 2355-2385.

Köse, M.(2010). 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans

Tezi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyonkarahisar.

Koca, H. (1998).Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları, *Yayın Evi: Mikro Basım Yayın Dağıtım*, Konya.

Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı T. ve Seçkiner, P. (2010), Türkiye'nin Demografik Dönüşümü, *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü*, Ankara.

Kılıç, E. (2021). Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımı ve 2023 Numaralı Kayseri Nüfus Defteri, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, s.10, s.2, s.540-547.

Mutlu, S. (2016). Son Dönem Osmanlı Nüfusu Ve Etnik Dağılımı, *Nüfusbilim Dergisi*, c.25, s.1, s. 3-38.

Obuz, Ö. (2017). “Milli Mücadele'ye “Şark” tan Bir Destek: Siirt Örneği”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.1, s.27, s.264-276.

Olgun, S.(2013). “Siirt Halkevi ve Faaliyetleri (1934-1951)”, *History Studies*, volume c.5, s.2, s.287-301.

Özacun, O.(2001). *C.H.P. Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951*, İstanbul.

Temizhan, O. (2006), Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü* ,Ankara.

Oktay, E. Y. (2014). Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, c.4, s.7, s.31-53.

Özgen, N. ve Karadoğan, S. (2009). Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.19, s.2, s.61-81.

Öztürk, S. İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, *Doğan Yayınları*, İstanbul, 2007.

Özekmekçi, M. M.(2020). İlk Osmanlı Nüfus Sayımları (1830-1850) Ve İngiltere, ABD, Nüfus Sayımları İle Mukayesesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Doktora Tezi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Manisa.

Peker, M. (1983). Nüfus Politikaları, Türkiye’de Planlı Dönemde Nüfus ve Aile Planlaması Çalışmaları. *Devlet Planlama Teşkilatı Yayın no:1931*, Ankara.

Saat, Ş.(2014). 1830 Ve 1840 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Yalvaç Kazasının Nüfus Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta.

Savur, H. (2010), Siirt’in Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1312-1317 / 1894-1900, 420 Nolu Siirt Şer’iyye Sicil Defterine Göre), Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Sertel, S. (2016). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımına Göre Dersim Bölgesinde Demografik Yapı, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , c.24, s.1, s.269-

282.

Seçkin, B.S. (2005) Başlangıçtan Günümüze Siirt Tarihi, *İstanbul Siirtliler Derneği*, İstanbul.

Sarıkoyuncu, E. (2010) Amerikan Basınında Doğu İsyanları 1925-1938. *Akademik Bakış Dergisi*, s.6, s.97-121.

Siirt İl Yıllığı (1967), *Siirt Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü*, Siirt.

Şer, A. (2010). Siirt Vakayinamesi.(Çev.: Celal Kabadayı). *Yaba Yayınları*, İstanbul.

Şimşek, O. (2015). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımında Ardahan Vilâyeti'nin Nüfus Özellikleri. *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi Belgü*, s.1, s.201-227

Şentürk, A. (2016). 1931 Matbuat Kanunu'ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar . *Tarih İncelemeleri Dergisi* , c.30,s.1 , s.199-230 .

TCBİGM, (1950), 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı,. *DİE Yayınları*, Ankara.

TÜSİAD (1999), *Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*, Yayın No: TÜSİAD-T/99-1-251

Tamer, A. ve Bozbeyoğlu Ç, A. (2004). 1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar. *Nüfusbilim Dergisi \ Turkish Journal of Population Studies*, c.26, s.1, s.73-88.

Türkmen, Z. (2011). “Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Hareketi ve Müfettişlik Bölgesindeki Faaliyetleri”, 90. *Yılında Milli Mücadele*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.63-121, Ankara.

Turhan.G,Çulha.M.S.,(2022), Genç Cumhuriyetin Parti Sistemi Arayışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Yeri ve Önemi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.56, s.254-265

Tezer, Ş.(1972) Atatürk'ün Hatıra Defteri, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.

Tezcan, M. (2006). “Arzan (Tigranokerta) Şehrinin İslam Hâkimiyeti Dönemine Kadarki Tarihçesi Hakkında.” [Bildiri]. Mehmet Yılmaz (Ed). *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri*, 19-20-21 Eylül 2006, (s. 103-125), Siirt: Siirt Belediye Başkanlığı.

Tabak, K. S. (2000). Türkiye'de Nüfusun Yapısı ve Tarihi Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara.

Tuncel, M. (2009), Siirt Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.

Tuğluoğlu, F.(2012) “Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935“Ne

- Bir Eksik Ne Bir Fazla”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.25, s.12, s. 55-78.
- TCBİUM, (1929) Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, Mufasssal Neticeler İcmal Tabloları, *Hüsnütabiat Matbaası*, Ankara.
- TCİGD, (1937) Genel nüfus Sayımı, Kati ve Mufasssal Neticeler, 20 İlkteşrin 1935, Siirt Vilayeti, *Mehmet İhsan Basımevi*, Ankara.
- TCBİGM, (1940). 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Vilâyetler, kazalar. Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey ölçü, *DİE Yayınları*, Ankara.
- TCBİGM, (1950). 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu. *TÜİK Yayınları*. Ankara.
- TCBİGM, (1961). 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, *DİE Yayınları*, İstanbul.
- Uluçay, A. (2021). Cumhuriyet Dönemi Ereğli Nüfusu(1927-1960), Yüksek Lisans Tezi *Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Niğde.
- Uyrun, M. (2021), Demokrat Siirt Gaztesine Göre Siirt, Yüksek Lisans Tezi *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Siirt.
- Valiliği, S. (1973). Siirt İl Yıllığı, *Siirt Valiliği Yayınları*, Siirt.
- Yalçın, S. (2011). “Milli Mücadele Dönemi”, 90. Yılında Milli Mücadele, *Atatürk Araştırma Merkezi*, s.11-25, Ankara.
- Yurt Ansiklopedisi, (1981), “Siirt”, c.9, *Anadolu Yayıncılık*, İstanbul.
- Yayman, H.(2011). Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası, *Doğan Kitap*, İstanbul.
- Yüceuluğ, R. (1966), Demografi, *DİE Yayınları*. Ankara.
- Yüceuluğ, R. (1947), "Cumhuriyet Devrindeki Son Dört Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye Nüfusu", *Doğuş Matbaası*, Ankara.
- Yıldız, M, Z, Saraçoğlu, H.(2007), “19. Yüzyıldan Günümüze Siirt İlinin İdari ve Demografik Yapısında Meydana Gelen Değişimler”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri* (19-21Eylül 2006), Birleşik Matbaa, İzmir.
- Yılmaz, H. (2016), Siirt İlinin Demografik Yapısının Türkiye İle Karşılaştırılması Ve Bölgesel Kalkınma Açısından Yorumlanması, Yüksek Lisans Tezi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Siirt.
- Yıldırım, B.(2011), Osmanlı Devleti'nde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına(1881/1882-1893) Göre Edirne'deki Ermeni Nüfusu, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.1, s.2, s.85-101.
- Yüceşahin, M. M. (2011), “Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir

değerlendirme”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, c 9, s.1, s.11-27.

Zeyrek, Ş. (2006). Türkiye’de Halkevleri ve Halk Odaları. *Anı Yayıncılık*. Ankara.

Zürcher. E., (2006) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakârlık, Bora, T., Gültekingil, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık (40-53), *İletişim Yayınları*, İstanbul.

